

Vilniaus universitetas

Filosofijos fakultetas

Sociologijos ir socialinio darbo institutas

Indrė Trijonytė

Socialinio darbo studijų programa

Magistro darbas

Skurdo kultūra kaimo vietovėse gyvenančių vienu mamų šeimose

Darbo vadovė: doc., dr. Lijana Gvaldaitė

Vilnius

2024

Turinys

Santrauka	3
Įvadas.....	6
1. Kaimo vietovėse gyvenančių vienu mamų šeimų įsitraukimo į skurdo kultūrą ir pagalbos galimybių teorinės prielaidos.....	10
1.1 Skurdo samprata	10
1.2. Skurdo priežastys.....	11
1.3. Skurdo kultūros sampratos ir būdingi požymiai.....	13
1.4. Vienu motinų, gyvenančių kaime, įsitraukimo į skurdo kultūrą priežastys	18
1.4.1. Gyvenamosios vietos nulemtos problemos	18
1.4.2. Buvimo viena motina nulemti iššūkiai	20
1.5. Moterų iš artimųjų ir romantinio partnerio patirtas nugalėjimas, skatinantis vienu motinų skurdą.....	22
1.6. Psichosocialinės pagalbos galimybės vienu motinų šeimoms.....	24
2. Tyrimo metodika	30
3. Į skurdo kultūrą įsitraukusių vienu motinų, gyvenančių kaime, patirčių tyrimo rezultatai	38
3.1. „Atimta vaikystė“	41
3.2. Santykių su artimaisiais problemos vaikystėje	42
3.3. Vaikystėje patirti socialiniai sunkumai.....	44
3.4. Vienu motinų šeimų iššūkiai kasdienybėje	46
3.5. Skurdo patyrimas lemiantis išgyvenimo strategijų kūrimą	48
3.6. Moterų nugalėjimas patirtas iš šeimos ir giminės narių bei romantinio partnerio	49
3.7. Vienu motinų puoselėjami ateities lūkesčiai	50
3.8. Vidiniai ir išoriniai vienu motinų šeimų resursai pokyčiams	52
3.8.1. Vidiniai resursai.....	53
3.8.2. Išoriniai resursai	54
3.9. Psichosocialinės pagalbos poreikis.....	57
Išvados.....	66
Rekomendacijos.....	69
Tyrėjos refleksija	71
Literatūra	73
Priedai.....	81

Santrauka

Skurdo kultūra yra sudėtingas reiškinys, apibūdinamas kaip karta iš kartos perduodami tam tikri elgesio, mąstymo modeliai, vertybės, neleidžiantys asmenims išvengti skurdo. Lietuvoje vienu motinų šeimoms yra plačiai paplitusios ir apibūdinamos kaip šeimos, kurios patiria didžiausią skurdą. Ši asmenų grupė susiduria su tokiais socialiniais sunkumais kaip: nedarbas, stigmatizacija, problemos prižiūrint vaikus, nepritekliai. Kylantys iššūkiai gali paveikti ir šeimoje augančio vaiko gerovę: jo psichologinę bei fizinę sveikatą, vystymąsi, suvokimą, elgesį. Visgi Lietuvoje nėra atlikta daug nuodugnių tyrimų apie vienu motinų šeimų įsitraukimo į skurdo kultūrą patirtis. Tad šio darbo tikslas – nagrinėti kaimo vietovėse gyvenančių vienu motinų šeimų įsitraukimo į skurdo kultūrą priežastis bei atskleisti moterų pasitraukimo iš jos galimybes.

Darbo tikslui įgyvendinti, dėl galimybės su tiriamaisiais bendrauti tiesiogiai, atlikti išsamesnį tyrimą, pasirinktas kokybinis tyrimo metodas. Tyrimu siekiama nagrinėti tiriamojo šeimų, kurioje augo ir sukūrė, puoselėjamas vertybes, elgesį, mąstymą ir kitus aspektus, skatinančius įsitraukimą į skurdo kultūrą; išanalizuoti sunkumus, su kuriais susiduria vienu motinų šeimos; nustatyti turimus resursus jiems įveikti; atskleisti ateities lūkesčius; išsiaiškinti psichosocialinės pagalbos poreikį. Šių uždavinių įgyvendinimui, kaip duomenų surinkimo metodas, buvo pasirinktas biografinis naratyvinis interviu, leidžiantis išgirsti pačių moterų balsą bei joms svarbius gyvenimo aspektus. Taip pat siekiant suprasti kelių kartų šeiminius ryšius, šeimos narių elgesio priežastis ir nuostatų, kuriomis jie vadovaujasi, kilmę, bus naudojamas genogramų sudarymas. Gautų duomenų analizei naudotas kokybinis teminės analizės metodas pagal Braun ir Clarke (2006).

Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad skurdą keliose kartose lėmė tokie tiriamojo šeimos ir giminės istorijoje ypatumai, kaip puoselėjamos vertybės: atsakomybių už šeimos narius prisiėmimas, pastovumas santykiuose, noras išsaugoti šeimą; požiūris į savo situaciją – fatališkumas, nepasitikėjimas kitais, žemas savęs vertinimas, savęs lyginimas su kitais; motinų elgesys – nedarbas, neišsilavinimas, išgyvenimo strategijos; kitų asmenų elgesys moterų atžvilgiu: jų nugalimas, stigmatizavimas; žema vidinė ir išorinė motyvacija; charakterio bruožai: kuklumas, nuolankumas, uždarumas, neryžtingumas; bendravimo įgūdžiai – nesugebėjimas įvardinti savo poreikių, atsiribojimas nuo bendruomenės, netinkamas problemų sprendimas; priklausomybės ir psichikos ligos – priklausomybė nuo alkoholio, tabako, depresija; jausmai: baimė, neviltis, vienatvė, nesaugumas, nepasitikėjimas savimi. Vienu motinų galimybės pasitraukti iš skurdo kultūros apibrėžiamos per jų turimus vidinius ir išorinius išteklius: vidiniai resursai siejami su joms būdingais charakterio bruožais, kaip pavyzdžiui, ištvermingumu ir atkaklumu keisti savo gyvenimą, gebėjimu organizuoti ir planuoti turimus išteklius, mokėjimu džiaugtis mažais dalykais, kūrybiškumu ir

adaptacija. Išoriniai resursai suprantami kaip įvairiapusė šeimos, bendruomenės, socialinių ir psichologinių institucijų teikiama pagalba, kuri neretai yra nepakankama. Iš to kyla psichosocialinės pagalbos poreikis – tyrimu nustatyta, kad palankesnę moterų padėtį užtikrintų socialinio darbuotojo pagalba priklausomybių, vaiko priežiūros, darbo ir kitais klausimais. Kita vertus, jos neturi pakankamai informacijos apie specialistų teikiamas paslaugas, be to, joms kyla baimė kreiptis pagalbos dėl galimų pasekmių joms ir vaikams. Taip pat moterys išreiškia pozityvius ateities lūkesčius: gyvenamosios vietos ir darbo pokyčius, vaikų gerovės užtikrinimą, geresnę fizinę ir emocinę sveikatą, kas gali tapti moteris motyvuojančiais aspektais.

Summary

Poverty culture is a complex phenomenon characterized by the transmission of certain patterns of behavior, thinking, traditions, and practices that prevent individuals from escaping poverty. Single-mother families are one of the most common and experience the highest levels of poverty in Lithuania. This group of individuals faces social difficulties such as unemployment, deprivation, stigma, and childcare issues. These challenges can also affect the well-being, psychological and physical health, development, perception, and behavior of the child growing up in such a family. However, not many detailed studies have been conducted in Lithuania about the experience of single-mother families being involved in the culture of poverty. Therefore, the purpose of this work is to examine the reasons why single-mother families living in rural areas are involved in the culture of poverty and to reveal the possibilities for women to leave it.

In order to achieve the goal of the work, qualitative research method was chosen. The research aims to examine the values, behavior, thinking and other aspects fostered by the subject in the family he grew up and created, which encourage involvement in the culture of poverty; to analyze the difficulties faced by single-mother families; to reveal their future expectations; to find out the need for psychosocial support and the resources available to women to leave culture of poverty. For the implementation of these tasks, a biographical narrative interview was chosen as a method of data collection, which allows to hear the voice of the women themselves. Genograms will also be used to understand multigenerational family relationships, the causes of family members' behavior, and the origins of the attitudes they follow. The qualitative method of thematic analysis according to Braun and Clarke (2006) was used for the analysis of the obtained data.

As a result of the research, it became clear that poverty in several generations was caused by such features in the history of the subject's family and kindred, such as cherished values: assuming responsibility for family members, constancy in relationships, the desire to preserve the family; attitude towards one's situation - fatalism, mistrust of others, low self-esteem, self-comparison with

others; mothers' behavior - unemployment, lack of education, survival strategies; the behavior of other persons towards women: renders them powerless, stigmatizing them; low internal and external motivation; character traits: modesty, humility, closedness, indecision; communication skills - inability to name one's needs, detachment from the community, inadequate problem solving; addictions and mental illnesses – addiction to alcohol, tobacco, depression; feelings: fear, despair, loneliness, insecurity, self-doubt. The possibilities of single mothers to leave the culture of poverty are defined through their internal and external resources: internal resources are associated with character traits specific to them, such as endurance and perseverance to change their lives, the ability to organize and plan available resources, the ability to enjoy small things, creativity and adaptation. External resources are understood as multifaceted help provided by the family, community, social and psychological institutions, which is often insufficient. From this arises the need for psychosocial assistance - the research found that a more favorable situation for women would be ensured by the help of a social worker in addictions, child care, work and other issues. On the other hand, they do not have enough information about the services provided by specialists, in addition, they are afraid to seek help because of the possible consequences for themselves and their children. Also, women express positive expectations for the future: changes in the place of residence and work, ensuring the well-being of children, better physical and emotional health, which can become aspects that motivate women.

Įvadas

Aktualumas. Eurostat duomenimis (2018) ketvirtadalį namų ūkių Lietuvoje sudaro viena mama arba tėtis su vaikais. Kur kas dažnesnė situacija, jog būtent mamoms tenka vaiko priežiūros ir ugdymo atsakomybė. Dėl šios priežasties svarbu nagrinėti šios klientų grupės patiriamas problemas. Situaciją apsunkina ir vienu mamų gyvenamoji vieta. Kaimo vietovė pasirinkta atsižvelgiant į tai, jog būtent ten kur kas sudėtingesnis paslaugų prieinamumas, ribotos galimybės siekti dalyvavimo darbo rinkoje, vaiko ugdymo užtikrinimo. Tokie gyvenimo ypatumai tampa priežastimi, kodėl būtina atrasti funkcionavimo visuomenėje būdus. Buvimas viena mama kaime gali lemti, kad moterys, siekdamos susidoroti su esama nepalankia padėtimi, elgsis prieš visuomenėje įprastas elgesio normas. Jos gali patirti psichologines ir socialines problemas. Negalėdamos jų pačios išspręsti ir trūkstant pagalbos formų, moterys sukuria nepalankią aplinką ne tik sau, bet ir vaikams.

Vienų motinų šeimos yra viena labiausiai paplitusių ir didžiausių skurdą Lietuvoje patiriančios šeimos (Skubiejūtė, 2021). Tokių šeimų sandarą sudaro motina ir vaikas ar vaikai, kurie būdami nepilnoje šeimoje auga, vystosi ir mokosi. Šeima yra pradinė vieta, kurioje vaikas socializuojasi, kur ugdomos pamatinės vertybės ir požiūris į pasaulį (Pileckaitė, 2011). Leliūgienės (1997) tvirtinimu, šeimos vaidmuo yra ypatingai svarbus, nes joje formuojama vaiko asmenybė, čia jis išmoksta socialinių vaidmenų, įgūdžių, perima gyvenimo būdo modelį, įpročius. Būtent dėl to šeimos rodomas netinkamas pavyzdys gali lemti, jog vaikas ateityje susidurs su panašiomis problemomis kaip ir jo tėvai. Vienos mamos kaime patiria tokius socialinius sunkumus kaip: nedarbas, stigmatizacija, problemos prižiūrint vaikus, skurdas. Būtent pastarojo raiška skirtingose kartose bus analizuojama plačiau. Skurdus gyvenimas gali paveikti ir šeimoje augančio vaiko gerovę: jo psichologinę bei fizinę sveikatą, vystymąsi, suvokimą, elgesį. Skubiejūtės (2020) teigimu, moterys nėra pajėgios atlikti visų vaidmenų, įveikti kasdienių rūpesčių, vykdyti savo funkcijų, todėl vienu motinų šeimoms yra svarbi socialinių institucijų pagalba, kuri galėtų padėti joms visavertiškai funkcionuoti. Tam, kad vaikas neperimtų mamai būdingo delikventinio elgesio ir mąstymo būdų, svarbu, jog būtų sudarytos sąlygos kuo anksčiau aptikti esamas problemas. Ankstyvas problemų aptikimas lemia, jog jos yra lengviau įveikiamos. Tad buvimas viena mama kaimo vietovėse, yra vienas iš rizikos veiksnių, leidžiantis atsirasti socialinio darbo intervencijų poreikiui. Socialiniai darbuotojai turi suprasti kultūrinį kontekstą, kuriame gyvena šeimos, susiduriančios su skurdu. Tik tada jie bus pajėgūs išvelgti šeimos problemų kilmę, supras darbo sunkumų priežastis ir gebės pritaikyti darbo metodus, kurie efektyviausiai prisidėtų prie tokių šeimų kokybiškesnio gyvenimo.

Ištirtumas ir inovatyvumas. Vienų motinų, gyvenančių kaime, patiriamas skurdas - aktuali tema mūsų šaliai, tačiau mokslinių publikacijų pastaraisiais metais pasigendama. Visgi, aktualumo

nepraranda ankstesniųjų metų tyrimai ir išvalgos. Nacionalinio skurdo mažinimo organizacijų tinklo pateikiamoje ataskaitoje (2023) apžvelgiama skurdo situacija Lietuvoje. Joje nurodomos pažeidžiamiausios grupės, susiduriančios su skurdu. Vienų tėvų šeimos čia užima vieną aukščiausių vietų. Nemažai šaltinių galima aptikti apie vienų motinų patiriamus sunkumus ir priežastis, kodėl tokio tipo šeimose dažna skurdo problema (Skubiejūtė, 2021). Šią temą plačiau analizavo ir Maslauskaitė (2014), kuri pateikia priežastis, kodėl nepilnamečių vaikų auginimas būnant viena mama gali priartinti prie socialinės atskirties. Gustienė (2007) kalba apie gyvenamosios vietos, kaimo, nulemtus nepalankius aspektus, lemiančius sudėtingą vienų motinų situaciją.

Šiame darbe skurdas bus nagrinėjamas kaip reiškinys, kurį nulėmė tiriamojo artimiausios aplinkos ypatumai, įtraukiantys į skurdo kultūrą. Tačiau apie skurdo kultūros reiškinį informacijos tiek užsienio, tiek lietuvių literatūroje rasti sudėtinga. Šią temą tyrinėjo Gajdosikienė (2004) bei Pileckaitė (2011), kurios analizavo skurdo kultūros sampratą ir jai būdingus požymius. Tad darbo originalumas siejamas su pasirinkta skurdo aiškinimo teorija - skurdo kultūros samprata, kurios pradininkas Oscar Lewis (1959). Su skurdo kultūros terminu glaudžiai siejasi Lazutkos (2001) pateikiama skurdo priešasčių grupė - patologiniai veiksniai, nagrinėjami individualiu, šeiminiu, subkultūriniu požiūriu. Šia priešasčių grupe bus vadovujamasi darbe. Tai mažai analizuota tema socialinio darbo tyrimuose. Rastuose moksliniuose darbuose skurdo kultūra daugiausiai tyrinėta taikant kiekybinį tyrimo būdą, neišskiriant specifinės asmenų grupės. Pavyzdžiui, Zabarauskaitė ir Gruževskis (2015) nagrinėjo skurdo kultūros apraiškas socialinės paramos gavėjų lauke. Tad šio darbo naujumas yra siejamas ir su pasirinkta tyrimo analizės kryptimi, išskiriant konkrečią grupę – vienas, kaime gyvenančias moteris. Mokslinis magistro darbo inovatyvumas atsiskleidžia ir per tyrimo metodologijos sprendimus: moterų patirtys bus analizuojamos naudojant kokybinį tyrimo metodą, kaip duomenų surinkimo metodą taikant ne tik biografinį naratyvinį interviu, bet ir genogramų metodą, kuris moksliniuose darbuose, siekiant išsiaiškinti šeimos istorijos ypatumus, nėra dažnai naudojamas.

Problema. Įsitraukimas į skurdo kultūrą lemia, kad skurdaus gyvenimo modelis skirtingose kartose kartojasi. Viena to priešasčių yra netinkamas tėvų vaikams primetamas elgesys, požiūrio skiepijamas, dėl ko gali būti sutrikdoma vaiko psichosocialinė raida. Tiek Lietuvoje, tiek užsienyje trūksta tyrimų, kurių dėka galėtų būti išgirstas būtent vienų motinų balsas ir nagrinėjamos įsitraukimo į skurdo kultūrą priežastys. Atliekamo tyrimo metu moteris turės galimybę pasakoti savo patirtį pasirinkdamos joms pačioms svarbius išgyvenimus, gyvenimo momentus, įvardinti subjektyviai matomas esamos situacijos priežastis. Be to, tiesioginis kontaktas su moterimis, jų nuomonės išklaušymas, požiūrio suvokimas, įsigilinimas į platesnį šeimos ir giminės kontekstą, jų pažinimas - padės analizuoti vienų motinų galimybes pasitraukti iš skurdo kultūros. Juk būtent jos yra savo

situacijos ekspertės, tad jų balsas turėtų tapti ir pagrindiniu šaltiniu taikant, kuriant tam tikras socialinės pagalbos priemones, siekiančias užtikrinti nepalankioje padėtyje esančių vienu motinų geresnes gyvenimo sąlygas.

Darbo tikslas - nagrinėti vienu motinų, gyvenančių kaimo vietovėse, įsitraukimo į skurdo kultūrą priežastis bei atskleisti moterų pasitraukimo iš jos galimybes.

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti skurdo sampratą ir priežastis, skurdo kultūros koncepciją, jai būdingus bruožus teoriniu požiūriu;
2. Išskirti priežastis, kodėl skurdo problema aktuali kaimo vietovėse, vienu mamų šeimose;
3. Išsiaiškinti, kaip vienu motinų šeimose ir giminės istorijoje pasireiškė skurdo kultūros bruožai;
4. Išsiaiškinti, su kokiais sunkumais susiduria skurdą patiriančios vienu mamų šeimos kaimo vietovėse;
5. Nustatyti vienu mamų turimus vidinius ir išorinius resursus patiriamiems sunkumams spręsti;
6. Išanalizuoti vienu motinų šeimų nuostatas, lūkesčius planuojant ateitį;
7. Išsiaiškinti psichosocialinės pagalbos poreikį vienu motinų šeimoms.

Tyrimo metodai. Siekiant įgyvendinti iškeltus tikslą ir uždavinius, buvo taikyti tokie metodai: literatūros analizė, biografinis naratyvinis interviu, genogramos, teminė analizė, tyrėjos refleksija. Biografinis naratyvinis interviu leido lanksčiu būdu tiriamajam dalintis savo istorija, tyrėjui užduodant aktualius klausimus, juos pritaikant individualiai, suprasti informanto išgyvenimus; genogramos metodas padėjo įvertinti tiriamojo santykį su artimiausia aplinka, aptikti esamo elgesio priežastis, geriau suvokti tam tikras asmens vertybes, mąstymo kilmę; tyrėjos refleksijoje buvo pateikiamos ankstesnių patirčių sąsajos su pasirinkta darbo tema, darbo autorės įžvalgos, sunkumai tyrimo atlikimo metu ir po jo.

Darbo reikšmingumas socialinio darbo teorijai ir praktikai. Mokslinis darbo reikšmingumas, visų pirma, susijęs su nauda socialinio darbo teorijai. Šis magistro darbas teoriniu požiūriu papildo įsitraukimo skurdo kultūrą lemiančių priežasčių analizę bei apibrėžia kuo šis reiškinys būdingas būtent vienu mamų šeimoms, gyvenančioms kaimo vietovėse. Lietuvos kontekste nagrinėti šią temą svarbu dėl gausaus vienu mamų skaičius ir jų patiriamos skurdo rizikos. Ši asmenų grupė neretai susiduria su įvairiomis problemomis, kurios lemia socialinio darbuotojo pagalbos poreikį. Atliktas tyrimas padeda geriau suprasti skurde gyvenančių, vienu motinų patirtis, dabartinio elgesio priežastis,

padeda išsigryninti į ką reikėtų atkreipti dėmesį, dirbant su šia klientų grupe. Be to, šiuo darbu siekiama atskleisti vienu motinų šeimų pasitraukimo iš skurdo kultūros galimybes, kurias būtų galima akcentuoti ir kuriomis būtų galima vadovautis dirbant ir siekiant palankesnės šios grupės padėties.

Taip pat, atsižvelgiant į gautus tyrimo rezultatus, pateiktas darbo išvadas, buvo parengtos rekomendacijos tolimesniems tyrimams, organizacijoms, dirbančioms su šeimomis, bei socialiniams darbuotojams, dirbant ne tik su vienu mamomis, bet ir vaikais bei visuomene, siekiant užkirsti kelią skurdo kultūros įsigalėjimui vienu mamų šeimose.

1) Kaimo vietovėse gyvenančių vienu mamų šeimų įsitraukimo į skurdo kultūrą ir pagalbos galimybių teorinės prielaidos

Literatūros apžvalga atlikta derinant dedukcinį ir indukcinį samprotavimo metodus. Prieš atliekant tyrimą buvo atsižvelgiama į šiuos temos aspektus: skurdo sampratą; skurdo priežastis; skurdo kultūros sampratą ir būdingus bruožus; įsitraukimo į skurdo kultūrą priežastis, nulemtas gyvenamosios vietos ir buvimo viena motina, ypatumų; psichosocialinės pagalbos galimybės. Po atlikto tyrimo teorinė medžiaga buvo papildyta potemėmis: moterų patirtas nugalinimas biologinėje ir sukurtoje šeimoje bei praplėsta potemė apie pagalbos būdus vienoms mamos, gyvenančioms kaime ir susiduriančiomis su skurdu, atsižvelgiant į tyrimo metu gautą medžiagą. Toliau darbe bus apžvelgiami išskirti nagrinėjamos temos teoriniai aspektai.

1.1 Skurdo samprata

Literatūroje galima rasti nemažai skirtingai aiškinamų skurdo sąvokų. Zabrauskaitės ir Gruževskio (2015) teigimu, skurdas atskleidžiamas kaip finansinio pobūdžio sunkumai, materialinių daiktų nepakankamumas, tačiau šiuolaikinėje visuomenėje jis turi būti aiškinamas ir kaip kultūros fenomenas, parodantis skurstančiųjų vertybių sistemą, socialinių bei bendravimo įgūdžių trūkumą. Panašiai skurdo raišką supranta Pileckaitė (2011), kuri teigia, jog skurdas pasireiškia įvairiomis formomis, ne vien tik materialinių išteklių trūkumu, bet ir negalėjimu dalyvauti visuomeniniame gyvenime. Nacionalinis skurdo mažinimo tinklas (2021) pateikia šį skurstančiųjų apibrėžimą: „Skurstančiais asmenimis laikomi tie asmenys, kurių pajamos bei kiti ištekliai – materialiniai, socialiniai ir kultūriniai – yra tokie riboti, kad išstumia juos iš priimtino gyvenimo būdo šalyje, kurioje jie gyvena. Skurdas yra susijęs ne tik su pajamų trūkumu, bet ir su kliūtimis naudotis paslaugomis ir įvairiomis galimybėmis, kurios trukdo visavertiškai dalyvauti visuomenės gyvenime.“ Ekonomikos terminų žodyne skurdas – tai „šėimos arba asmens padėtis, kai turimų pajamų nepakanka normaliam gyvenimui.“ Pateiktose sampratoose galima išvelgti ne tik finansinių išteklių, reikalingų tam tikroms gyvenimo sąlygoms užtikrinti ir poreikiams patenkinti, akcentavimą, tačiau pabrėžiami ir kultūriniai, socialiniai skurdo aspektai, kaip pavyzdžiui, dalyvavimas bendruomenės veikloje, prieiga prie socialinių paslaugų.

Išskiriamos dvi skurdo rūšys: absoliutus ir santykinis skurdas. Absoliutus skurdas – padėtis, kai šeimos pajamos mažesnės už oficialią skurdo ribą. Kas, šiuo atveju, pagal Socialinės apsaugos ir darbo ministeriją (2022, p. 3): „minimalių vartojimo poreikių dydis, reikalingas minimaliems asmens maisto ir ne maisto (prekių bei paslaugų) poreikiams patenkinti. Ši riba kasmet perskaičiuojama pagal

maisto ir ne maisto prekių ir paslaugų kainų pokyčius.“ Santykinis skurdas – skurdas, kai jo riba prilyginama vidutinėms pajamoms - apskaičiuojamas kaip šalies gyventojų vidutinių pajamų lyginamoji dalis, už kurią mažesnes pajamas gaunantys gyventojai laikomi skurstančiais. Skurdo rizikos riba ES šalyse apskaičiuojama kaip 60% gyventojų ekvivalentinių piniginių disponuojamų pajamų medianos (Oficialiosios statistikos portalas, 2024).

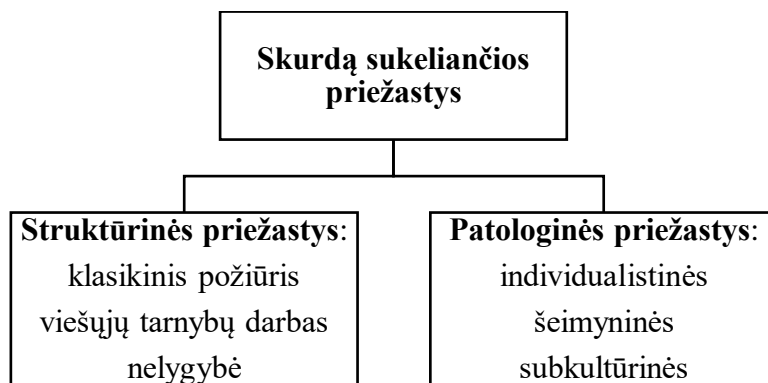
Nacionalinio skurdo mažinimo tinklo (2021) teigimu, Vakarų šalyse įprasta matuoti ne tik absoliutaus skurde gyvenančių žmonių ribą, kuri parodo badą patiriančių, prastomis gyvenimo sąlygomis gyvenančių asmenų (kurie susiduria su geriamojo vandens bei higienos priemonių stoka) padėtį. „Mūsų visuomenėje skurdas yra siejamas ne tik su egzistencinių poreikių patenkinimo stoka, bet ir su socialinių, kultūrinių bei kitų poreikių, o galiausiai – orumo užtikrinimu“ (Nacionalinis skurdo mažinimo tinklas, 2021, p. 6). Skurdą patiriantys asmenys gali būti stigmatizuojami, jausti atskirti, gėdą, kas neleidžia jiems visapusiškai dalyvauti visuomeniniame gyvenime. Dėl šios priežasties, norint apskaičiuoti skurdo rizikos lygį, vadovujamasi vidutinėmis pajamomis, nes jos geriausiai parodo šalyje vyraujančią gyvenimo būdą, kokybę, o santykinio skurdo matavimas leidžia spręsti apie skurstančių gyventojų atotrūkį nuo šio gyvenimo būdo (Nacionalinis skurdo mažinimo tinklo, 2021).

Atliekant tyrimą bus vadovujamasi santykinio skurdo samprata. Socialinio darbo teorijoje pabrėžiamas ne tik bazinių, bet ir aukštesnių žmogaus poreikių, kaip pavyzdžiui, priklausomumo grupei, bendruomenei būtinybė, pripažinimo patenkinimas. Krikščioniškajame socialiniame mokyje daug dėmesio skiriama asmens orumo užtikrinimui, kas yra viena priežasčių, kodėl žmogaus padėčiai, poreikiams įvertinti renkamos ne absoliutaus skurdo kriterijus, apimančias bazinius poreikius.

1.2. Skurdo priežastys

Norint suvokti ir įsigilinti į skurdo problemą, būtina suprasti skurdo priežastis. Remiantis tyrimais yra daugybė veiksnių, kurie prisideda prie skurdo atsiradimo. Duomenys rodo, kad ekonominiai, socialiniai, švietimo ir geografiniai veiksniai, turi tam įtakos. Ši priežasčių grupė susijusi su socialinės, politinės sistemos trūkumais, dėl kurių žmogus turi ribotus išteklius ir yra nepajėgus užtikrinti savo gerovės. Geografinės vietovės ypatumai taip pat yra reikšmingi, nes jie dažnai nulemia asmens darbo, vaikų priežiūros klausimus. Keršienė (2011) skurdą aiškina kaip tam tikrų individualių trūkumų pasekmę, pavyzdžiui, prigimtinių asmens gabumų nebuvimą. Morris et al. (2018) kalba apie kartų skurdą, kuris yra besitęsiantis skurdo ciklas, kai dviejų ar daugiau kartų šeimoje patiria ribotus išteklius. Kartų skurdas apibūdinamas kaip turintis savo kultūrą su paslėptomis taisyklėmis ir įsitikinimų sistemomis. Darbe daugiausiai dėmesio bus skiriama būtent šiam skurdo aiškinimui. Su juo glaudžiai susijusi ir kita priežasčių grupė „kumuliacinės ir ciklinės tarpusavio priklausomybės“ (

Keršienė, 2011, p 536). Pasak šią teoriją, asmenys susiduria su problemomis, ribotomis galimybėmis, kurios tarpusavyje susijusios ir su kuriomis žmogaus jaučiasi nepajėgus susitvarkyti. Visos šios priežastys persidengia su Sabutienės (2015, pgl. Lazutką, 2014) pateikiamomis priežastimis ir atsispindės darbe kalbant apie vienų motinų patiriamą skurdą. Minėta autorė išskiria dvi pagrindines skurdo priežasčių grupes: struktūrinį ir patologinį skurdą.



1 pav. Skurdo priežastys. Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Sabutienė (2015 pgl. Romą Lazutką, 2014)

Remiantis struktūrinio skurdo samprata, jo priežastys gali būti suprantamos keliais požiūriais, bet visuose juose pabrėžiama visuomenės atsakomybė dėl situacijos. Klasikinėje perspektyvoje akcentuojama, kad skurdas sietinas su žmonių atskirtimi, tuo atžvilgiu, kad asmuo negali dalyvauti darbo rinkoje ir taip užsitikrinti sau išteklių. Kitas aiškinimas susijęs su tarnybų darbu – jų nepakanka arba jų darbas neužtikrina, kad asmenys būtų integruoti. Trečias veiksnys - pajamų, lyčių nelygybė, kuri lemia, jog žmonės turi skirtingas galimybes dalyvauti visuomenės gyvenime. Kita plati priežasčių grupė yra patologinės priežastys (žr. 1 lentelė). Pastarąsias išsamiau savo darbuose nagrinėjo Lazutka (2001). Jomis bus vadovujamasi ir šiame darbe. Ši priežasčių grupė, kitaip nei struktūrinio skurdo, pabrėžia pačio asmens atsakomybę dėl patiriamų sunkumų. Jos smulkiau skirstomos į: individualistines, šeimynines ir subkultūrinės priežastis.

1 lentelė. Patologinių skurdo veiksnių požymiai. Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Lazutka (2001)

	Patologinių veiksnių grupės		
	Individualistinės	Šeimyninės	Subkultūrinės

Kas atsakingas dėl skurdą patiriančios asmens situacijos?	Pats asmuo	Šeima	Šeima, artimiausia aplinka
Kas būdinga?	Skurstantieji atsidūrė tokioje situacijoje dėl savo sprendimų (nesimokyti, nedirbti, pasirinkdami gyvenamąją vietą, vaikų skaičių, žalingus įpročius), požiūrio į savo situaciją.	Skurstantieji atsidūrė tokioje padėtyje dėl matomo pavyzdžio artimiausioje aplinkoje – šeimoje. Vaikai matydami tėvų, senelių, kitų artimųjų patirtis, gyvenimo būdo stilių supranta jį kaip priimtina ir juo vadovaujasi, „ paveldi “.	Skurstantieji atsidūrė tokioje situacijoje dėl to, kad išmoksta tam tikro elgesio, gyvenimo būdo iš šeimos narių, aplinkos. Jie prisitaiko, adaptuojasi prie patiriamo skurdo, nes tai perduodama „iš kartos į kartą“.

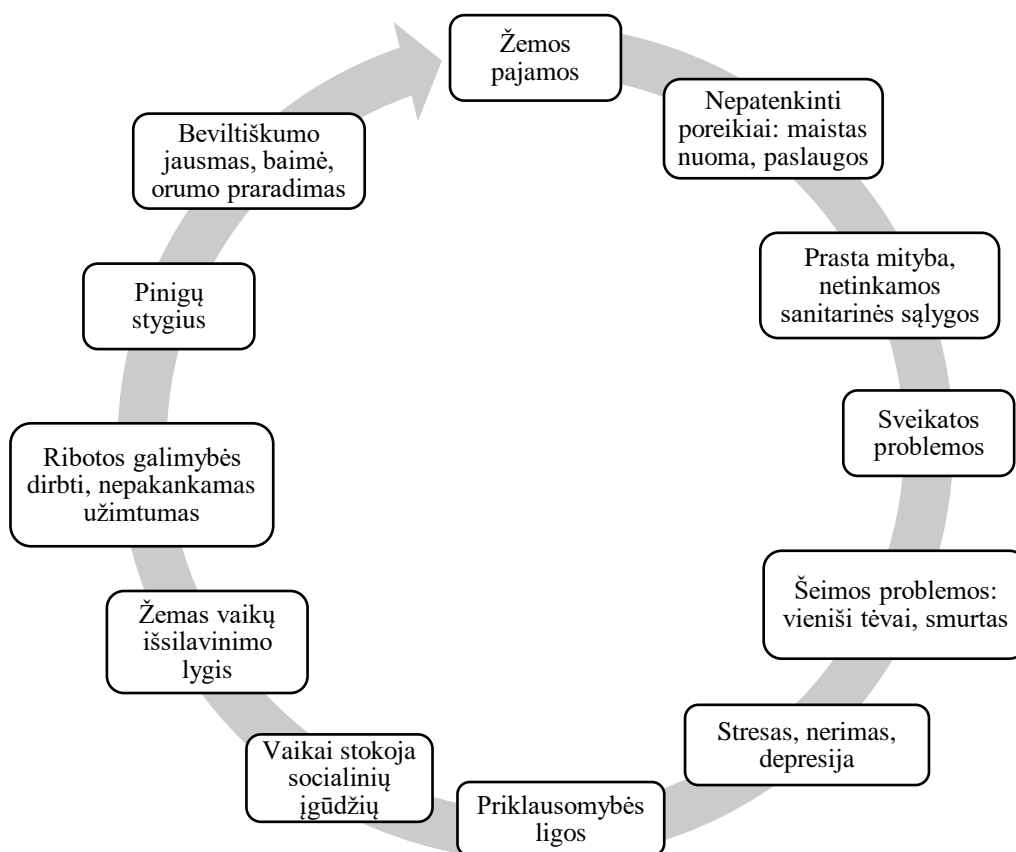
Visos šios veiksmų grupės glaudžiai tarpusavyje susijusios. Pavyzdžiui, dėl matyto pavyzdžio šeimoje, kada jos nariams nebuvo įprasta siekti išsilavinimo (kas gali būti viena skurdą didinančių priežasčių) ir būtų galima teigti, kad tai šeimos įtaka, galutinį sprendimą, renkantis ar nesirenkantis studijuoti, vis tiek priima pats asmuo. Tokiu atveju galima daryti prielaidą, kad jo sprendimą nulėmė ir individualistinės priežastys. Būtent patologinių priežasčių grupė, manoma, jog itin susijusi su skurdo kultūros šeimoje pasireiškimu, tad tolimesniame skyriuje plačiau panagrinėsiu šį reiškinį, jo sampratą ir bruožus.

1.3. Skurdo kultūros samratos ir būdingi požymiai

Skurdo kultūra skirtinguose šaltiniuose apibūdinama įvairiomis sąvokomis. Visų pirma, siekiant aiškiau suvokti tiriamą reiškinį, svarbu apibrėžti skurdo sampratą, apie ką buvo rašoma ankstesniame skyriuje. Teigiama, jog, visų pirma, asmuo patiria skurdą, tik vėliau seka įsitraukimas į skurdo kultūrą. Tai nėra tapačios, tačiau glaudžiai tarpusavyje susijusios sąvokos. Skurdo kultūros reiškinio autorius Oscar Lewis, kuris tapo žinomas dėl savo tyrimų šia tema. Mokslininkas savo išvalgas apie skurdo kultūrą aprašė knygoje „Penkios šeimos“ (1959) remdamasi Meksikos šeimų atvejų analize. Knygoje jis kalba apie tai, kaip atrodo skurde gyvenančių žmonių kasdienybė, ieško bendrumų tarp šeimų istorijų. Autoriaus tyrime centre – būtent šeimos gyvenimas. Norėdamas pamatyti realią situaciją, mokslininkas pasirinko stebėjimą ir dalyvavimą šeimose, su kuriomis jį siejo

glaudus ryšys. Lewis teigimu, tik įsiliedamas į šeimos gyvenimą, kartu valgydamas, švęsdamas tradicines šventes, klausydamas jų pokalbių galėjo suvokti jų pasaulėžiūrą, susipažinti su problemomis, stebėti jų elgesį.

Skurdo kultūros terminas dažnai apibūdinama per jai būdingus bruožus, komponentus. Juos bei tarpusavio sąsajas gerai atspindi Morris et al. (2013) pateiktas skurdo ratas (2 pav.), kuris glaudžiai susijęs su skurdo kultūros terminu.



2 pav. Skurdo ratas. Sudaryta darbo autorės remiantis Morris et al. (2013), atsižvelgiant į vienoms motinoms būdingiausias aspektus

Skurdo ratas reiškia pasikartojantį modelį, kai asmenims ar šeimoms sunku išsivaduoti iš skurdo ir jie patenka į nepalankią ekonominę padėtį. Tai sudėtingas ir daugialypis reiškinys, kuriam įtakos turi įvairūs tarpusavyje susiję veiksniai. Šiame rate galima išžvelgti veiksnius, kurie dažniausiai turi įtakos dviem kartoms. Visgi lyginant su skurdo ratu, skurdo kultūra, kaip parodė nagrinėta literatūra, yra kur kas sudėtingesnis reiškinys, apimantis ne tik tęstinumą tarp kartų, skurdo priežastis, jų tarpusavio ryšį, bet ir skurstantiems žmonėms būdingas elgesio, mąstymo normas, vertybes Lewis (1966) išskyrė į skurdo kultūrą įsitraukusių asmenų ypatybes (žr. 2 lentelė). Tenytė (2017) jas siūlo

skirti į vidines ir išorines (šios charakteristikos perskirstytos, koreguotos remiantis darbo autorės žiniomis analizuojant literatūrą).

2 lentelė. Išorinės ir vidinės skurdo kultūros charakteristikos. *Šaltinis: sudaryta autorės remiantis Lewis (1966)*

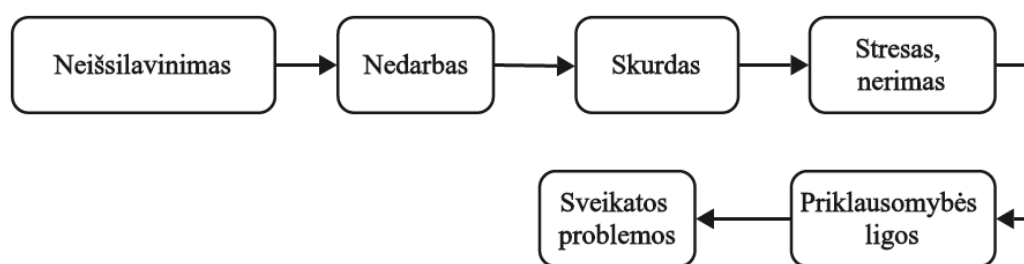
Išorinės charakteristikos	Vidinės charakteristikos
Į skurdo kultūrą įsitraukusių žmonių šeimose vaikystė greitai baigiasi, nes vaikai turi prisiimti suaugusių žmonių atsakomybes bei savybes. Tai lemia, jog anksti pradedami kurti santykiai, kurie yra silpni dėl socialinių įgūdžių, vertybinių nuostatų stokos.	Būdingas fatališkumas, žmonės nemano esantys atsakingi už savo gyvenimą.
Žmonės gyvena minimaliomis gyvenimo sąlygomis, koncentruojasi į savo šeimos gyvenimą, neįsitraukia į bendruomenę, jos veiklas.	Manymas, kad valstybėje svarbiausi valdantieji asmenys, o skurdą patiriantys, jų nuomonė, yra nereikšmingi.
Skurdžiai gyvenančios šeimos pagrindą sudaro vienas iš tėvų (motina arba tėvas). Dažnu atveju tai būna motina, o vyrai vengia ilgalaikių santykių ir įsipareigojimų bei nesirūpina vaiku.	Pasirinkta pasyvi pozicija, nenoras dalyvauti svarbiuose socialiniuose įvykiuose, izoliacija.
	Žmonės lygina save su kitais, esančiais geresnėje padėtyje ir jaučiasi blogesni už juos.
	Nepasitikėjimas savo jėgomis ir kitais (artimiausios aplinkos žmonėmis; valstybės institucijomis, geriau gyvenančia visuomenės dalimi).
	Vienatvės ir beprasmybės jausmas.

Placa ir Corlyon (2016) teigia, kad į skurdo kultūrą įsitraukę asmenys turi savitą požiūrį, elgesio modelius, vertybes, kurie socializacijos metu yra perduodami iš kartos į kartą. Zabrauskaitė ir Gruževskis (2015, pgl. Lewis, 1959) tvirtina, kad skurstantieji priklauso tam tikrai subkultūrai – skurdo kultūrai, kuri atsispindi jų gyvenimo būde per nuostatas, elgesį, įpročius. Būtent šiuos tris aspektus panagrinėsiu plačiau.

Nuostatos. Pileckaitė (2005, pgl. Z. Vitkų, 2005) išsamiau kalba apie į skurdo kultūrą įsitraukusių asmenų nuostatas: jų suvokime išryškėja bejėgio asmens pozicija, savęs laikymas įvykių auka. Būdamas nepalankioje situacijoje, asmuo gali vadovautis tokiomis nuostatomis dėl įvairių priežasčių. Tai gali būti galimybių mokytis, įsidarbinti, siekti kokybiškesnio gyvenimo stoka. Šių galimybių ribotumams įtakos turi gyvenamoji vieta, finansinė padėtis bei kiti veiksniai. Kita priežasčių grupė tam tikroms nuostatomis išgalėti galėtų būti paveldėti įsitikinimai, apie kuriuos kalba (Mead, 2021). Jis teigia, jog asmuo, augdamas aplinkoje, kurioje žmonės per keletą kartų patyrė sunkumus, jo įvardijamus kaip „pralaimėjimus“, jis matė netinkamą gyvenimo būdo pavyzdį, kuris nulėmė dabartinį jo mąstymą tam tikra linkme: nematyti vilties ir priimti bei susitaikyti su nepalankiomis gyvenimo sąlygomis. Čia išryškėja svarbus skurdo kultūros bruožas – skurdo tęstinumas. Visgi Zabrauskaitės ir Gruževskio (2015) teigimu, Lietuvoje trūksta tyrimų, kurie padėtų suprasti, per kokį laiko tarpą skurdą patiriančio asmens elgsenoje, mąstyme pradeda formuotis skurdo kultūros bruožai. Prie tam tikrų nuostatų formavimosi priežasčių galima priskirti ir psichologinę asmens būseną, kas atsispindi ir skurdo rate. Žmonės, patirdami skurdą iš pradžių susiduria su stresu, nerimu, nepavykus išspręsti problemų, joms įsisenėjus – asmuo gali jausti nepasitikėjimą savimi, savo galimybėmis, būti nemotyvuoti, išsigandę, užsisklendę.

Elgesys. Kitas skurdo kultūros komponentas yra tam tikras jos dalyvių elgesys. Pagal Gajdosikienė (2004) į skurdo kultūrą įsitraukusiems asmenims yra būdingas žemas dalyvavimas ir įsitraukimas, integracijos trūkumas. Tai galima paaiškinti remiantis ir anksčiau aptartomis asmenų nuostatomis bei skurdo ratu. Pavyzdžiui, asmenys mano, jog nėra pajėgūs įgyti išsilavinimą dėl psichologinių priežasčių ar ribotų galimybių. Tai lemia, jog jie nusprendžia priimti sprendimą niekur nesimokyti, neįgyja tam tikrų įgūdžių, kompetencijų - vėliau negali ieškoti geriau apmokamo darbo ir susiduria su finansinėmis problemomis. Būtent pastarosios gali tapti kita priežastimi, kodėl susilaikoma nuo dalyvavimo įvairiose veiklose – asmenims trūksta pinigų įsitraukti, sudalyvauti įvairiuose renginiuose, užsiėmimuose, pramogose ir taip praleisti laisvalaikį. Tačiau sunkumų dalyvauti gali kelti ir gyvenamosios vietos ribotumai ar transporto nebuvimas. Pavyzdžiui, kaimo vietovėse gyvenantys asmenys susiduria su prastu susiekimu su miesto centru. Jeigu asmuo nevairuoja, jam tenka taikytis prie viešojo transporto vykimo ypatumų, kuris dažnai būna itin nepalankus: autobusai važinėja retai, iki jų išvykimo vietos tenka pačiam atvykti nemažus atstumus. Aktualios ne tik vietos, bet ir laiko problemos (Kotwal, Prabhakar, 2009). Skurdą patiriantys asmenys, dažnai neturi galimybių patikėti kitiems asmenims pasirūpinti jų vaikais (pavyzdžiui, dėl atstumo – į ugdymo įstaigas nevažiuoja autobusai arba negali finansiškai sau leisti įdarbinti prižiūrintį asmenį), jiems tenka atlikti veiklas, kuriomis aprūpina šeimą, tad trūksta laiko išteklių. Dar viena priežasčių – tai iš visuomenės patiriama stigma ir diskriminavimas bei to nulemtas elgesys. Skurdą

patiriantys gali būti diskriminuojami, nes neatitinka visuomenės gyvenimo būdo, išvaizdos, bendravimo lūkesčių. Jie „atribuojami“ nuo likusios visuomenės, jaučiasi nepilnavertiški, atstumti, susigėdę. Tad šiems asmenims gali trūkti informacijos įvairiais klausimais: apie prieinamas veiklas, paslaugas, renginius. Pileckaitės teigimu (2011, pgl. Lewis), į skurdo kultūrą įtraukti asmenys viktimizuoja save ir savo gyvenimą, kas lemia, jog sutrūkinėja socialiniai ryšiai ir jie yra izoliuojami. Vienišumo, atskirties jausmas, pagalbos trūkumas, šiuo atveju gali tapti priklausomybės ligų priežastimi. Subramaniam et al. (2014) tvirtina, kad alkoholio ir nerimo sutrikimų paplitimas dažnesnis tarp vienu motinų nei ištekėjusių. Cooke et al. (2023) kalba apie skurdo ryšį su alkoholio ir tabako vartojimu ir prieina išvados, kad skurdžiai gyvenantys asmenys, vartojantys alkoholį ir tabaką išleidžia daugiau nei 40% savo pajamų šioms medžiagoms. Tai gali būti vienas pagrindinių veiksnių, kodėl šeimose dažnas nepriteklis ir konfliktai. Dauguma šių skurdą patiriančių asmenų elgesys yra susijęs priežastiniais ryšiais, tuo tikslu, (žr. 3 pav.) pavaizduotas galimas priežasčių grandinės pavyzdys.



3 pav. Elgsenos modelio grandinė. *Šaltinis: sudaryta darbo autorės*

Įpročiai. Įpročiai glaudžiai susiję su elgsenio grupe, tačiau juose akcentuojama ne tik tai, kad žmonėms būdinga tam tikra elgsena, bet taip pat, jog skurdą patiriančių asmenų grupėje, yra susiformavusios idėjos, socialinės normos, gyvenimo būdo ypatumai, kurie perduodami iš kartos į kartą. Vienas esminių, nemažai šaltinių minimas, skurdą patiriančių asmenų įprotis, yra valstybės institucijų kaltinimas dėl netinkamo darbo vykdymo ir savo padėties. Kaip buvo užsiminta skyriuje apie nuostatas, šias institucijas jie dažniausiai laiko „galingaisiais“, prieš kurias yra bejėgiai. Tokiu būdu, kada manoma, jog už jų gyvenimą atsakingas „aukščiau esantis“, galima užimti pasyvaus veikėjo poziciją, kuri pažymima, jog yra patogi skurdą patiriančiam asmeniui. Taip pat su skurdu susiduriantiems būdingas uždaras gyvenimo būdas. Uždarumas gali būti kaip nepasitikėjimo kitais asmenimis pasekmė, tačiau tai gali kilti ir dėl to, kad ankstesniuose bandymuose kažką daryti žmogus buvo atstumtas, nesuprastas, patyrė diskriminaciją. Kitas svarbus aspektas yra, jog skurdą patiriantys propaguoja „gyvenimą šia diena“. Toks gyvenimo organizavimo pasirinkimas gali kelti įvairių sunkumų, įskaitant finansinius. Skurstantys asmenys gali stokoti finansinio raštingumo (Loibl, 2017).

Dėl to, gavę darbo užmokestį, finansinę paramą, netinkamai disponuoja pinigais: juos išleidžia nepaskirstytai, nepamatuojant, nebūtinoms reikmėms.

Jausmai. Nors Gruževskis, Zabrauskaitė (2015) nepažymi šios kategorijos, visgi moksliniuose darbuose nemažai informacijos rasta apie skurdo kultūroje dalyvaujančių asmenų jausmus, tad norėta šią temą panagrinėti plačiau. Autorių teigimu, skurdo kultūroje dažni beviltiškumo, nepilnavertiškumo, priklausomumo jausmai. Skurstančiuosius apima beviltiškumo jausmas, nes neranda sprendimų išeiti iš susidariusios nepalankios situacijos, jiems trūksta išteklių patenkinti būtinus poreikius, pagerinti savo padėtį. Neturint resursų skurstantiesiems tenka susitaikyti su esama padėtimi, ją priimti, adaptuotis galimais būdais. Taip pat šie asmenys gali jaustis nemotyvuoti, stokoiantys pozityvumo ateities atžvilgiu ir įsitikinę, jog negali pakeisti savo gyvenimo. Su tuo glaudžiai susijęs jų patiriamas nepilnavertiškumo jausmas. Kadangi asmenys neturėjo galimybių įgyti išsilavinimą, užsitikrinti sau norimą darbo vietą, gyvenimo sąlygas, jie jaučiasi neverti geresnės padėties, pasižymi žema savigarba, nepasitikėjimu savimi (Kotwal, Prabhakar, 2009). Tai lemia, kad jie neturi lūkesčių ateičiai, nebando tobulėti. Priklausomumo jausmas irgi būdingas skurdą patiriantiems asmenims. Jie jaučiasi priklausomi nuo gyvenimo aplinkybių, nuo kitų žmonių, jų pagalbos. Šiems asmenims sudėtinga suvokti, kad jie gali gyventi savarankiškai, „paimti likimą į savo rankas“ (Gvaldaitė, 2009).

1.4. Vienu motinų, gyvenančių kaime, išitraukimo į skurdo kultūrą priežastys

Ankstesniame skyriuje buvo aptariama kaip tam tikri įpročiai, elgesio modeliai, nuostatos, jausmai, atpažįstami šeimos, giminės istorijoje skatina išitraukimą į skurdo kultūrą. Šiame skyriuje plačiau panagrinėsiu tiriamos grupės ypatumų: gyvenamosios vietos, kaimo, bei šeiminio modelio, buvimo viena mama, poveikį skurdo atsiradimui ir tęstinumui.

1.4.1. Gyvenamosios vietos nulemtos problemos

Skučienės ir Gabnytės (2018) teigimu skurdą kaimo vietovėse lemia trys pagrindiniai veiksniai (žr. 4 pav). Toliau darbe jie bus aptariami išsamiau.



4 pav. Skurdo kaime priežastys. *Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Skučiene ir Gabnyte (2018)*

Socialinės ir fizinės infrastruktūros trūkumas. Apie nepalankias kaimo vietovėse gyvenančių asmenų susiekimo galimybes, kurias lemia viešojo transporto ypatumai (kaip pavyzdžiui nepalankūs maršrutai ar grafikai), užsiminta anksčiau. Visgi svarbu akcentuoti šios problemos aktualumą vienų motinų šeimoms. Tai gali tapti didžiule problema, kada reikia atlikti įvairias veiklas: nuvykti į darbovietę, gydymo įstaigą, vaikui dalyvauti įvairiuose užsiėmimuose. Daugeliui kaime gyvenančių mamų privalo vykti nemažus atstumus, kad galėtų dalyvauti darbo rinkoje, nes jų gyvenamojoje vietoje nėra darbo vietų. Taip pat problema tampa ir vaiko visapusiško ugdymo ir lavinimosi siekimas. Dažnai mokymosi įstaigos, sporto, meno mokyklos yra nutolusios nuo kaimo vietovių, tad dalyvavimas jose tampa komplikuoatas. Kaime taip pat ribotos laisvalaikio ir kultūrinės veiklos, dėl ko tiek mamos, tiek vaikai gali prarasti galimybę leisti laiką įdomiais, turiningais būdais. Tokiu atveju tenka ieškoti strategijų, padėsiančių didinti pačios mamos ir vaiko įsitraukimą į visuomenės gyvenimą (Broussard et al., 2012). Motina, kaip pavyzdžiui, gali bandyti kooperuotis su kitomis kaime gyvenančiomis, tačiau vairuojančiomis šeimomis, kad galėtų dirbti, leisti savo vaiką į būrelius.

Žemas išsilavinimo lygis. Šis veiksnys glaudžiai susijęs su nepakankama socialine ir fizine infrastruktūra. Kaimo vietovėse mažėja gyventojų tankumas, o tai nulemia ugdymo įstaigų uždarymą (Skučienė ir Gabnytė, 2018, pgl. Daugirdas et al., 2013). Vaikams sudaromos galimybės įgyti pradinį, pagrindinį išsilavinimą - stengiamasi pritaikyti autobusų tvarkaraščius prie mokymosi procesų, bet jeigu asmuo nori siekti išsilavinimo, pavyzdžiui, profesinio, aukštesnio ar kt., jis dažniausiai privalo transportu pasirūpinti pats (kai kuriais atvejais užimtumo tarnyba parūpina mokinio atvykimo galimybių sudarymu). Tokiu atveju ir jaunos mamos gali atsisakyti išsilavinimo siekimo, nes susiduria su nuvykimo/ grįžimo problemomis. Neturint atitinkamo išsilavinimo asmeniui sunkiau gauti ir gerai apmokamą darbo vietą, kas gilina kaime gyvenančio asmens skurdą.

Pažeidžiamiausių grupių koncentracija. Skurdas kaime aiškinamas ir tuo, jog jauni, darbingo amžiaus, išsilavinimą turintys asmenys, siekdami patenkinti savo poreikius palieka kaimą ir išvyksta gyventi į miestą (Skučienė, Gabnytė, 2018). Mažėjant gyventojų skaičiui kaimuose, prastėja ir kaimo infrastruktūra (du susiję reiškiniai: prastos gyvenimo sąlygos kaime, dėl ko žmonės išvyksta, tokiu atveju politikai, įmonės priima nepalankius sprendimus, pvz., nevykdyti veiklų). Galiausiai kaime pasilieka gyventi nedirbantys, pensinio amžiaus gyventojai bei sunkumus patiriančios šeimos, prie kurių neretai būtų galima priskirti ir vienu motinų šeimas. Toliau bus analizuojama kokias problemas gali kelti būtent motinos socialinė padėtis - buvimas viena mama.

1.4.2. Buvimo viena motina nulemti iššūkiai

Grupės heterogeniškumas. Buvimas viena motina gali skambėti kaip labai konkreti asmenų grupė. Visgi šiai grupei būdingas heterogeniškumas. Visų pirma, viena motina galima būti dėl įvairių priežasčių: kai netenkama vyro dėl jo mirties, išsiskyrus prieš tai gyvenant santuokoje, išsiskyrus prieš tai gyvenant kohabitacijoje bei dėl kitų situacijų. Viena mama gali turėti skirtingą kiekį vaikų, kurie skiriasi amžiumi, savo sveikatos būkle. Įvairios ir vienu motinų socialinės charakteristikos, gali būti nedirbančios, studijuojančios, dirbančios moterys. Dar vienas elementas, į kurį reikėtų atsižvelgti - vyro pagalba vaikus išlaikant, prižiūrint. Visi šie veiksniai gali vienaip ar kitaip nulemti moters padėtį. Pavyzdžiui, moteris, augindama neįgalų vaiką galimai susidurs su didesniais sunkumais jį prižiūrint, užtikrinant jo dalyvavimą visuomenėje. Tačiau yra ir panašumų - vienoms mamoms mirties ar skyrybų atveju, gali reikėti paramos ir palaikymo, kad nesijaustų vienos ir izoliuotos, kad galėtų tinkamai pasirūpinti vaikais, atlikti kasdienes funkcijas. Šiame darbe nebus akcentuojama skyrybų priežasties svarba, t.y. aktualus tik pats gyvenimo vienai, be vyro, faktas. Maurya et. al (2015) pabrėžia ir tai, kad būtų galima šeimą suprasti kaip vieno tėvo, nebūtina, kad tėvas/ motina visiškai nepalaikytų kontakto su vaiku ir vaiko tėvu/ motina.

Skyrybos kaip priežastis patirti skurdą. Lazutkos et al. (2018) teigimu, vienu tėvų šeimos dvigubai dažniau susiduria su skurdu nei šeimos, kuriose dalyvauja abu tėvai. Šeimos narių atsiskyrimas yra vienas rizikos veiksnių, skatinančių vienas moteris patirti skurdą (Maslauskaitė, 2014). East ir Roll (2015) kalba apie skurdo feminizacijos reiškinį, reiškiantį skurdą, būdingą moterų lyčiai. Tai ypač būdinga vienoms motinoms dėl kelių priežasčių. Visų pirma, santykių nutraukimas gali lemti prastesnę moters finansinę padėtį. Odis (2021) tvirtinimu, moteris po skyrybų gali nukentėti finansiškai tais atvejais, kada anksčiau vyras išlaikydavo šeimą, o jos vaidmuo buvo vaikų ir namų priežiūra. Išsiskyrus, netekus maitintojo, motinai tenka finansinė našta, tokiais atvejais, jeigu vyras prie vaiko išlaikymo neprisideda, negali prisidėti, arba prisideda nepakankamai. Tėvui ir motinai pradėjus gyventi atskirai arba moteriai netekus vyro, vaiko priežiūra turi pasirūpinti

motina. Būdelienės (2017) teigimu, motinoms dažniau nei vyrams tenka prisiimti atsakomybę prižiūrint vaikus, siekiant jų poreikių patenkinimo ir ugdymo. Kotwal, Prabhakar (2009) tvirtina, kad išsiskyrus pagrindiniai vaiko poreikiai, kuriuos užtikrinant motina patiria sunkumus yra: maisto, drabužių aprūpinimas, su mokykla susiję mokesčiai, asmeninės išlaidos. Tad moterims tenka surasti priemonių, būdų, kaip ribotomis galimybėmis užtikrinti savo ir vaiko poreikius. Maži finansiniai ištekliai tampa priežastimi, kodėl motinos, norėdamos patenkinti materialinius, socialinius ir kitus poreikius, susigalvoja strategijų, balansavimo tarp išteklių ir poreikių praktikų (Maslauskaitė, 2014). Tokiais atvejais motinos turi apgalvoti, kokie poreikiai yra prioritetiniai, kuriuos iš jų galima atidėti, o kartais susitaikyti, kad tam tikri poreikiai negali būti užtikrinti.

Vienų motinų sunkumai darbo rinkoje. Būdelienės (2017, p. 37) teigimu, „vienos motinos dažniau nei vyrai susiduria su įvairiais barjeriais darbo rinkoje dėl visuomenėje įsigalėjusių stereotipų, vis dar egzistuojančiu netolygiu darbo užmokesčiu“. Šiuo atveju darbdavys gali baimintis, kad motina auginanti vaiką skirs mažiau laiko ir energijos darbui, kils nenumatytų vaiko ligos atvejų ir panašių situacijų. Būtent tai reikalauja darbo lankstumo, kad būtų galima atlikti tam tikras šeimines pareigas. Norėdamos išvengti galimo motinos balansavimo tarp darbo ir šeimos, darbdavys rinksis jam priimtinesnį variantą, kada šeiminė darbuotojo padėtis netrukdytų atlikti darbinių įsipareigojimų. Be to, vienos motinos gali susidurti su darbo sunkumais. Kotwal, Prabhakar (2009) tvirtina, kad to priežastis, jog dažnai moterys, būdamos šeimoje, nedirbo, kas lemia įvairių baimių atsiradimą, kompetencijų trūkumą grįžus į darbo rinką. Taip pat pakitus santykių statusui, moteris, patirdama stresą, baimindamasi finansinių sunkumų, gali rinktis jos kompetencijų neatitinkantį darbą su nedideliu užmokesčiu.

Atsakomybių derinimas. Siekdamas palankiausio varianto sau ir savo vaikams, moterys užsiima tokio pobūdžio darbais, kad būtų galima suderinti tiek motinystę, tiek darbą. Neretai tai būna ūkio darbai, kaip galvijų auginimas arba žemdirbystė. Tokį darbo pasirinkimą nulemia jo ypatumai - nereikia keliauti tolimus atstumus iki darbovietės. Tai ypač aktualu, kai moterys susiduria su prastu susisiekimu. Taip pat nors toks darbas reikalauja nemažai laiko resursų, juos galima paskirstyti pagal savo galimybes. Nepaisant to, kad ūkio darbai vienoms moterims gali būti savotišku privalumu, dėl jų moterys susiduria ir su tam tikrais sunkumais. Jos dažnai turi įveikti didelį fizinį krūvį dirbdamos ūkyje. Tai gali apimti sunkų darbą lauke, ūkiniuose pastatuose, kada tenka susidurti su daiktų nešiojimu ir kitomis fizinės jėgos reikalaujančiomis užduotimis, kurios gali būti ypač išsekinančios, dirbant vienai. To rezultatas - vienos motinos į darbą įtraukia ir savo nepilnamečius vaikus. Zepeda ir Kim (2005) analizavo koks būtent motinų požiūris į ūkyje dirbančius vaikus ir dėl kokių priežasčių jie yra skatinami įsitraukti į šią veiklą. Rezultatai parodė, kad be siekio palengvinti

ir greičiau atlikti darbus, jos taip pat tai matė kaip galimybę mokyti savo vaikus atsakingumo, gebėjimo pasirūpinti savimi. Be to, autoriai pastebėjo, kad ūkio darbais vaikai yra skatinami užsiimti tose šeimose, kurių finansinė padėtis yra blogesnė. Tad galima daryti prielaidą, kad vaikų darbas ūkyje vyksta ne savo noru, o siekiant geresnių gyvenimo sąlygų. Visgi darbas ūkyje gali kelti finansinius iššūkius, nes pajamos būna nepastovios, nenuoseklios.

Vienai motinai ir vaikui kylantys psichologiniai ir santykių sunkumai. Vienas svarbių aspektų, sietinų su motinų gerove yra jų pasirinkimas dirbti ūkyje, kuris plačiau nagrinėtas ankstesniame skyriuje. Reikšmingas darbo ūkyje ypatumas, kad moterys dirbdamos jame ne tik jaučia stiprų fizinį nuovargį, tačiau taip pat neturi galimybės įsitraukti į bendruomenę, yra izoliuotos, nes ūkiai dažnai būna nutolę vienas nuo kito, darbas jame neskatina bendravimo su kitais žmonėmis, kas galėtų būti labai aktualu vienai mamai.

Vienų motinų savijautai įtakos turi ir nutrūkę santykiai su ankstesniu partneriu. Broussard et al. (2012) tvirtina, kad situacijose, kada šeimos ribos nebeišlaikomos, nebeatliekami įprasti vaidmenys, asmenys nebegali funkcionuoti ir psichologiniu lygiu. Skaudūs įvykiai skatina manyti, jog asmuo prarado gyvenimo kontrolę, jis nebetiki geresne ateitimi, jaučia nevilties jausmą. Taip pat ir vaiko gerovei sunkumų gali kelti tėvų skyrybą, netekties faktas. Maurya et al. (2015) teigimu, tėvai augindami vaikus vieni, turi susidoroti su įvairiomis jų elgesio problemomis, kaip: smurtinis ir destruktivus elgesys, pykčio priepuoliai, save žalojantis elgesys. Smith ir Mazure (2021) tyrė ryšį tarp vienos motinystės bei skurdo. Jų pateiktas požiūris akcentuoja, kad moterys, pradėjusios vienos auginti vaikus, susiduria su depresija, kuri neigiamai atsiliepia ir vaiko gerovei. Sumažėjęs motinos produktyvumas ir motyvacija, žema savivertė ir pesimizmas dėl ateities formuoja ir vaiko požiūrį, savijautą. Autorių tvirtinimu, moterys neretai nesulaukia pagalbos, dėl ko minėti depresijos simptomai, kaip bruožai gali būti perimti vaikų, kas gali skatinti skurdą iš kartos į kartą.

1.5. Moterų iš artimųjų ir romantinio partnerio patirtas nugalinimas, skatinantis vienu motinų skurdą

Su moters galimybėmis įveikti patiriamą skurdą, keisti savo padėtį glaudžiai susijęs būtent vaikystėje jos turėtas santykis su tėvais, artimaisiais. Ankstesni santykiai lemia bendrą vaiko savijautą, savęs suvokimą, savivertę. Oshri et al. (2018) teigimu, savęs suvokimas yra esminis nusistatant tikslus, ugdant vidinę ir išorinę motyvaciją bei savęs veiksmingumą. Asmenims, kurie buvo apleisti tėvų, gavo nepakankamą dėmesį ir rūpestį, reikalingą savivertės jausmui ugdyti, būdingas neigiamas savęs reprezentavimas. Vilniaus arkivyskupijos Caritas (2022, p. 1) puslapyje teigiama, kad apleistumas pasireiškia, „kai vaikai gauna per mažai dėmesio, suaugę žmonės jiems

sukuria per mažai sąlygų sveikai augti ir vystytis“. Išskiriamos šios apleistumo rūšys: fizinis, kada nepatenkinami baziniai vaiko poreikiai: mityba, apranga, saugumas, sveikata; emocinis: kai neatliepiami psichologiniai vaiko poreikiai, suteikiamas leidimas ar nedraudimas naudoti psichoaktyvias medžiagas; socialinis – nesirūpinimas vaiko socializacija, išsilavinimu. Motinos, augusios šeimoje, kuri susidūrė su skurdu, neretai patiria ir įvairaus pobūdžio apleistumą, kuris turi ilgalaikių padarinių - lemia požiūrį į save, savo galimybes. Šis požiūris gali būti „pernešamas“ į kuriamus santykius. Kaip pavyzdžiui, jei dar vaikystėje motinai yra kartojama, kad ji nėra pajėgi kažko pasiekti, yra menkinama jos savivertė, iškilus sunkumams dabartinėje šeimoje, ji galimai jausis beviltiškoje padėtyje, nepasitikinti savimi, praradusi galią ar negalinti ja naudotis. East ir Roll (2015, pgl. Miller, 1982) galią supranta kaip gebėjimą sumažinti savo bejėgiškumą, veiksmų ėmimąsi siekiant pokyčių. Tai neretai tampa iššūkiu moterims, susiduriančioms su ekonominiais sunkumais. Dažnai jos renkasi tylą, pasyvią poziciją, o ši galios konstrukcija galiausiai nulemia kaip moterys supranta ir planuoja savo gyvenimą. Toliau bus apžvelgiamas išsamesnis galios konceptas ir kaip moters santykiai su šeima ir partneriu gali riboti ją įvairiais būdais ir kontekstais, sukurti nepalankią jos padėtį ir didinti įtrauktį į skurdą. Galios neturėjimas ar netekimas, siejamas su anksčiau moterų matytu pavyzdžiu, patirtimis, santykiais šeimoje toliau bus nagrinėjamas pagal Kašalynienės (2021, pgl. Krieger, 2011) pateiktus galios šaltinius ir formas.

Pozicinė galia. Dar vaikystėje moterys iš tėvų patiria nelygiaverčio santykio jausmą. Tai pasireiškia įvairiais būdais, kai pavyzdžiui, nepilnamečio nuomonės nėra išklausoma, ji laikoma nereikšminga dėl amžiaus ir patirties skirtumo. Kuriant romantinį santykį taip pat galimas pozicinės galios su vyru nesutapimas. Moterys priima sprendimą gyventi atskirai nuo vyro dėl įvairių priežasčių, viena jų - patiriamas įvairaus pobūdžio smurtas. Herman (1992) teigimu, smurtautojai visuomenėje dažnai užsideda sėkmingo žmogaus kaukę, sulaukia žmonių palankumo. Šiuo atveju smurto aukos neretai praranda ryšį su išoriniu pasauliu, gyvena uždara gyvenimą. Dėl smurtautojo įtakos, kontrolės siekio, nukentėjusios yra priverstos atsisakyti tarpasmeninių, darbo santykių. Tokiu būdu paskatinama tai, kad moterys netenka žmonių, iš kurių galėtų sulaukti emocinės paramos, palaikymo išeiti iš žalojančio santykio, o pačios tampa pažeidžiamos, nepasitikinčios savimi.

Fizinė galia. Kaip ir užsiminta anksčiau, moterys iš vyro gali patirti smurtą: fizinį, seksualinį, kurį šiuo atžvilgiu lemia fizinės galios nevienodumas. Netolygų fizinės galios pasiskirstymą tarp vyrų ir moterų nulemtas biologinių skirtumų. Problema kyla tuomet, kai vyrai šia galia naudojami valdyti moterims, o jos, norėdamos pateisinti visuomenės normas ir lūkesčius, kultūrinius įsitikinimus, stokodamos galimybių iš santykių pasitraukti, nusprendžia nesiimti jokių priemonių ir pasirenka tylą. Nuolankus, prisitaikantis elgesys formuoja moters savęs suvokimą kaip

neryžtingos, priklausomos nuo vyro asmenybės. Tačiau neretu atveju moterys pasiekia kritinę ribą, kada nebegali taikytis prie vyro veiksmų dėl savo bei vaikų gerovės ir nusprendžia apsigyventi atskirai. Šis sprendimas dažnai būna uždelstas, dėl ko palieka „pėdsakus“ moters ir vaiko asmenybėje.

Ekonominė galia. Anksčiau šiame skyriuje aptarta, kad dažnai šeimai susilaukus vaikų, moteris netenka galios pati savimi savarankiškai pasirūpinti finansiniu požiūriu, šeimos išlaikymo atsakomybė tenka vyrui. Kai kuriais atvejais jos vaikų susilaukia taip anksti, jog nepavyksta įgyti išsilavinimo, turėti darbo patirties. Dažnai nuo vyro priklauso ir motinos bei vaiko būsto klausimas, nes jis būna pagrindiniu asmeniu, kuris jį išlaiko. Tai lemia, kad būnant santykiyje ar jam nutrūkus, moterys susiduria su bejėgystės jausmu, nesijaučia turinčios galią valdyti savo gyvenimo. Finansinė priklausomybė nuo vyro gali tapti manipuliavimo įrankiu, tokiais atvejais, kai pavyzdžiui, vyras nenori nutraukti santykių su moterimi.

Afektinė galia. Galiausiai moterys puoselėja įvairius jausmus: meilę, pagarbą, prisirišimą savo artimiesiems ar partneriui, dėl ko nesiryžta nutraukti santykio netgi tada, kai jis nėra darnus. Moters noras likti santykiuose neretai paremtas motyvu išsaugoti šeimą, noru, jog vaikai matytų šeimos pavyzdį, palaikytų ryšį su abiem tėvais. Taip pat vaikų motinos baiminasi nutraukti ryšius su artimiausiais asmenimis dėl įvairių klausimų: vaiko priežiūros atsakomybės, finansinės naštos. Ypatingai tai aktualu, kuomet iš partnerio girdimi įvairūs komentarai, kurie susiję su žeminimu, menkinimu ir paveikia moters savivertę, pasitikėjimą savo jėgomis ir tikėjimą geresne ateitimi. Visgi neretai mamos nutraukusios romantinius santykius su vyru, grįžta pas savo tėvus. Apsigyvenus tėvų namuose, jos turi prisitaikyti prie jų taisyklių, nuomonės. Ši dažnai nebūna motyvuojanti imtis veiksmų – tėvai baimindamiesi, jog vaikui vėl „nepasiseks“ skatina jį nesiimti rizikingų veiksmų ir būti „stagnacijoje“, nekuriant palankesnės padėties sau ir vaikui.

1.6. Psichosocialinės pagalbos galimybės vienu motinų šeimoms

Placa ir Corlyon (2016) skurdo kultūros radimąsi sieja su tam tikru karta iš kartos keliaujančiu asmenų požiūriu, elgesiu, vertybėmis, nulemiančiais skurdą ir nepalankias gyvenimo sąlygas. Autoriai tvirtina, jog fiskalinės priemonės nėra veiksmingos šiuo atveju. Kaip būdą pasitraukti iš skurdo kultūros jie įvardija vertybių, gyvenimo būdo pakeitimą bei kitų, įsitraukimą skatinančių dalykų, nutraukimą. Shamai (2018) kalba apie moterų skurdą kaip kolektyvinę traumą. Todėl tiek traumą, tiek skurdą patyrusiems žmonėms teikiama pagalba gali būti panaši. Visgi darbe nagrinėsiu

ne grupės, o atskirų žmonių ir jų šeimų skurdo patirtis, tad skurdą interpretuosiu kaip individualią ir šeimos traumą. Autorius tvirtina, jog skurdas apima šiuos traumos elementus:

1. įvykis, su kuriuo susiduria nemažai žmonių ir yra jo tiesiogiai ar netiesiogiai veikiami;
2. patiria fizinę ar psichologinę žalą;
3. įvykis, kuris kuria tapatybę, lemia įsitikinimus, nuostatas ir kuria individų bei visos grupės naratyvą;
4. naratyvą, kuris gali būti perduodamas kartoms, net jei įvykis baigėsi.

Skurdo atveju pabrėžiama, jog dažnai to, kaip patirtos traumos priežastis, yra ne vienas konkretus trauminis įvykis, bet įvairūs besikaupiantys išgyvenimai. Pabrėžiama, kad asmuo neprivalo pats asmeniškai būti atsakingas už skurdą, jis gali pasireikšti platesniu kontekstu, tačiau tai turi įtakos ir individualiu lygmeniu. Kaip pavyzdys galėtų būti vaikas, kurio šeima patiria skurdą. Jis pats nėra pajėgus užtikrinti sau kitokio gyvenimo, tad galima sakyti, jog už šeimos padėtį atsakingi jo tėvai, kas šiuo atveju ir yra platesnis lygmuo. Autoriai teigia, kad mikro lygmenyje (šeimoje) susidurdamas su skurdu, vaikas perims jai būdingus įsitikinimus ir kurs savo tapatumą. Atsižvelgiant į tai, tam tikras elgesys ir emocijos, yra suprantami kaip būtini gynybos mechanizmai, padedantys išgyventi situaciją. Levenson (2017) irgi išreiškia panašią poziciją ir teigia, jog žvelgiant į klientus holistiniu požiūriu, jų elgesys, kuris specialistui atrodo neracionalus, sau kenkiantis, turėtų būti suvokiamas kaip perimti išgyvenimo įgūdžiai, kurie anksčiau padėjo raguoti į gyvenimo aplinkybes, tačiau šiuo metu nebėra adaptyvūs. Autorius teigia, kad pagalbos specialistai turi koncentruotis į kliento stipriąsias puses, padėti suvokti patirtų išgyvenimų prasmę bei skatinti keisti probleminę elgesį, valdyti krizes ir tinkamai auklėti savo vaikus labiau poreikius atliepiančia linkme. Tvirtinama, kad šie principai svarbūs siekiant nutraukti iš kartos į kartą pasikartojančius sunkumus. Remiantis autorių požiūriu ir skurdą prilyginant traumai, vienas pagalbos būdų gali būti „trauma informuotas socialinis darbas“. Socialinis darbuotojas užsiimdamas praktika, grįsta traumomis, dėmesį sutelkia ne į konkretų patirtą įvykį, bet būdamas dėmesingas, empatiškas, padeda išgyvenusiems žmonėms ugdyti gebėjimus, valdyti patirtos traumos pasekmes ir efektyviau funkcionuoti (Knight, 2015). Levenson (2017) kalba apie traumą ir apleistumą (kuris gali būti suprantamas tiek fiziniu, tiek emociniu lygmeniu) bei pateikia principus, kuriais remiantis galima vykdyti socialinio darbo praktiką su nukentėjusiais klientais. Toliau darbe jie bus analizuojami išsamiau.

Saugumas. Susiduriant su skurdu, vienos motinos patiria nuolatinį nesaugumo jausmą, kuris sietinas su negalėjimu patenkinti savo ir vaikų poreikių. Motinos jaučia baimę ir grėsmę, o tai gali sukelti pasekmes ir jų emocinei sveikatai. Užtikrintas saugumas padeda sumažinti neigiamų emocijų

(nerimo, baimės) patyrimą ir padeda pajusti kontrolės jausmą. Autoriaus teigimu, saugumas glaudžiai susijęs su ribų nubrėžimu, pagarbia kalba, aiškiu, nuspėjamu kliento ir specialisto santykiu, kuriame jis jaučiasi priimtas, nėra gėdijamas, kaltinamas.

Pasitikėjimas. Teigiama, kad pasitikėjimu grįsto santykio kūrimas reikalauja laiko. Dirbant su klientu, socialinis darbuotojas turėtų būti kantrus, pašalinti neapibrėžtumą ir aiškiai nurodyti klientui keliamus lūkesčius. Tvirtinama, jog svarbu suteikti informacijos apie darbo eigą, konfidencialumą, mokesčius, kitus aspektus. Mokesčių tema gali būti itin aktuali vienoms mamoms, kurios gali vengti kreiptis pagalbos, manydamos, jog nebus pajėgios už paslaugas susimokėti. Taip pat svarbu pabrėžti konfidencialumo principą, nes problema susijusi ne tik su moterimi, bet ir su jos nepilnamečiais vaikais, tad dalintis informacija gali būti nedrašu. Specialistas neturėtų daryti spaudimo klientui: versti jį dalintis informacija ar imtis konkrečių veiksmų, jei jis tam nepasiruošęs.

Pasirinkimas. Jeigu matoma, jog klientas yra pasiruošęs imtis veiksmų, jį reikia paskatinti tai daryti ir taip sustiprinti jausmą, jog yra atsakingas už savo gyvenimą ir gali jį valdyti. Autorius teigia, jog pagalbos procese, klientas pradeda suprasti, jog nors jis negali kontroliuoti kitų, pakeisti praeities, gali prisiimti kontrolę už savo veiksmus, dabartį ir ateitį. Darbuotojai bando skatinti klientų savarankiškumą ir apsisprendimą, o tai gali lemti pokyčius, kada asmuo nebesijaučia „įvykių auka“. Mokydamiesi ir praktikuodami naujus įgūdžius, kalbėdamiesi su darbuotoju, jie didina galimų elgesio pasirinkimų variantus ir realiame gyvenime.

Bendradarbiavimas. Autorius tvirtina, jog pagalbos santykiams būdingas galios disbalansas reikalauja dėmesingumo, empatijos ir žinojimo, jog įvairios situacijos gali lemti, kad klientai patirs ankstesnių įvykių prisiminimus ir tai iššauks jų pažeidžiamumą bei pasipriešinimą. Pasijautęs ankstesnių santykių dinamikoje, asmuo gali bandyti siekti palankumo, pripažinimo ir dėmesio. Kaip minėta anksčiau, vienos motinos dažnai nesidalina savo nepasitenkinimu, stengiasi būti paklusnios, neprieštaraujančios. Šiuo atveju joms būtina padėti atkurti pasitikėjimo savimi, savo jėgomis jausmą, suprasti, jog jos turi teisę išsakyti savo ir nesutikti su kitų asmenų nuomone.

Įgalinimas. East ir Roll (2015, pgl. Miller, 1982) teigia, kad moterims, patyrusioms bejėgiškumą, gali prireikti laiko, kad galėtų patirti galią nauju būdu, kaip savo tapatybės dalį. Anot autoriaus, šioms problemoms spręsti gali būti pasitelkiami socialinio darbo metodai ir principai, kurie skatina įgalinimą per vidinius pokyčius atsižvelgiant į patiriamą neigiamą vertinimą iš visuomenės bei galios didinimą tarpasmeniniuose santykiuose. Knight (2015) teigia, jog socialinis darbuotojas, padėjęs suprasti, kokią įtaką klientų praeities sunkumai daro jų dabartiniam gyvenimui, turėtų padėti

žmonėms efektyviai valdyti situacijas, kuriose jie atsiduria. Gvaldaitė (2009, p. 43) šį procesą apibūdina kaip asmens įgalinimą - „gebėjimą paimti savo gyvenimą į rankas, telkti pastangas jį keisti, priimti aktyvią poziciją tikrovės atžvilgiu“. Levenson (2017, pgl. Bandura, 1977) teigimu, įgalinimas dažnai siejamas su saviveiksmingumo sąvoka ir yra apibūdinamas kaip tikėjimas savo gebėjimu pasiekti tikslus, atlikti užduotis ir kompetentingai reaguoti į iššūkius. Anksčiau minėtas autorius teigia, kad tikrasis įgalinimas atsiranda taikant stipriosiomis pusėmis pagrįstą požiūrį, kuris laiko problematišką elgesį kaip prisitaikymo formą, o ne patologiją. Hobfoll et al. (2007, p. 295.) tvirtina, kad įgalinimui siekti yra svarbus resursų suteikimas: „įgalinimas be resursų yra neproduktyvus“. Tai ypatingai aktualu kalbant apie vienas mamos kaimo vietovėse, kurios dėl savo socialinės padėties, gyvenamosios vietos susiduria su ribotais ištekliais.

Pastarieji autoriai pateikia penkis traumos (kurioms priskiria ir ilgalaikį skurdą ir to sukeltas pasekmes) principus. Be minėto saugumo atkūrimo, jis taip pat kalba ir apie saviveiksmingumo ir bendruomenės veiksmingumo jausmą, ryšį ir viltį.

Veiksminga bendruomenė. Ji suprantama kaip galinti suteikti jos nariui saugumo jausmą, užtikrinti materialinius išteklius, teisingumą ir tvarką. Autoriai tvirtina, jog saviveiksmingumas neatsiranda vakuume, jam reikalinga tinkama aplinka, asmenys su kuriais galima bendradarbiauti, kartu spręsti plataus masto problemas, kurios negali būti išspręžiamos vienos asmens pastangomis. Teigiama, kad bendruomenės veiksmingumas aktualiausias šeimos lygmeniu, nes joje patiriama įvairių psichologinių, socialinių ir materialinių sunkumų. Tačiau šeima, ypač kaimo vietovėse, yra ir pagrindinė institucija, kuri gali teikti įvairaus pobūdžio paramą, sumažinti asmens pažeidžiamumą.

Ryšio mezgimo skatinimas. Teigiama, jog glaudus santykis su artimaisiais, jų parama yra naudinga kovojant su patiriamu nerimu ir stresu, vienatvės jausmu. Būdamas santykyje su kitais, žmogus turi galimybę atrasti naujų būdų kaip jam įveikti nelaimės, plėtėja asmenų tinklas, iš kurių asmuo gali tikėtis pagalbos: pasidalinti patirtimi, sulaukti supratimo ir priėmimo, emocijų ir išgyvenimų normalizavimo. To nesulaukus, patiriant stiprius emocinius išgyvenimus, asmuo gali norėti gyventi uždarą gyvenimą, atsiriboti nuo aplinkinių ir taip dar labiau pagilinti emocinės gerovės problemas.

Vilties jausmo atstatymas. Viltis siejama su gebėjimu išlikti optimistišku ateities atžvilgiu, pasiekti savo tikslus ir tikėtis palankių rezultatų. Teigiama, jog žmonės, kurie jaučia nevilties, beprasmiškumo jausmus, susiduria su sunkumais pakeisti esamą situaciją. Patyrę skurdą asmenys, dažnai stokoja vilties, nes jie nesijaučia pajėgūs imtis pokyčių, tad bando susitaikyti su esama

situacija ir taiko jiems įprastas išgyvenimo strategijas. Šiems asmenims reikėtų padėti jas pakeisti labiau tinkamomis, priimtinomis visuomenėje. To siekiant autorius irgi mini „trauma informuota darba“, kurio metu būtų galima atlikti į ateitį orientuotus pratimus, kad būtų sukurta viltis ir padidėtų motyvacija.

Teorinės dalies apibendrinimas. Apibendrinant nagrinėtą mokslinę literatūrą galima teigti, jog skurdas yra sudėtingas reiškinys, kuris skirtingų autorių interpretuojamas įvairiai, tačiau vieną išsamiausiai skurdo konceptą apibūdinančių sąvokų pateikė Nacionalinis skurdo mažinimo tinklas (2021), kuris teigia, kad skurdas yra susijęs su ribotais materialiniais, socialiniais ir kultūriniais resursais ir akcentuoja, kad svarbu ne tik tai, kad asmenys susiduria su pajamų trūkumu, bet taip pat, kad jie yra marginalizuojami ir negali gyventi pagal priimtina gyvenimo būdą šalyje. Autoriai įvardija skirtingas skurdo priežastis, tačiau Sabutienės (2015 pgl. Romą Lazutką, 2014) pateiktos struktūrinių ir pataloginių veiksmių grupės apima nemažai kitų mokslininkų įvardintų priežasčių. Struktūriniai veiksniai siejami su nesudarytomis galimybėmis dalyvauti darbo rinkoje, netinkamu tarnybų darbu, nelygybe. Patologinės – su individualių sprendimų priėmimu, iš šeimos perimtu pavyzdžiu, išmokimu iš artimiausios supančios aplinkos. Kaip dar vieną priežastį, sietiną su šeimos, aplinkos pavyzdžiu, autoriai mini ir skurdą, kylantį dėl kultūrinių įsitikinimų, perduodamų vienos kartos kitai, kurie įtraukia į vadinamą „skurdo kultūrą“. Zabrauskaitė ir Gruževskis (2015, pgl. Lewis, 1959) teigia, kad skurdo kultūra yra tam tikra subkultūra, kuriai priklauso skurstantieji ir kuri pasireiškia jų gyvenime per nuostatas, elgesį ir įpročius. Toliau nagrinėta kaip būtent tiriamosios grupės ypatumai - gyvenamoji vieta, kaimas, bei šeimini modelis, buvimas viena mama, skatina įsitraukimą į skurdo kultūrą. Kaimo vietai būdingi bruožai: socialinės ir fizinės infrastruktūros trūkumas, žemas išsilavinimo lygis, pažeidžiamų grupių koncentracija. Buvimas viena mama skatina skurdą šiais atžvilgiais: motinai atitenka vaiko priežiūros atsakomybė, ji negali dalyvauti darbo rinkoje, susiduria su psichologiniais sunkumais ir santykių su artimaisiais problemomis. Su moterų galimybėmis keisti padėtį, kurioje yra, glaudžiai siejasi būtent vaikystėje ir suaugystėje turėtas santykis su tėvais, artimaisiais, romantiniu partneriu. Pastebima, kad santykiuose moterų atžvilgiu kiti asmenys naudoja afektinę, ekonominę, pozicinę, fizinę galią, o jos šių galių yra netekusios arba niekada ir neįgijusios. Tad dažnai teikiamos pagalbos principuose pabrėžiama būtent tokių klientų įgalinimo svarba. Levenson (2017) kalba ir apie kitus principus, kuriais vadovaujantis turėtų būti organizuojama pagalba: saugumas, pasitikėjimas, bendradarbiavimas. Hobfoll et al. (2007) kalba, kad skurdą patyrusiam asmeniui svarbu atstatyti saviveiksmingumo ir bendruomenės veiksmingumo jausmą, viltį, bei norą megzti ryšį su aplinkiniais. Pateikiamas socialinio darbuotojo vaidmuo - pagalba asmeniui ieškoti konstruktyvių problemos sprendimo būdų, jį palaikyti, paremti šiose paieškose. Taip pat siekiama asmens autonomijos ir atsakomybės už priimtus sprendimus prisiėmimo. Tai aktualu

skurdą patiriantiems asmenims, nes jie susiduria su savivertės, bejėgiškumo problemomis, kurios veikia apatiškumą įvairiose kasdiniškose situacijose. Suprasdami kiekvieno kliento gyvenimo istoriją, ir kultūrinę kilmę ir to nulemtą elgesį, mąstymą, darbuotojai gali įtraukti klientus į pagalbos procesą bei pašalinti kliūtis pokyčiams.

2) Tyrimo metodika

Tyrimo tikslas - atskleisti kaimo vietovėse gyvenančių vienu mamų įsitraukimo į skurdo kultūrą patirtis.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išsiaiškinti, kaip vienos motinos šeimoje ir giminės istorijoje pasireiškė skurdo kultūros bruožai;
2. Ištirti, su kokiais sunkumais susiduria skurdą patiriančios vienu mamų šeimos kaimo vietovėse;
3. Nustatyti vienu mamų turimus vidinius ir išorinius resursus patiriamiems sunkumams spręsti;
4. Išanalizuoti vienu motinų šeimų nuostatas, lūkesčius planuojant ateitį;
5. Išsiaiškinti vienu motinų psichosocialinius poreikius.

Objektas - kaimo vietovėse gyvenančių vienu mamų įsitraukimo į skurdo kultūrą patirtys.

Tyrimo metodas. Į skurdo kultūrą įsitraukusių žmonių patirtis tirti pasirinktas kokybinis tyrimo metodas. Šį pasirinkimą lėmė tiriamosios grupės ypatumai. Kalbėti apie savo situaciją, ankstesnes patirtis šeimoje gali būti sudėtinga ir jautru. Tam, kad tyrimas būtų atliktas tinkamai, rezultatai būtų kuo tikslesni ir išsamesni, įžvelgtume kiekvieno asmens istorijos unikalumą, būtina pasirinkti metodą, leidžiantį tiesiogiai bendrauti su tiriamaisiais. Tokiu būdu galima atskleisti tiriamųjų subjektyvias patirtis ir su jomis susijusias mintis. Taip pat kokybinio tyrimo pasirinkimą lėmė galimybė koreguoti tyrimo eigą, užduoti papildomai iškilusius, rūpimus klausimus, ko nebūtų galima kiekybinio tyrimo atlikimo atveju. Kardelio (2016) teigimu, kokybiniai tyrimai dažnai vadinami atvejų tyrimais, kas reiškia, kad tyrimas remiasi atskirų atvejų studijomis. Savo darbe taip pat bandysiu gilintis į skirtingų žmonių gyvenimo istorijas.

Duomenų surinkimo metodas – biografinis naratyvinis interviu. Biografinio naratyvinio interviu tikslas iš informanto sulaukti kuo natūralesnio jo gyvenimo istorijos pasakojimo, tyrėjui įsitraukiant į pokalbį tik tam tikruose etapuose (Kardelis, 2016). Interviu bus vykdomas šia eiga: pirmiausia bus užduodamas atviras klausimas, su prašymu papasakoti savo gyvenimo istoriją: „Noriu Jūsų paprašyti, kad papasakotumėte man savo gyvenimo istoriją. Nuo Jūsų gimimo, kai buvote mažas vaikas, iki dabar. Pasakokite viską, kas Jums yra svarbu, nes mane tai domina. Ir neskubėkite, pasiimkite sau tiek laiko, kiek Jums tik reikia“. Pasakojimo metu tiriamojo atidžiai, dėmesingai klausomasi, stengiamasi informanto nepertraukinėti. Antrame etape pateikiami papildomi, detalizuojantys klausimai, pašnekovo aptartomis temomis. Galiausiai klausinėjami tyrimo temai

aktualūs klausimai, kurie pašnekovo paminėti pasakojime nebuvo. Iš tyrimo uždavinių ir juos atliepančių interviu klausimų buvo sudaryta lentelė, tam, kad visi užsibrėžti tyrimo uždaviniai būtų įgyvendinti (pateikiama prieduose, 1 priedas). Ji bus kaip pagalbiniė priemonė pokalbio metu, tokiu atveju, jei informantas kalbėdamas neatskleistų tam tikrų savo gyvenimo aspektų. Klausimyną sudarė klausimai, susiję su skirtingais asmens biografijos laikotarpiais: 1) praeitimi (pvz., vaikyste, šeimos, kurioje buvo augta, ypatumais); 2) dabartiniu gyvenimu (patiriamais sunkumais, turimais resursais jiems spręsti); 3) ateitimi (poreikiai, lūkesčiai).

Darbo tema yra jautri, apie ją kalbėtis gali būti nemalonu, todėl prieš atliekant tyrimą buvo svarbu parinkti tokį duomenų rinkimo būdą, kuris, visų pirma, leistų tiriamiesiems jaustis saugiai. Saugumo jausmas užtikrinamas informuojant apie galimybę susipažinti su tyrimo klausimais bei etika, empatišku tiriančiojo bendravimu, išankstinių nuostatų neturėjimu, priėmimu. Taip pat svarbu, jog tyrimo dalyvis jaustųsi nevaržomai - tam labiausiai tinka užduoti platų klausimą, kad žmogus galėtų ilgiau nepertraukiamas pasakoti savo istoriją. Nors šio metodo trūkumas gali būti pasakojimo nuoseklumo stoka (dėl tiriamojo galimybės pasirinkti pasakojimo įvykius, seką) ir dėl to sukelti analizavimo sunkumai, Bitino et al. (2008, p.142) teigimu, „kvalifikuoto tyrėjo užfiksuoti ir metodologiškai išanalizuoti pasakojimai padeda atskleisti tai, ko neįmanoma atlikti kitokių strategijų pagalba, pažvelgti į socialinius įvykius ir procesus iš vidaus“. Pasirinktas biografinis tyrimo metodas, nes tvirtinama, jog jo metu tiriamasis turi galimybę sieti savo gyvenimą su kitais žmonėmis, socialiniais įvykiais. Šis metodas padeda atskleisti kaip socialinis kontekstas veikia asmens gyvenimą bei kaip žmonės supranta realybę, remdamiesi savo patirtimi. Autorių nuomone, ne visiems tyrimo dalyviams gali būti lengva spontaniškai pasakoti savo istoriją, todėl yra naudingas pasakojimo planas (kas šiuo atveju galėtų būti išankstinis supažindinimas su klausimų specifika, laiko davimas apsvarstyti pasakojimo eigą). Savo darbe pasitelksiu šeimos istorijos pasakojimą – biografinio pasakojimo variantą. Bitinas et al. (2008) pabrėžia, kad šeimos ypatumų išsiaiškinimas leidžia suprasti jų įtaką žmogaus gyvenimui. Šiuo atveju problema negali būti trumpalaikė, turi atsispindėti kelių kartų gyvenime. Tam išsiaiškinti bei kaip pagalbiniė priemonė bus pasitelkiamas genogramos metodas. Pasak Navaičio (2004), jis atspindi kelių kartų šeiminius ryšius ir gali padėti suprasti šeimos narių elgesio priežastis ir stereotipų, kuriais jie vadovaujasi, kilmę. Genogramomis siekiama apimti keturias kartas: tiriamosios senelius, tėvus, ją pačią, vaikus. Jos sudarinėtos tyrėjos tiriamojo pasakojimo eigoje bei pabaigoje, užduodant su giminės sudėtimi, istorija susijusius klausimus. Genogramose pažymėtas tyrimo dalyvio santykis su skirtingais asmenimis praeityje ir dabartyje, informacija apie priklausomybės ir psichikos ligas, išsilavinimą, darbą.

Tyrimo atranka ir tiriamieji. Imtis sudaryta, visų pirma, patogiosios atrankos būdu. Pirmieji tyrimo dalyviai pasirinkti lengviausiai prieinami. Jų buvo ieškoma artimoje tyrėjos aplinkoje. Kitus tiriamuosius buvo bandyta rasti socialinio tinklo „Facebook“ sukurtoje grupėje „Vienišos mamos“. Atrinkti dalyviams padėjo ir atliktas pilotinis tyrimas, kurio dėka, išskirtos tyrimui realizuoti reikalingos tiriamųjų ypatybės. Informantams pasirinkti buvo naudojama kriterinė atranka, kuri anot Bitino et al. (2008) yra reikalinga, siekiant iš populiacijos atrinkti tinkamus ir informatyvius tyrimo dalyvius. Šio tyrimo dalyviai turėjo atitikti šiuos atrankos kriterijus:

- Vienos mamos;
- Gyvenančios (gyvenusios) kaime;
- Susiduriančios su skurdu (pagal skurdo statistinių rodiklių skaičiavimo metodiką, kuri yra patvirtina Valstybės duomenų agentūros generalinio direktoriaus 2019 m. rugsėjo 4 d. įsakymu Nr. DĮ-189. Skurdo rizikos riba skaičiuojama vertinant pajamas. Pavyzdžiui, kai namų ūkį sudaro 2 suaugę ir 2 vaikai iki 14 metų apskaičiuojama taip: skurdo rizikos riba vienam asmeniui dauginama iš ekvivalentinio namų ūkio dydžio (pagal metodikos 17 punktą: $1+0,5+0,3+0,3$ – kada pirmajam namų ūkio nariui suteikiamas svoris 1, kiekvienam paskui sekančiam suaugusiajam – 0,5, o kiekvienam asmeniui iki 14 metų amžiaus – 0,3. Sudėjus visiems namų ūkio nariams suteiktus svorius, gaunamas ekvivalentinis namų ūkio dydis), taigi 2023 m. - $566 * 2.1 = 1188$ eur. Atkreipiamas dėmesys, kad šie skaičiavimai nesiejami su įvairiomis išmokomis.);
- Augustos šeimose, kuriose susidurta su skurdu (šiuo atveju skurdas apibrėžiamas pagal Šileikos ir Zabrauskaitės (2009) pateiktą subjektyvaus skurdo sampratą, kada pačios tiriamosios vertino ar jų šeimoje, giminėje buvo susidurta su skurdu - apibūdino savo šeimos padėtį, gyvenimo sąlygas ir poreikius, kurių negalėjo patenkinti šeima dėl pajamų stygiaus).

Tyrimo dalyvių charakteristikos

3 Lentelė. Tyrimo dalyvių charakteristikos

Vardas	Amžius	Gyvenamoji vieta	Išsilavinimas	Užimtumo statusas	Nepilnamečių vaikų skaičius	Vaikų amžius	Buvusios partnerystės tipas
Viltė	19 m.	Vilniaus r.	Pagrindinis	Bedarbė	1	2 m.	Gyvenimas atskirai nesusituokus

Giedrė	28 m.	Kauno r.	Vidurinis	Bedarbė	1	2 m.	Gyvenimas kartu nesusituokus
Ainė	38 m.	Šiaulių r.	Aukštasis	Bedarbė	3	7 m., 5 m., 3 m.	Gyvenimas kartu susituokus
Silvija	34 m.	Klaipėdos r.	Aukštesnysis	Dirbanti	1	15 m.	Gyvenimas nesusituokus
Rita	47 m.	Šilalės r.	Profesinis	Dirbanti	1	8 m.	Gyvenimas susituokus
Jolanta	26 m.	Ignalinos r.	Pagrindinis	Bedarbė	3	2 m., 5 m. 7 m.	Gyvenimas atskirai nesusituokus
Ingrida	36 m.	Vilniaus r.	Profesinis	Dirbanti	3	3 m., 6 m., 12 m.	Gyvenimas susituokus

Trumpi tiriamųjų aprašymai, apibūdinant ryškiausius jų buvusio ir esamo gyvenimo epizodus

Viltė. Jauna mergina, kuri susiduria su alkoholio ir narkotikų priklausomybe. Šiuo metu gydoma reabilitacijos centre. Anksčiau gyveno šeimoje, kurioje taip pat susidurdavo su aplinkinių polinkiu į alkoholį. Dirbo tik pavienius darbus vasarą: padėdavo močiutei rinkti uogas, grybus ir juos pardavinėjo. Moteris su vaiko tėvu išsiskyrė dėl jo priklausomybės narkotikams, ryšių nepalaiko.

Jolanta. Moteris turi lengvą protinę negalią, gyvena moterų krizių centre. Du vaikai iš jos buvo paimti dar ligoninėje, dabar jie globos namuose, su jais santykių nepalaiko. Kita mergaitė galimai patyrė sugyventinio smurtą, dėl ko moteris su ja atsidūrė krizių centre. Šiuo metu motina su mergaitės tėvu santykius palaiko, su berniukų tėvu – ne.

Gintarė. Gyveno mieste, kuriame dirbo nekvalifikuotą darbą, tačiau šiuo metu sugrįžo pas mamą į kaimą, nes su partneriu santykiai nutrūko vos jam sužinojus apie moters nėštumą – jai tapo sunku išsilaikyti mieste. Padeda mamai su ūkio darbais, tačiau teigia, jog tai neužtikrina joms gerų gyvenimo sąlygų. Su vyru santykių nepalaiko, tačiau jis kartais padeda finansiškai, moteris ketina prisiteisti vaiko alimentus.

Rita. Pirmojo vaiko susilaukė neplanuotai, nusprendė gimdyti, nors matė, jog su vyru santykiai nebus darnūs. Per 20 metų santuokos susilaukė keturių vaikų. Vyras susirgo depresija, dėl ko mažai padėjo

buityje ir žemės ūkyje. Galiausiai su vyru išsiskyrė, nes vyko nuolatiniai konfliktai. Moteris su vaikais liko gyventi kaime, augino galvijus. Po skyrybų susipažino su kitu vyru, susilaukė dar vieno vaiko, tačiau su jo tėvu ryšiai nutrūko.

Ainė. Moteris su vyru išsiskyrė, kai laukėsi trečio vaiko. Skyrybos įvyko dėl agresyvaus vyro elgesio, konfliktų šeimoje. Vyras buvo pasiėmęs greitųjų kreditų, susikauptė skolos, kurias turėjo gražinti. Su vyru ryšiai nutrūkę. Moteris dirba informacinių technologijų srityje.

Silvija. Moteris su vyru išsiskyrė dėl patiriamo smurto. Nesulaukus artimųjų paramos, moteris apsigyveno krizių centre. Pradėjus gyventi atskirai, vyras išiskolino, tad gavo gražinti vyro skolas. Augina neįgalią mergaitę. Moteris dirba socialine darbuotoja, tačiau šiuo metu ketina keisti darbą, dėl nepatogaus susiekimo bei fizinių ir emocinių sunkumų patiriamų darbe. Su buvusiu vyru santykius palaiko retai.

Ingrida. Moteriai diagnozuota depresija, turi sveikatos problemų. Su vyru nesiskyrė nepaisant jo priklausomybės nuo alkoholio. Vyras mirė susirgęs vėžiu, tad su juo ryšio nėra. Moteris užsiima gyvulininkyste.

Tyrimo organizavimas ir eiga. Pasirinkimas tirti vienas moteris kaime nebuvo atsitiktinis, tyrimą atlikau mane dominančia, aktualia tema. Kadangi pati augau kaimo vietovėje, mane augino viena mama, su šia tema buvau susipažinusi praktiškai, vyliausi, kad turimos žinios pravers atliekant tyrimą (Lewis (1959) teigimu norint suprasti skurdo kultūrą reikia susitapatinti su skurstančiųjų problemomis ir siekais)). Tyrimo idėja ilgai „brendo“, tačiau kilo sunkumų randant esminius aspektus, į kuriuos norėčiau gilintis. Tam labai padėjo studijų metu klausytas kursas „Mokslinio tyrimo metodologija“. Jo metu dėstytojai padėjo išsigryninti temą ir kryptį, apsvarstyti galimus tyrimo metodus. Taip pat prisidėjo išsprendžiant kilusius etinius klausimus, tiriamųjų kriterijų parinkimo neaiškumus. Visų pirma, susipažinau su teorine medžiaga, tada pradėjau svarstyti apie tyrimo atlikimą. Nemažai nerimo kėlė, jog galiu susidurti su sunkumais ieškant tyrimo dalyvių, nes kalbėti šia tema gali būti nemalonu, nedrąsu, jautru. Ši hipotezė pasitvirtino, tiriamųjų paieškos buvo sudėtingos. Visų pirma, sukūriau skelbimą, kuriame raginau vienas mamas dalyvauti tyrime. Jį paskelbiau „Facebook“ grupėje „Vienišos mamos“. Galiausiai atsiliepė tik viena mama, tad bandžiau neapsiriboti tik šia grupe, įkėliau skelbimą į įvairias grupes, kuriose galėtų būti vienu mamų: susijusiose su socialinėmis išmokomis, parama, vaikų auginimu. Tačiau tuomet tiriamųjų gretos menkai prasiplėtė. Dalį mamų, kurias ketinau tirti, pažinojau ir buvau sutarusi dėl tyrimo iš anksto.

Visgi norėjosi gausesnio tyrimo dalyvių skaičiaus, tad paieškų nenutraukiau. Galiausiai, kilus sunkumams, darbo vadovė padėjo su tiriamųjų paieška.

Tyrimas buvo vykdomas nuo 2023 m. rugsėjo mėn. iki 2024 gegužės mėn. Iš informantų interviu imtas jiems patogiu būdu: kontaktiniu būdu arba internetinėje platformoje „Teams“– prisiderinant prie jiems tinkamo laiko ir vietos. Prieš pradėdant interviu iš dalyvių buvo gautas žodinis arba raštiškas sutikimas - buvo pristatoma ar pateikiama asmens sutikimo dalyvauti tyrime forma, kurioje informantas buvo suprantamai supažindintas su tyrimo tikslu, etika, galimybe gauti tyrimo rezultatus (raštiško sutikimo pavyzdys pateikiamas prieduose, 2 priedas). Tyrimo metu buvo atlikti 7 interviu - 5 informantės sutiko, kad interviu būtų įrašinėjami, 2 – nenorėjo būti įrašinėjamos, todėl svarbiausia interviu gauta informacija pasižymėta raštu. Vidutiniškai vieno interviu laikas 55 min. (trumpesnis interviu paimtas iš reabilitacijos programoje esančios merginos dėl turimos dienotvarkės bei krizių centre gyvenančios protinę negalią turinčios moters).

Pasiruošimas interviu ir jo vedimas taip pat tapo iššūkiu - stengtasi laikytis visų etiškumo principų, parinkti deramus klausimus. Dėl nagrinėjamos temos specifiškumo teko iš anksto apsvarstyti galimą informanto reakciją į klausimus, pirmais interviu ėmimo atvejais, man kaip tyrėjai, kilo nemažai nerimo. Taip pat teko pritaikyti interviu virtualiam formatui. Vienas iš tyrimo metodų - genogramų sudarymas. Dėl šios priežasties teko ieškoti galimų platformų joms kurti, nes moterys gyvena skirtinguose kaimuose, ne visais atvejais pavykdavo susitikimą planuoti gyvai. Genogramų sudarymas virtualioje lentoje kėlė nepatogumų, tad nuspręsta jas daryti rankiniu būdu ant lapo. Būtent per nuotolį atliekamas interviu kėlė papildomų techninių sunkumų bei ieškomų sprendimo būdų. Pirmuose interviu buvo pasižymimos tam tikros pastabos, galinčios būti naudingos duomenų analizėje. Visgi pastebėjus, kad jos glumina tiriamąjį – tai daryti atsisakyta, jos būdavo užrašomos po pokalbio.

Tyrimo etika. Tyrimas buvo atliekamas laikantis šių tyrimo etikos principų (Bitinas et al., 2008 pgl. Trockim, 2006):

- Informantai tyrime dalyvavo savanoriškai. Tai ypač aktualu, nes keli tiriamieji buvo atrinkti iš artimos tyrėjos aplinkos.
- Tiriamieji buvo supažindinami su tyrimo tikslu, galimomis grėsmėmis, tyrimo etika, buvo gautas raštiškas ar žodinis sutikimas.
- Visuose tyrimo etapuose bandyta apsaugoti dalyvius nuo rizikų. Interviu buvo vykdomas tiriamajam patogiu, kontaktiniu ar nuotoliniu būdu. Abiem atvejais, stengtasi tai daryti privačioje aplinkoje.

- Buvo užtikrinimas gautos informacijos konfidencialumas. Tiriamieji informuoti, kad dalyvavimas tyrime ir teikiama informacija nebus publikuojama viešai, bus panaudojama tyrimo tikslams pasiekti ir iškeltai problemai spręsti.
- Buvo užtikrinamas tiriamųjų anonimiškumas - vardas, kita juos galinti identifikuoti informacija buvo pakeista.

Duomenų analizės metodas. Pasak Bitino et al. (2008) pagal biografinį metodą tiriamųjų pasakoti naratyvai nagrinėjami, taikant interpretuojamosios fenomenologijos analizės būdą. Jį apima du etapai: pirmiausia tiriamas reiškinys, kurį pateikia pats tiriamasis remdamasis savo patirtimi ir išgyvenimais bei suteikiama prasme. Apibūdinimas šiuo atveju labai priklauso nuo dalyvio oratorinių gebėjimų: formuluoti, reikšti mintis. Antra, svarbi gautų duomenų analizė ir interpretacija. Tad tyrėjas turėtų stengtis įsiklausyti į tiriamojo mintis, suprasti jo asmenybę bei kas jam reikšminga. Tuomet seka duomenų interpretavimas, kurį sudaro keturi etapai:

- 1) duomenų skaitymas, norint susidaryti visuminį požiūrį apie asmenybę ir kas jam svarbu;
- 2) suformuluojamos pirminės temos, susitelkiant į tai, kas asmeniui atrodo reikšminga. Šiame etape svarbu turėti omenyje, jog esmė yra ne pasikartojančių temų dažnumas, o supratimas, kad būtent tos patirtys svarbiausios;
- 3) sąsajų tarp temų išvelgimas, bandymas jas jungti, grupuoti;
- 4) temos sumuojamos, aprašomos, numatant jų tarpusavio sąsajas.

Siekiant siauresnio tyrimo duomenų analizės žingsnių nusimatymo, nuspręsta, jog surinkta informacija bus analizuojama pagal teminės analizės principus. Petronytės - Kvedarauskieneš ir Gudaitės (2018) teigimu, mokslininkai teminę analizę laiko grindžiamosios teorijos (kuomet iš gautų duomenų kuriama teorija) alternatyva arba savarankišku duomenų analizės būdu. Naudojant teminės analizės metodą galima derinti tiek indukcinį (kada nuo gautų duomenų pereinama prie teorijos), tiek dedukcinį (kada teorija patikrinama realybėje) būdus. Šiame darbe jie taip pat buvo derinami: dalis teorinės medžiagos buvo surinkta prieš atliekant tyrimą, ją bandant patikrinti realybėje, taip pat atsižvelgiant į gautus duomenis teorinė medžiaga buvo pildoma, koreguojama. Tyrimo analizė buvo vykdoma pagal Braun ir Clarke (2006) teminės analizės etapus:

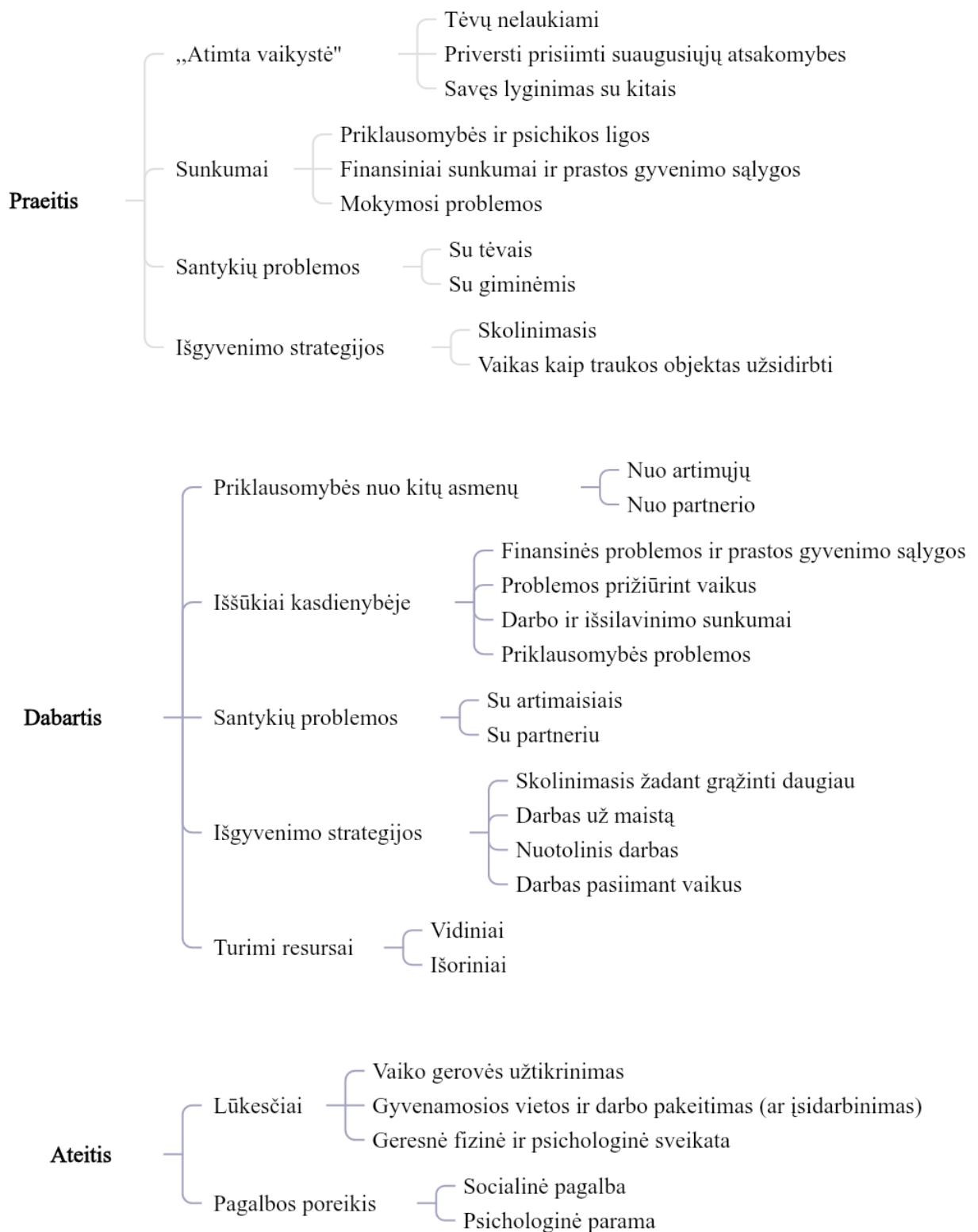
1. Susipažinimas su duomenimis ir transkribavimas: įdėmiai išklaudyti audio įrašai; išsirinktos ryškios prasminės vietos, svarbios tiriamajam reiškiniui, surinkta garsinė informacija buvo

perrašyta į tekstą, pakeičiant visą tyrimo dalyvį galinčią identifikuoti informaciją (transkribavimui naudota internetu prieinama programa „Semantika“).

2. Kodavimas: transkribuoto teksto suskirstymas prasminiais vienetais, kiekvienam iš jų suteikiant pavadinimą (kodą (visi kodai kartu su juos atspindinčio teksto fragmentais buvo sudėti į bendrą lentelę)).
3. Temų paieška: gauti pirminiai kodai buvo grupuojami pagal prasmę siekiant išgryninti bendras temas.
4. Temų, sukurtų kodų grupių pagrindu, peržiūrėjimas: kodų grupės buvo peržvelgiamos, siekiant įsitikinti, jog jos atitinka preliminarias temas. Šiame etape išryškėjo temoms priskirtos potemės.
5. Temų apibrėžimas ir pavadinimų joms suteikimas: išgrynintoms temoms bei joms priskirtoms potemėms buvo suteikti galutiniai pavadinimai.
6. Analizė ir interpretacija.
7. Aprašymas: temos bei joms priskirtos potemės aprašytos, aprašymai iliustruojami tyrimo dalyvių interviu citatomis.

3) Į skurdo kultūrą įsitraukusių vienu motinų, gyvenančių kaime, patirčių tyrimo rezultatai

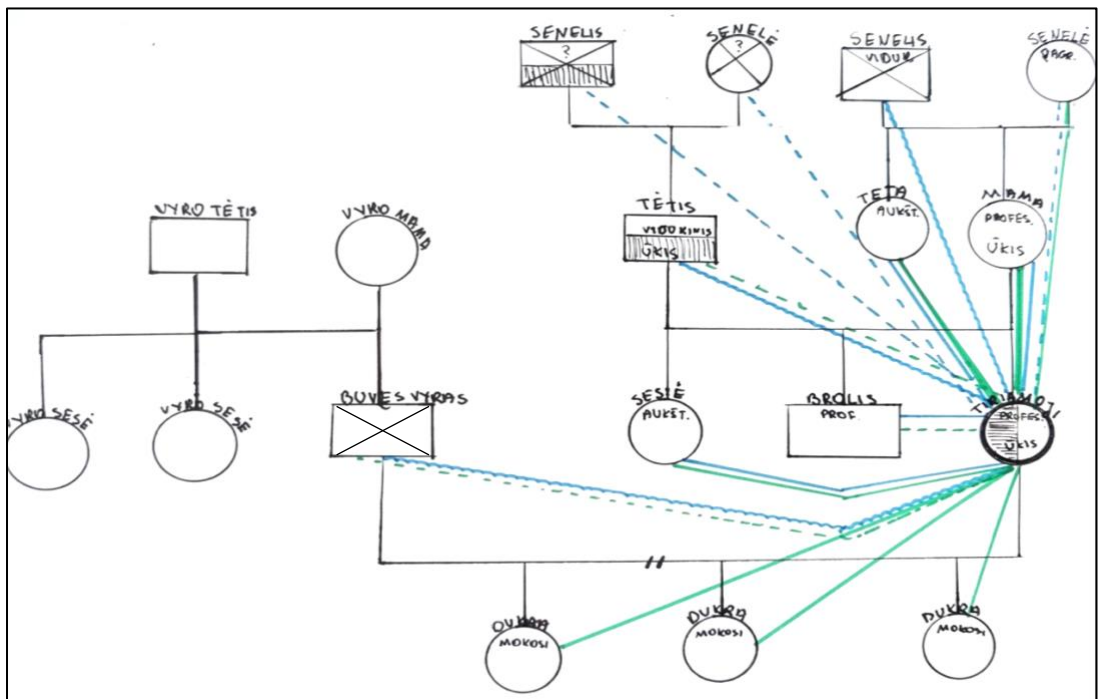
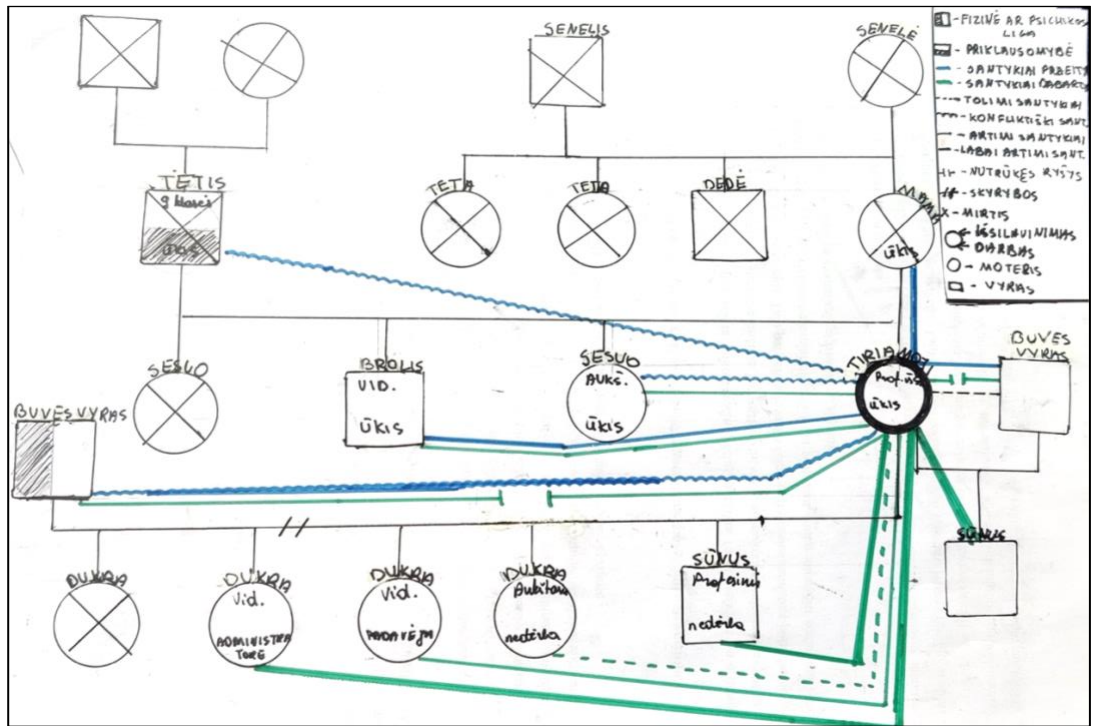
Išanalizavus visų tyrimo dalyvių interviu duomenis, jie buvo suskirstyti į potemes bei temas, kuriomis siekiama analizuoti kaimo vietovėse gyvenančių vienu moterų, įsitraukimo į skurdo kultūrą patirtis. Tyrimo dalyvių pasakojimuose akivaizdūs 3 jų gyvenimo laikotarpiai: praeitis (siejama su vaikyste biologinėje šeimoje), dabartis (siejama su sukurta šeima), ateitis. Praeities laikotarpyje atsiskleidė 4 temos: „Atimta vaikystė“, „Sunkumai“, „Santykių problemos“, „Išgyvenimo strategijos“. Dabarties laikotarpyje buvo išskirtos 5 temos: „Priklausomybė nuo kitų asmenų“, „Iššūkiai kasdienybėje“, „Santykių problemos“, „Išgyvenimo strategijos“, „Turimi resursai“. Ateities laikotarpyje 2 temos: „Lūkesčiai“, „Pagalbos poreikis“. Visos teminės analizės metu išryškėjusios potemės bei temos pateiktos schemoje (žr. 5 pav). Kiekviena tema bei ją sudarančios potemės toliau bus aprašomos plačiau, pateikiant tyrimo dalyvių citatas. Pastebima, kad kai kurios praeities ir dabarties temos kartojasi, tad jos aprašomos apjungiant šiuos du laikotarpius.



5 pav. Temų ir potemių medis

Tyrimo medžiaga buvo praturtina naudojantis genogramos metodu (žr. 6 pav). Sudarytose genogramose vizualiai pavaizduotas šeimos medis, kurį sudaro vienos motinos šeimos nariai ir pavaizduoti jų tarpusavio ryšiai. Genogramose atsisakyta vaizduoti informaciją, kuri nereikšminga tyrimui, kaip pavyzdžiui: šeimos narių gimimo, santuokos, išsiskyrimo datos. Esminiai aspektai,

kurie pažymėti genogramoje: lytis, išsilavinimas, darbinė veikla, psichikos ir priklausomybės ligos, santuokos ar santykių nutraukimo faktas, mirties faktas, šeimos narių ryšių glaudumas praeityje ir dabar: tolimi, artimi, konfliktiniai santykiai. Genogramos padėjo geriau išvelgti tam tikrus dėsningumus šeimos istorijoje, atrasti tiriamąsias, jų šeimas siejančias bendras problemas.



6 pav. Genogramų pavyzdžiai

3.1. „Atimta vaikystė“

Tėvų nelaukiami. Tyrimo dalyvių tėvų jiems papasakotos jų gyvenimo pradžios istorijos liudija apie nelengvą moterų atėjimo į šeimą pradžią. Tiriamųjų naratyvai rodo, kad šeimos, kurios patiria skurdą, dažnai susiduria su sunkumais ir iššūkiais, kurie gali nulemti jų sprendimus dėl vaikų išsaugojimo šeimoje. Viltė teigia, kad šeimoje ji buvo laukiama tik vieno iš savo tėvų: „*buvau laukiama tik mamos. Jis (tėvas) nenorėjo, kad aš gimčiau. Norėjo, kad mama padarytų abortą*“. Iš tiesų, neplanuoti vaikai šeimoje, žinia apie juos, gali sukelti tėvams emocinių išgyvenimų dėl būsimos ateities: gali kilti baimė, šokas, nerimas bei kiti jausmai, ypač, jei suaugusieji nėra pasiruošę priimti tokį ilgalaikį įsipareigojimą. Dėl to tėvai gali svarstyti įvairius išėjimo iš susiklosčiusios situacijos būdus. Viltės atveju, tėvas tikėjosi, kad jo partnerė nutrauks nėštumą. Kita tyrimo dalyvė Jolanta dalinosi, kad vos jai gimus tėvas tikėjosi, kad mergaitę atiduos į vaikų globos įstaigą, tačiau šiam sprendimui priešinosi jos mama. Šiose situacijose galima išvėlyti motinų norą išsaugoti vaikus šeimoje ir tėvų bandymą priimti sprendimą vaikų šeimoje neturėti. Kadangi abiejose šeimose buvo susiduriama su finansiniais sunkumais, vaiko priežiūros atsakomybė ir to nulemti pokyčiai šeimoje, galėjo tapti iššūkiais, su kuriais asmenys nesijautė pajėgūs susitvarkyti. Kita tyrimo dalyvė Silvija teigia, jog dėl tėvų priklausomybės irgi galėjo atsidurti vaikų globos namuose: „*vos neatsidūrėme [...] vaikų globos namuose - vien dėl jų nepriežiūros, vien dėl jų nežiūrėjimo, nes buvo viens į kairę, kitas į dešinę*“. Moteris pasakoja apie skaudų prisiminimą, kada likti šeimoje padėjo jos noras ir nuoširdus močiutės prašymas vaikų teisių specialistų palikti vaikus šeimoje: „*močiutė puolė į kelius, kad nevežtų vaikų [...] ir šiai dienai aš prisimenu tą momentą, kad aš, aš apsikabinau, aš verkiau, sakau nevežkit - aš noriu su babyte būti, aš nenoriu į vaikų namus*“.

Priversti priimti suaugusiųjų atsakomybes. Šis tiriamųjų gyvenimuose dažnai aptinkamas bruožas patvirtina Lewis (1966) vieną iš išskirtų išorinių į skurdo kultūrą įsitraukusių asmenų ypatybių. Tyrimo dalyvių istorijos specifiškos tuo, kad visuose pasakojimuose galima aptikti, jog dalyvių tėvai susidūrė su priklausomybės ir psichikos problemomis, ar dėl kitų priežasčių negebėjo pasirūpinti vaikais. Tai paskatino, kad nepilnamečiai dažnu atveju turėdavo atsakyti ne tik už savo, bet ir artimųjų gerovę. Siekiant užtikrinti šeimos poreikius vaikai priisiimdavo įvairias atsakomybes. Silvijos istorijoje tai buvo netikėtos gyvenimo aplinkybės: močiutės, su kuria gyveno, sveikatos problemos, dėl ko ji turėjo pasirūpinti sergančio artimojo priežiūra: „*močiutė buvo astma serganti, ir ją reikėjo žiūrėti - [...] reikėdavo netgi į ligoninę vežti vidury nakties, [...] jai silpna darydavosi [...], nes kitiems nebuvo laiko*“. Kita dalyvė Ainė kalba apie didelius, jos tėvų jai keliamus lūkesčius ir apie tai, jog tekdavo atsakomybė už jos sesių ir brolių pasirūpinimą: „*tikimasi iš manęs nemažai ir pamirštama, kad už vis tiek esu vaikas ir nori, kad suprasčiau viską, kad žinočiau viską,*

kad visą laiką būdavo paaiškinimas: tu esi vyriausia, tu turi suprasti, turi nusileisti, turi ten, žodžiu, būti protingiausia". Viltė užsiminė, jog jai ir močiutei tekdavo pasirūpinti seneliu, kada jis vartodavo alkoholinius gėrimus, kas rodo, jog tuo metu buvusi mergaitė buvo užkrauta suaugusiųjų pareigomis.

Kita atsakomybė tenkanti vaikams, gyvenant kaimo vietovėse, yra dalyvavimas ūkio darbuose: *„net kai į mokyklą, kai eidavai, tu turėdavai pamelžti ožkas, karves pamelžti, gyvuliukam maisto nunešti. O kaip mane visą tai erzindavo.“* Galima matyti, kad šios atsakomybės nebuvo priimtoms savanoriškai, moteriai keldavo nemalonius jausmus. Tai patvirtina Zepeda ir Kim (2005) požiūrį, jog vaikai, gyvendami kaime, dažnai yra įtraukiami į ūkinę veiklą, kad išmokyti pasirūpinti savimi, tačiau šiuo atveju ir kitais šeimos nariais. Autorius analizavo šeimas, kurios yra geresnėje finansinėje padėtyje, tad jose tėvai užkraudavo vaikams tam tikrą darbų kiekį, siekiant ugdyti jų savybes, pavyzdžiui, atsakingumą. Šiuo atveju darbas ūkyje galėjo tapti to priežastimi, tačiau tiriamųjų šeimose buvo dirbama kitu tikslu – norint išgyventi. Viltė irgi kalba apie tai, jog gyveno kartu su seneliu, kuris vartojo alkoholį, tačiau laikotarpiais, kai jis nevirtodavo, padėdavo jam su ūkiniais darbais.

Savęs lyginimas su bendraamžiais. Kaip dar vieną bendrą dalyką, būdingą moterims, galima įvardinti, jog jos vaikystėje jausdavo nepasitenkinimą geresnėje socialinėje padėtyje esantiems žmonėms: *„kildavo klausimas realiai: kodėl, pavyzdžiui, mano klasiokai nedaro tokių darbų, o aš darau - kodėl? (Silvija).* Silvijos atveju matyti, kad buvo svarstoma, kodėl jai tenka našta rūpintis ūkio darbais būnant vaiku. Kita dalyvė Giedrė pasakoja, kad matydama kitų vaikų gyvenimą, lygino jį su savuoju ir jausdavo nusivylimą, kad ji susiduria su ribotomis finansinėmis galimybėmis, kai kiti vaikai to nepatiria. Tai patvirtina Lewis (1966) išryškintą skurdo kultūros bruožą - savęs lyginimą su kitais ir suvokimą, jog esi prastesnėje padėtyje nei jie. Moterys pabrėžia, kad nors analizuodavo, kokios yra jų blogesnės situacijos priežastys, tačiau savo pamąstymais su niekuo nesidalindavo, minčių neišreikšdavo garsiai.

3.2. Santykių su artimaisiais problemos vaikystėje

Tiriamąjį santykius su kitais asmenimis padėjo atskleisti sudarytos genogramos. Sprendžiant iš jų, nemažai tiriamųjų ryšiai su pačiais artimiausiais - tėvais, broliais seserimis – nėra artimi, yra sutrūkinėję, priešiški. Ypatingai tai matyti tiriamųjų vaikystės laikotarpiu. Santykiai su tėvais turi nemažą įtaką formuojantis vaiko raidai ir jo gerovei. Jie veikia įvairiapusi: emocinį, socialinį ir pažintinį vaiko vystymąsi. Tokie aspektai, kaip bendravimas, saugumo jausmo užtikrinimas, pasitikėjimas vienas kitu, tėvų parama vaikams - itin svarbūs vaikų ir tėvų santykiuose. Visgi neretai tiriamųjų pasakojimuose minima, jog dažnai jų ir tėvų ryšys nebuvo glaudus, istorijos atskleidė, jog tėvai dažnu atveju nesugebėjo užtikrinti saugumo, priklausymo šeimai jausmo savo vaikams, kas

galėjo turėti tam tikrą poveikį jų gyvenimams. Ainė išsakė, kad šeimoje jautėsi vieniša: „*ko aš nejausdavau: [...] kažkokio ryšio, kad kažkas mane saugo, kad kažkas ten mane globoja, kažkam aš reikalinga: nu va tokia viena lauke karys visą laiką būdavau ir kovodavau*“. Šiuo atveju moteris patyrė psichologinį apleistumą, kada nebuvo patenkinti jos psichologiniai poreikiai – trūko tėvų dėmesio, priklausymo ir reikalingumo šeimai jausmo. Kelios tyrimo dalyvės paminėjo, jog tam tikrus bendravimo ypatumus galėjo lemti jų tėvų charakterio bruožai. Rita teigė, jog mama nebuvo linkusi bendrauti, buvo uždaro būdo. Ainės tvirtinimu, jos mama nebandydavo megzti artimesnio ryšio, prioritetu laikė kitus dalykus. Moteris dalinosi, jog nesuprato tokio jos elgesio priežasčių ir svarstydamo: ar ji nenorėjo megzti ryšio su dukra, ar nemokėjo. Taip pat ar tai buvo jos charakterio bruožas, o, galbūt, sutrikimas. Moteris pastebi, jog motina kur kas mieliau rinkdavosi darbą lauke, nei užsiimti su vaikais. Kita informantė Viltė teigia, kad su į kalėjimą atsidūrusiu tėvu bendrauti trukdė mamos nenoras, jog užmegztų kontaktą. Dėl šios priežasties moteris neleisdavo bendrauti dukrai ir tėvui, nustatinėdavo savo atžalą. Tuo metu mergaitė buvo susitaikiusi, kad tėvas atsidūrė tokioje situacijoje ir nepaisant to siekė palaikyti ryšį: „*aš sakydavau, mama, man nesvarbu, koks jis yra. Jis tiesiog yra mano tėvas, su kuriuo aš noriu bendrauti*.“ Giedrė taip pat kalba, kad atstumas, išsiskyrimas tėvams, kėlė daugiau nesutarimų ir tai buvo viena priežasčių, kodėl jos ir tėvo santykiai nebebuvo tokie glaudūs kaip anksčiau. Kaimo vietovėje, kur susiduriama su prastu susiekimu, fizinis atstumas galėjo nulemti tėvų ir vaikų bendravimo dažnumą. Ainės šeimoje fizinė prieiga prie vieno iš tėvų nebuvo ribojama, visgi nepaisant motinos buvimo šalia, jos teigimu, ji nejautė, kad turi mamą: „*man labai trūko mamos, aš ją turėjau: jinai nedirbdavo, ji būdavo visą laiką šalia, visą laiką šalia. Aš grįžtu iš mokyklos – mama namie, aš išeinu iš ryto - jinai namie, visą laiką namie. Aš ją turėjau, bet aš jos ir kartu... labai labai trūko man jos ir labai labai ilgėjausi jos*“. Bendravimo, palaikymo nesulaukę iš tėvų, tyrimo dalyviai ieškodavo to su kitais asmenimis. Viltės atveju, mergina galėjo jausti meilę iš močiutės, nors ji ir turėjo priklausomybę nuo alkoholio. Merginos teigimu, močiutė buvo labai rūpestinga, o tai lėmė, jog iš jos jautė stipresnę meilę nei iš mamos. Kitai tiriamajai Silvijai vienu svarbiausiu žmogumi, iš kurio galėjo sulaukti meilės ir paskatinimo, taip pat buvo močiutė. Ji neretai padaršindavo moterį keisti savo gyvenimą, imtis pozityvių pokyčių, visgi močiutei susirgus, Silvija neteko artimiausio, ją palaikiusio žmogaus.

Santykių teikiama nauda nesulaukus iš artimiausių žmonių, moterys ankstyvame amžiuje nusprendė išsitraukti į romantinius santykius. Ainė tvirtina svarstanti, dėl kokių priežasčių nusprendė pradėti santykius ir kodėl jie buvo nesėkmingi. Moteris atskleidė, kad santykių užmezgimas buvo susijęs su noru pasitraukti iš šeimos, kurioje gyveno. Gyvendama su savo mama ir tėvu, ji jautėsi vieniša, nereikalinga, kitokia nei brolis su sese, dėl ko dažnai patirdavo artimųjų kritiką. Taip pat dalyvė pabrėžė, kad iš partnerio sulaukė dėmesio, galėjo pajauti saugumo jausmą, o tai tapo būdu „kompensuoti“ tai, ko jai trūko biologinėje šeimoje.

3.3. Vaikystėje patirti socialiniai sunkumai

Priklausomybės ir psichikos ligos. Priklausomų tėvų ar kitų artimųjų atvejai nurodomi visų tyrimo dalyvių. Tiriamosios teigia, kad šeimoje susidurdavo su alkoholio ir nikotino priklausomybėmis. Neretai priklausomybės vadinamos „šeimos liga“, kuri paveikia ne tik vartojančio asmens, bet ir jo artimųjų gerovę. Tai tapdavo priežastimi, kodėl kiti šeimos nariai, įskaitant ir jas, patirdavo stresą. Rita pasakoja, kad jos šeimoje kildavo konfliktai dėl vartojamo alkoholio, tėvas iš darbo grįždavo neblaivus. Kita informantė dalinasi, jog tėčio alkoholizmas lėmė finansines problemas šeimoje, nes tai trukdė dirbti. Būtent dėl to jis darbo vietose išsilaikydavo ribotą laikotarpį – iš darbovietės jis būdavo atleidžiamas, nes nepasirodydavo darbe arba pats išeidavo iš darbo, nes pajausdavo spaudimą iš darbdavio, darbuotojų - taip vis keisdavo darbo vietas. Galima teigti, jog šiuo atveju, tėvui tapo sunku valdyti savo elgesį, pagrindiniu interesu tapo alkoholio vartojimas, kam skiriama nemažai laiko, reikalingas laikas atsigauti, o tai neleido tinkamai dirbti. Giedrė dalinasi, kad tėvo priklausomybė nuo nikotino taip pat paskatino konfliktus bei prastesnę finansinę padėtį: *„dar daugiau iššaukė problemų priklausomybė nuo cigarečių [...] ir taip mažai būdavo pajamų šeimoje, tėtis viską išleisdavo cigaretėm, kurios ir taip brangios būdavo“*. Cooke et al. (2023) kalbėjo apie skurdo ryšį su alkoholio ir tabako vartojimu ir prieina išvados, kad skurdžiai gyvenantys asmenys, vartojantys alkoholį ir tabaką išleidžia nemažą dalį savo pajamų šioms medžiagoms, o tai galiausiai kenkia šeimos santykiams ir gerovei, ką ir iliustruoja Giedrės pasidalinimas. Jolanta su liūdesiu prisimena, kad tėvo alkoholizmas lėmė kitas problemas - smurtą šeimoje – tėvas dar jai būnant mažai nesuvaldė savo elgesio, tapo nekontroliuojamas ir perskėlė jai galvą. Viltė pasakojo, jog alkoholio vartojimas artimoje aplinkoje, lėmė jos ankstyvą susidomėjimą šia psichotropine medžiaga. Mergina teigia, kad polinkis į alkoholį prasidėjo jai būnant tik penkerių metų ir pasireiškė tuo, kad vos pamačiusi alkoholinius gėrimus, skubėdavo juos išbandyti, tad galiausiai jie buvo slepiami. Moteris pasakoja šiuo metu irgi susidurianti su analogiška problema, tačiau anksčiau niekada negalvojusi, kad seks tėvų ir kitų artimųjų, priklausomų nuo alkoholio, pavyzdžiu. Visgi ji teigia, kad gyvenimas negalėjo būti kitoks, nes artimiausioje aplinkoje visi žmonės buvo vartojantys alkoholį. Šis pavyzdys rodo, kad artimųjų vartojimas, tokio elgesio modelis, gali būti perimtas vaikų ir turėti ilgalaikių pasekmių jų gyvenimuose. Giedrės šeimos istorijoje tėvas sirgo depresija, kas turėjo įtakos šeimos gerovei: *„tėtis dėl depresijos ne visada būdavo atsidavęs šeimai, nes vis tiek sunku turbūt atsiduot šeimai, kai grumiesi su savo demonais“*, *„jis toks atsiribojęs būdavo: [...] dažniausiai lovoje pragulėdavo, atrodo savam pasaulyje būdavo, nebuvo pas jį tokio noro stengtis“*. Iš pasidalinimo galima atpažinti depresijai būdingus bruožus kaip energijos, motyvacijos trūkumas, apatiškumas, kas lėmė, kad vyras nedalyvaudavo šeimos kasdiniame gyvenime ir dauguma atsakomybių teko dalyvės motinai.

Žemas išsilavinimas. Nors teorinėje dalyje neišsilavinimo klausimas labiausiai siejamas su gyvenamosios vietos ypatumais, tiriamųjų naratyvai įvardijo kitas to priežastis. Dalyviai savo šeimose susidūrė su skirtingu artimiausių žmonių požiūriu į mokslą, kas lėmė vienokius ar kitokius jų veiksmus vaikų atžvilgiu. Tėvai nesuprasdami mokslo svarbos užkrauna vaikams įvairių atsakomybių, dėl kurių jie būdavo nepajėgūs mokytis. Silvija teigia, kad neturėjo laiko mokytis, nes reikėjo dirbti ūkio darbus: prižiūrėti gyvulius, tvarkytis kieme. Šiuo atveju artimųjų poreikis buvo, kad būtų pasirūpinta ūkiu, galėjimu pragyventi, ką būtų galima sieti ir su gyvenimo kaime specifiškumu. Giedrė teigia, kad šeimoje tėvai patys nebuvo išsilavinę arba neturėjo supratimo apie išsilavinimo svarbą, todėl nejautė poreikio motyvuoti ir vaikus: „*nebūdavo to paskatinimo - prisimenu mano sesė mokėsi gerai, norėjo baigus mokyklą stoti kažkur, kažko pasiekti daugiau ir mama vos ne nuleisdavo ant žemės, kad nu nepasieksi nieko, turbūt vertindavo per savo gyvenimo prizmę: nu ką ji matė, ir sunku jai turbūt buvo įsivaizduoti, kad galima kažką kitaip padaryti.*“ Ta pati informantė kalba, jog tėvas turėjo lūkesčių, jog dukra įgytų išsilavinimą, tačiau nesulaukė jokios pagalbos, kad to būtų galima pasiekti. Moteris teigia, jog tėvas buvo egoistas, svarbesni jam buvo asmeniniai interesai. Pagalba, kurios sulaukė buvo žodinis paskatinimas, tačiau, tiriamosios nuomone, jis nereikšmingas, nes išsilavinimui įgyti reikalinga ir kitokia parama. Informantė Rita teigia, kad taip pat nesulaukė artimiausių žmonių palaikymo, jautė laisvę priimti sprendimus, o galimybę įgyti išsilavinimą lėmė nebent asmeninės savybės, tokios kaip polėkis mokytis. Silvija dalijasi, jog būtent jos užsispyrimas tapo priežastimi, kodėl ji po daug metų nusprendė įgyti išsilavinimą, baigti suaugusiųjų mokyklą: „*suaugusių vidurinę baiginėjau netgi su dukra eidavome į mano suaugusiųjų pamokas. Įsivaizduojat, aš su terbike maisto, kitoje knygos ir mano dukra sėdi [...]* - kas šiais laikais tokius dalykus darytų - tik bepročiai kažkokie“. Ainė savo artimiausioje aplinkoje susidūrė su priešingu pavyzdžiu: tiek jos seneliai, tiek tėvai turėjo įgiję aukštąjį išsilavinimą, todėl ji rinkosi vadovautis tuo pačiu elgesio modeliu ir nė nesvarstė apie kitas galimybes. Visgi dalyvė dalijasi, jog susidūrė su problema renkantis profesiją, ilgai bandė priimti šį sprendimą, nes neturėjo žmogaus, su kuriuo galėjo pasitarti, padiskutuoti šiuo klausimu.

Gyvenimo sąlygos. Skurdas gali turėti didelės įtakos įvairiems gyvenimo aspektams, įskaitant galimybę gauti būtiniausius poreikius užtikrinančių dalykų, tokių kaip maistas, tinkamas gyvenamasis būstas, sveikatos priežiūra ir švietimas. Tai akivaizdu ir tiriamųjų gyvenimo istorijose. Viltė savo pasakojime dalijasi, jog augo šeimoje, kurioje nebuvo užtikrinamos tinkamos sąlygos dėl tam tikrų gyvenamojo būsto ypatumų: „*pas mus ten elektros nebuvo ir su malkom problema buvo. [...] pas mus ten toks namas [...] neapšildytas - tai žiemą būdavo taip, kad sienos ledu apšaldavo, tai šalta būdavo.*“ Kita tyrimo informantė Rita taip pat teigia, jog jai nebuvo suteiktos tinkamos

galimybės augti, pasirūpinti savimi. Moteris augo mediniame namelyje, sujungtame su ūkiniu pastatu, su dviem kambariais: virtuve ir miegamuoju, kuriame gyveno penki asmenys. Pasakoja, kad namie nebuvo galimybės nusiprausti, tad vasarą prausdavosi upėje, o žiemą būdavo sudėtinga tai padaryti. Giedrė prisiminusi savo vaikystę tvirtina, jog augant vienos mamos šeimoje irgi susidūrė su analogiškais sunkumais ir bandė įsivaizduoti motinos padėtį. Moteris tvirtina, jog mamai turėjo būti labai sunku emociškai, nes dėl patiriamų finansinių sunkumų kiekvieną dieną turėjo galvoti kaip išmaitinti šeimą. Informantė Ingrida užsimena ir apie tai, jog motinos buvimas tokioje situacijoje jai irgi kėlė emocinių išgyvenimų „*jautėsi ta neviltis, tas nežinojimas ką daryt, kai atsisėda ir žiūri į vieną tašką, atrodo tuoj pravirks*“. Kita dalyvė Silvija irgi dalijosi, kad augo aplinkybėmis, kurios paskatino nemalonius išgyvenimus: „*labai chaotiškomis sąlygomis, sunkiom užaugome ir užaugome pakankamai sutraumuoti*“. Skurdas gali būti suvokiamas kaip trauma dėl jo įtakos asmeniniam gerovei, savivertei ir galimybėms pasiekti savo tikslus bei poreikius, kas ir buvo girdima tyrimo dalyvių pasakojimuose, kuomet jie kalbėdavo apie vaikystės sąlygų, santykių su tėvais įtaką jų gyvenimams, savęs suvokimui. Panašią nuomonę išsakė ir Shamai (2018), kuris tvirtina, kad šeimoje susidurdamas su skurdu, vaikas perims jai būdingus įsitikinimus ir kurs savo tapatumą. Be to, kaip rodo moterų naratyvai, joms buvo sunku patenkinti netgi bazinius poreikius, tad tiek vaikai, tiek suaugusieji, gali užstrigti išgyvenimo būsenoje, kada baiminamasi dėl tokių dalykų kaip maistas, būstas, o aukštesni poreikiai: išsilavinimas, sveikata tampa antraeiliais. Levenson (2017) teigimu, negebėjimas užtikrinti saugumo poreikių, turi ilgalaikių pasekmių vaiko savivertei, elgesio modeliams, susiformuoja neadaptyvūs išgyvenimo įgūdžiai.

3.4. Vienų motinų šeimų iššūkiai kasdienybėje

Vienos motinos kasdieniame gyvenime, kaip rodo tyrimas, susiduria su iššūkiais, susijusiais su vaikų priežiūros, įvairiais darbo ir finansinės naštos klausimais. Šių atsakomybių derinimas tarpusavyje lemia, kad moterims nepakanka išteklių pačioms susitvarkyti, todėl kažkuri sritis nukenčia. Ainės teigimu, vaikai tapo „kliūtimi“ susirasti darbo vietą, dėl ko kurį laiką teko gyventi iš gaunamos piniginės paramos. Tokį požiūrį pristato ir Būdelienė (2017), kuri tvirtina, kad moterys kur kas dažniau nei vyrai susiduria su barjeriais darbo rinkoje dėl vyraujančių stereotipų visuomenėje. Šiuo atveju barjeru tampa nepilnamečių vaikų auginimas ir dėl to galinčios kilti problemos. Tyrimo dalyvių pasakojimai rodo, jog būtent motinystės ir darbo derinimas buvo vienas dalykų, kėlęs sunkumų jų kasdienybėje. Ainė dalijasi, jog negalėjo sau leisti geresnio darbo, nes jis reikalauja daugiau laiko, atsakomybės, o tai nėra suderinama su vaikų auginimu: „*tada tavo vaikai kenčia*“. Rita dalijasi, jog sunkiausi momentai buvo, kai vaikai turėjo sveikatos problemų, reikėjo prižiūrėti ūkį, o viskuo pasirūpinti turėjo pati. Moteris tokiais atvejais prašydavo pagalbos sesers, nes

nepavykdavo visko suderinti. Tiriamoji Silvija teigė, kad anksčiau dirbo valytojos darba, tad neretai vaiką pasiimdavo kartu. Tačiau vaikas turi neįgalumą, tad buvo sunkių, nerimą keliančių momentų, kada mergaitei prasidėdavo traukuliai, pykčio priepuoliai, dėl ko tekdavo ja pasirūpinti, nuolat būti šalia, kas kliudydavo darbui. Moters pasidalinime galima išvelgti, jog ji buvo sutrikusi, nežinojo kaip tinkamai elgtis, nes problemų kėlė vaiko būklė ir negalėjimas nedirbti.

Ainė dalijasi kokių pasekmių intensyvus gyvenimo ritmas turėdavo jos savijautai: „*aš būdavau tokia pavargus ir vien tik vaiką išruošti į mokyklą... Jisai ten pradeda nenorėti, tai nenoriu, tai mane ten mokykloj ten taip, taip, anaip. [...] - tai atima pusę dienos energijos ir jau tu paskui išleidęs jau vaikus, atrodo va dabar tai laikas būtų pamiegoti, bet eini dirbti. Tai būna darbe, ten taip užsikniaubi tualete, tai dešimt minučių ir pamiegi, nes jau taip atrodo paimsi ir nukrisi*“. Galima teigti, jog moteris jautė stiprų fizinį nuovargį, sukeltą noro užsidirbti pinigų ir tinkamai pasirūpinti vaikais. Dalyvė Silvija pasakoja, kad derinant veiklas, jautėsi beviltiškoje padėtyje ir prašė tetos pagalbos „*jeigu nepadės, aš tiesiog mirsiu. Tiesiog jau organizmas išsekęs buvo. Išnaudojau resursų resursus*“. Šios tiriamosios situacija atskleidžia, jog ji galimai buvo išsekusi ne tik fiziškai, bet ir emociškai, jai skubiai reikėjo pagalbos. Nepaisant didelio užimtumo, moterys turėdavo pasirūpinti ir ūkio darbais. Ainė pasidalino, kaip atrodė ūkio darbų ir vaikų priežiūros derinimas: kaip pavyzdys, pjaudavo žolę su mažu kūdikiu vaikjuostėje ir kitais vaikais šalia iki vėlaus vakaro, kol jie pasidarydavo irzlūs, pavargdavo ir būdavo laikas ruoštis miegoti. Ingrida dalijasi panašiais išgyvenimais ir teigia, kad „*vaikų auginimas, jei dar vaikai maži, vienai moteriai ir visi tie ūkio darbai yra nesuderinami, turi plėšytis, kas ir atsiliepia paskui*“. Galiausiai nuovargis ir laiko trūkumas lemdavo, kad moterims būdavo sudėtinga pasirūpinti vaikais. Ainė teigia, kad nesugebėdavo su vaikais atlikti namų darbų, tad nuolat sulaukdavo iš mokytojų žinučių apie neatliktus namų darbus, neatsineštas priemones. Ingrida susiduria su analogiškais problemomis ir pasakoja, kad sūnus susiduria su mokymosi sunkumais, dėl kurių prašė mamos pagalbos, tačiau moteris dėl nuovargio, miego stokos, būna, kad nebesukoncentruoja dėmesio, neturi jėgų padėti.

Negalėjimas dalyvauti darbo rinkoje, kiti sunkumai, patiriami šeimų, paskatino, kad nebuvo užtikrinamos tinkamos gyvenimo sąlygos vaikams. Jolantos šeimoje tai lėmė, jog du vaikai iš jos buvo paimti: „*Kai pagimdžiau, žiūriu mane išrašo, o vaikas pas juos lieka*“, „*sąlygų nebuvo, tai po ligoninės iškart paėmė ir atskyrė, iškart supratau, kad nebeatiduos vaiko*“. Šiuo metu moteris gyvena krizių centre dėl to, kad buvęs partneris vartoja alkoholį, yra agresyvus. Po skyrybų su vyru, dalyvė Silvija neturėjo artimųjų, galinčių padėti, tad jai teko kurį laiką pagyventi krizių centre. Moteris tvirtina neturėjusi kito pasirinkimo, nes privalėjo pasirūpinti vaiku, norėjosi baigti suaugusiųjų mokyklą. Ji jautė poreikį įgyti išsilavinimą, ko, dėl šeimos problemų, nepavyko padaryti anksčiau ir teigia, kad šis tikslas, vyresniame amžiuje, auginant dukrą, tapo iššūkiu. Viltės sukurtuose santykiuose, ji kartu su vyru buvo priklausoma nuo alkoholio ir narkotikų – jos šeimoje finansinės

problemos kildavo tokiais atvejais, kai abu su partneriu vartojo narkotines medžiagas ir neplanuodavo išleidžiamų pinigų. Dalyvė šiuo metu reabilitacijoje, tad su vaiku, dėl turimos priklausomybės ir gydymosi proceso, matosi vieną kartą savaitėje.

Kita finansinių sunkumų priežastis, jog išsiskyrus tiriamosios neretai turėdavo pasirūpinti buvusių partnerių finansiniais klausimais. Silvija teigia, kad po skyrybų su vyru teko mokėti įmokas anstoliams dėl vyro įsiskolinimo: „*Aš pinigų neturiu, sėdžiu skolose paskendus, tos skolas ne mano - jų pridarė man.*“ Identiška situacija ir Ainės istorijoje, vyras sukėlė finansinių problemų šeimoje po to, kai moteris jį paliko – siekiant keršto. Tad moterys ne tik nesulaukia finansinės paramos iš buvusių partnerių, norint, kad jos tinkamai pasirūpintų vaikais, bet ir yra priverstos atsidurti dar didesnėje finansinėje „duobėje“ dėl jų elgesio.

3.5. Skurdo patyrimas lemiantis išgyvenimo strategijų kūrimą

Sugebėjimas prisitaikyti prie įvairių nepalankių situacijų yra būtinas vienai mamai, kuri kasdien patiria iššūkius. Tai lemia, kad mamos atranda kūrybiškų būdų kaip spręsti problemas, prisitaikyti prie besikeičiančių aplinkybių ir sukurti palankiausias sąlygas sau ir vaikui. Išgyvenimo strategijos skurdžiai gyvenantiems asmenims yra aktualios, nes jie gali susidurti su daugybe iššūkių dėl ribotų išteklių. Šie žmonės gali vadovautis keliomis strategijomis, kad pagerintų savo išgyvenimo galimybes, patenkintų savo ir vaikų poreikius. Tyrimo informantės dalijasi, jog dar ankstyvoje vaikystėje matydamos, kaip vertėsi jų tėvai, seneliai, išmoko dalykų, kuriuos pritaiko ir dabartiniame gyvenime. Visgi Levenson (2017) tvirtina, kad išgyvenimo įgūdžiai, kurie anksčiau padėjo reaguoti į gyvenimo aplinkybes, šiuo metu gali būti neadaptyvūs. Viltės atveju močiutė ją mokė užsidirbti pačiai pagal turimas galimybes – kartu skindavo uogas ir jas pardavinėjo. Informantė dalijasi, jog močiutė buvo atradusi būdą kaip padidinti gaunamas pajamas – būtent ją skatindavo pardavinėti uogas turguje, nes buvo maža, tad iš jos žmonės pirkdavo dažniau ir sumokėdavo daugiau. Ainė savo šeimoje matė senelių pavyzdį, išmokusį ją finansinio raštingumo, ypačingai - taupyti pinigus. Moteris džiaugiasi, kad seneliai išmokė ją planuoti savo finansus atsakingai, tačiau teigia, kad kartais finansai itin maži, dėl ko ir planavimas nėra veiksmingas. Moters tėvai vadovavosi visiškai priešingomis nuostatomis: „*būdavo gyvenama šia diena: dabar yra ten pinigų, kažkas ten suvalgoma, ten kažkas gal nuperkama*“. Informantė, susidurdama su sunkumais sukurtoje šeimoje, bandė ieškoti būdų papildomai užsidirbti. Tad nusprendė išvykti į užsienį ir kartu su savimi pasiimti jauniausią sūnų, nes neturėjo žmogaus, kuris galėtų jį prižiūrėti. Šiuo atveju Ainė prašė mamos pagalbos prižiūrint jos vaikus, tačiau nesulaukė atsako, mama padėti nenorėjo, nes už buvimą su vaikais nesulaukdavo atlygio. Atsidūrus tokioje padėtyje, viena mama pradėjo ieškoti variantų, kaip galėtų išmaitinti savo vaikus ir susitarė dirbti mainais už maistą: „*kadangi aš informatiką studijavau, tai sakau, ateikit pas*

mane – aš ją (kaimynų mergaitę) galiu pamokyti. Jūs man kiaušinių va dėžutę duosit – [...] buvo toks kaip susitarimas.“ Taip pat bandė derinti darbą su motinyste ir pagal turimas galimybes užsidirbti pragyvenimui. Kaip pavyzdys, dirbo pavienius darbus: mokė vaikus matematikos, dirbo nuotoliniu būdu su kompiuteriu. Šiuo atveju moters situacija buvo palankesnė dėl galimybės dirbti iš namų ir derinti tai su motinyste.

Pajamų šaltinių neturėjimas, nepakankamos gyvenimo sąlygos lemdavo, kad tekdavo skolintis pinigų iš artimiausio socialinio rato - artimųjų ir kaimynų. Silvija teigia, kad važiuodavo pas tėvus į kaimą prašyti maisto ir pinigų. Tačiau tai netapdavo ilgalaikė problema išėjimui, nes žmonės ilgainiui (kaip rodo Ainės pasidalinimas) tai daryti atsisakydavo: „*kaip buvo labai sunku, ten kokiom bulvėm penkių eurų trūko, mano sesė neskolindavo. Sakydavo: aš tau neskolinsiu, nes nenoriu*“. Tai tapdavo paskata ieškoti būdų, kaip skolinimąsi padaryti patrauklesniu kitai pusei: „*tarkim pasiėmei, gal kažkokią sumą kažkur, kažkam pažadi ten daugiau atiduoti, nes nenori žmonės [...] padėti*“ (Ainė. Naudojimas socialine parama buvo siejamas ne tik su finansinės padėties gerinimu, bet ir su pagalba prižiūrint vaikus. Ingrida teigia, kad neretai palikdavo vaikus prižiūrėti kaimynams ir mainais pažadėdavo jiems padėti ūkyje. Visgi tam tikri vaiko ypatumai, gali tapti priežastimi, kodėl palikti vaiką su kitu asmeniu nebūdavo išėjimas. Silvija teigia, kad jos dukros priežiūra, dėl turimos negalios buvo komplikuoata, vaiką palikti kažkieno priežiūrai būdavo sunku - teta buvo vienintelis žmogus be jos mokėjęs elgtis su vaiku.

3.6. Moterų nugalėjimas patirtas iš šeimos ir giminės narių bei romantinio partnerio

Vienų motinų pasidalinimuose matyti, kad būdamos santykiuose su tam tikrais asmenimis, jos netenka „savo balso“, neretai prisiima nuolankių ir paklūstančių moterų poziciją. To pavyzdžiu, galėtų būti, jog tiriamosios, nepaisant, kad santykiai su partneriu nėra glaudūs, susiduriama su konfliktais, dažnai nusprendžia ryšių nenutraukti. Šis sprendimas moteriai gali būti sudėtingas ir keičiantis jos įprastą gyvenimą. Kaip ir aptarta ankstesniuose skyriuose prie to gali prisidėti įvairūs veiksniai, tokie kaip baimė, finansinė priklausomybė, emocinis prisirišimas, partnerio manipuliavimas, visuomenės spaudimas, paramos sistemų trūkumas. Tyrimo dalyvių istorijose galima matyti, jog ne tik jų, bet ir tėvų bei senelių gyvenimuose kyla moterų nenoras išeiti iš žalingų santykių. Tokio elgesio stebėjimas šeimoje, gali tapti priežastimi suvokti jį kaip įprastą. Viltės teigimu, mama nepaliko smurtaujančio vyro dėl to, kad skyrybų atveju nebūtų turėjusi gyvenamosios vietos, o grįžti pas priklausomus nuo alkoholio tėvus nenorėjo. Ta pati informantė teigia, kad priklausomybę nuo vyro buvo galima matyti ir jos santykiuose. Moteris tvirtina, kad bijojo imtis pokių, nes patyrė vyro manipuliavimą: „*Man vis atrodė, kad aš be vyro nesusitvarkysiu viena su vaiku, negalėsiu jį užauginti viena, ir man dar tai vat vyras buvo labai kažkaip įkalęs į galvą, kad aš*

viena su vaiku niekam nebūsiu reikalinga, kad aš nu, tiesiog, negalėsiu susitvarkyti. Tai va tas labai mane gąsdino.“ Kita tyrimo dalyvė Ingrida taip pat teigia, kad išeiti ją stabdė vyro elgesys. Situoktinis grasino, jog jei jį paliks, neketina gyventi – priims sprendimą nusižudyti ir įvardindavo kokiū būdu: „*nueis į daržinę ir pasikars*“. Ainė tvirtina, kad jos vyro elgesys neretai būdavo agresyvus ir kontroliuojantis: nenorėdavo, jog moteris bendrautų su tėvais ir giminaičiais, norėdavo atriboti nuo kontakto su artimaisiais, taip pat rodydavo savo galią daužydama daiktus. Šiuo atveju būtų galima teigti, jog dalyvė iš partnerio patyrė psichologinį smurtą. Herman (1992) teigimu, smurto aukos dažnai praranda ryšį su išoriniu pasauliu, yra priverstos gyventi uždara gyvenimą, ką ir galima išvelgti Ainės istorijoje. Visgi jeigu moterims pavykdavo nutraukti santykius su vyrais, jos apsigyvendavo su tėvais ar kitais giminaičiais, kurie taip pat neskatino jų savarankiškumo ir tobulėjimo. Ainė teigia, kad patyrė tai iš savo motinos: *ji bandydavo sulaikyti mane nuo mano idėjų, nuo mano minčių, nuo mano augimo: sėdėk namie, nereikia nuomos mokėt, sėdėk - niekur tų aukščiau nelipk ir nekilk, man visą laiką sakė: tu bandai iššokti aukščiau bambos.*“ Giedrė kalba apie tai kad suaugusiųjų ištarti žodžiai gali turėti stiprų poveikį vaikams: „*jeigu tu nori kažką padaryti gyvenime ir tau pasako, kad nesi vertas to kažko - tu pradedi tuo tikėti, ir, manau, tai labai svarbu. Nu, kad kiekvienas žodis turi reikšmę, ir kai tu pasakai vaikui kažką, kažką tokio, kad negali, tai manau vis tiek paveikia jį labai*“. Toks artimųjų elgesys gali turėti neigiamą poveikį asmens grovei ir asmeniniam tobulėjimui. Atsidūrus tokioje situacijoje moterys teigia bandžiusios įvertinti, kodėl jų artimieji taip elgiasi: ar jų veiksmai kyla iš tikro susirūpinimo, ar juos skatina jų pačių motyvai. Ingrida teigia, jog jai neatrodė, kad mama jai linki gero ir išvelgė asmeninius mamos interesus - motinai buvo patogiu, kad dukra gyvena kartu, nes ji padėdavo su ūkio darbais. Tokiose situacijose moterys gali jaustis pažeidžiamos, gali patikėti artimųjų išsakytais dalykais, tačiau informantės Ainės teigimu, jai pavyko nubrėžti ribas santykiyje, kas lėmė teigiamus pokyčius gyvenime: „*aš supratau, kad tėvai nėra autoritetas ir kad reikia tiesiog tą bambagyslę nukirsti, tai tada pradėjo po truputį gerėti mano gyvenimas*“.

3.7. Vienių motinų puoselėjami ateities lūkesčiai

Tirtų asmenų vaikystės patirtys, dabartinės moterų gyvenimo sąlygos veikia jų nuostatas ateities atžvilgiu. Didžiulę įtaką joms gali daryti anksčiau patirtas bejėgiškumas, kuris, moterų atveju dažnai, kyla ne tik dėl matyto pavyzdžio, bet ir dėl ankstesnių nesėkmių, nepasisekimų. Uždavus stebuklo klausimą, kurio metu jos turėjo galimybę pafantazuoti, atsiskleidė, jog moterų lūkesčius galima skirti į kelias grupes:

Vaiko gerovės užtikrinimas. Informantės pažymi, kad jų gyvenimo prasmė yra būtent vaikai: „*Turiu gyventi dėl vaikų pagrinde - visas džiaugsmas*“. Moterys išsako norą skirti daugiau kokybiško laiko vaikams ir išreiškia susirūpinimą, kad tai įgyvendinti yra sudėtinga. To priežastimis įvardija jaučiamą nuovargį, nepakankamas galimybes užimti vaiką kaimo vietovėje: susiduria su sunkumais vaiką nuvežant į būrelius, įsitraukiant į kultūrinės veiklas: „*norėtusi į kokį filmą vaiką nusivest, parodyti kitokį gyvenimą, o ne mokykla - namai, bet kur tau, kai kaime gyveni*“ (Ingrida). Atstumai kaime, mamos vairuotojo teisių neturėjimas, riboja vaikų užimtumą, dėl ko jie neretai leidžia laiką pasyviai: žaidžia su telefonais, žiūri televizorių ir, mamų teigimu, neįsitraukia į labiau „praturtinančias“ veiklas: nelanko sporto, meno mokyklų, kuriuose galėtų leisti laiką su bendraamžiais ir išmokti įvairių dalykų.

Moterys viliasi, jog jų vaikų gyvenimo sąlygos bus palankesnės nei jų pačių. Jie turės galimybę įgyti norimą išsilavinimą, gauti gerą darbo vietą ir taip susikurs palankią finansinę padėtį. Giedrė teigia, kad norėtų suteikti vaikui viską, ko vaikystėje negavo pati ir sieks jį paremti siekiant tikslų. Jos teigimu, nevaržytų savo vaiko, nemenkintų jo gebėjimų ir siekių. Šiuo atveju moteris akcentuoja būtent išsilavinimo siekio svarbą. Ainė irgi pabrėžia artimųjų paskatinimo reikšmingumą ir išsako panašią nuomonę. Ji tvirtina, kad nepaisant, jeigu jos ir vaiko nuomonė tam tikrais klausimais nesutaps, tačiau matys, kad vaikas turi polėkį užsiimti tam tikromis veiklomis, nestabdys jo, o stengsis palaikyti ir suprasti. Šie moterų pasidalijimai kalba apie norą paremti savo vaikus, nebandyti jų sulaikyti nuo jų planų, troškimų dėl asmeninių paskatų. Tikimasi, jog vaikai turės tikslų gyvenime, neapsiribos trumpalaikiais malonumais: „*svarbu, kad patys norėtų kažko išgyvenimo: neužtektų ant sofutės gulėti, cigaretėm ten ir kokiamalui turėti pinigų*“ bei gebės patirti gyvenimo džiaugsmą: „*kvėpuotų gyvenime [...] pilnais plaučiais: tais žmonėmis aplinkui gerai, tais visokiais, nežinau, įspūdžiais gerai – to jiems linkiu*“ (Ainė).

Geresnė fizinė ir psichologinė sveikata. Dažnai užklupę įvairaus pobūdžio sunkumai neigiamai paveikia moterų sveikatą. Viena tyrimo dalyvė Ingrida, kuri verčiasi žemės ūkiu, teigia, jog jai sudėtinga fiziškai susidoroti su žemės ūkio užduotimis, dėl ko turi problemų su fizine sveikata: „*stuburo išvarža dėl to tampymosi būna išmeta iš gyvenimo kuriam laikui, reikia pas specialistus važiuoti, visokias sanatorijas, bet nėra tam galimybės, nėr kur vaikus palikt, tai ir kenčiu, kol galiu*“. Pablogėjusi fizinė sveikata gali paskatinti ir psichologinių problemų atsiradimą. Rita teigia, jog ją apima beviltiškumo jausmas ir baimė, jog negalės dirbti, nes tai vienintelis pajamų šaltinis. Baimė gali kilti ir dėl to, kad motinos yra vienintelis asmuo besirūpinantis vaikais: „*kas mano vaikais pasirūpintų, jei man kažkas atsitiktų, neturiu teisės sirgti*“. Silvija teigia, kad dabartinėje darbovietėje susiduria su netinkamomis darbo sąlygomis, kurios veikia jos fizinę ir emocinę sveikatą. Moteris serga astma, nuolat vartoja vaistus, nes jos būklė gali pablogėti. Savo darbe ji jaučiasi nerami, patiria

stresą, nes tenka susidurti su klientų agresija ir pačiai su ja tvarkytis. Būtent dėl to moteris tvirtina ketinanti pakeisti darbo vietą.

Gyvenamosios vietos keitimas ir darbo paieškos. Informantės, gyvendamos kaime, jaučia to keliamus ribotumus, dėl to vienas jų siekių yra noras pakeisti gyvenamąją vietą. Giedrė kalba apie tai, jog norėtų tai padaryti praėjus kuriam laikui: „*kai paaugs, kai galėsiu persikelti į miestą, nes kaime nelabai planuoju pasilikti, nes čia labai sudėtingas gyvenimas, kaip ir aš mačiau iš močiutės, iš mamos, nenoriu kartot tokios klaidos.*“ Iš moters pasakojimo matyti, kad gyvenimą kaime moteris sieja su tam tikrais ribotumais, neleidžiančiais siekti kokybiškesnio gyvenimo. Skučienė ir Gabnytė (2018) įvardija, kad vienas gyvenimo kaime ypatumų yra fizinės ir socialinės infrastruktūros trūkumas. Viltė neturi pastovios gyvenamosios vietos, anksčiau gyveno kartu su partneriu, dviese vedė ūkį. Šiuo metu moteris teigia, kad planuoja gyventi krizių centre, nes neturi kitos gyvenamosios vietos. Jolanta šiuo metu dėl smurto artimoje aplinkoje taip pat yra krizių centre, visgi teigia, jog apie pokyčius nemažstanti. Moteris tvirtino, jog ir darbo paieškomis neužsiima: „*Niekada neskubu ieškoti darbo, visada suspėsi įsidarbinti.*“ Visgi dauguma moterų sutinka, kad pasikeitus tam tikroms gyvenimo sąlygoms, pavyzdžiui, paaugus vaikams, norėtų pradėti dirbti, rasti geresnes pajamas užtikrinantį darbą. Vienas būtinų dalykų tam pasiekti įvardijamas kaip išsilavinimo įgijimas. Viltė dalijasi, jog norėtų užbaigti 12 klasių ir įgyti profesiją. Informantė Silvija taip pat teigia norinti gilinti savo žinias ir įgūdžius, studijuojant aukštąjį mokslą – tai jai būtų svarbus pasiekimas gyvenime, skatinantis pasididžiavimą savimi.

Moterims dažnai buvo sudėtinga sugalvoti ir įvardinti turimus lūkesčius bei ateities planus. Tyrimo dalyvės kalba apie tai, kad yra susitaikiusios su esama padėtimi ir tiki, kad likimas lėmė tokį gyvenimą: „*nešu, kaip sakant, mamos likimą. Tik pagalvoji, kad ir nepavyksta sukurti gero gyvenimą - koks yra gyvenimas skirtas, tokį turi, tokį turi nešti ant pečių. Ar sunku, ar lengva – turi džiaugtis, ką turi*“ (Rita). Ši citata atspindi vieną Lewis (1966) išskirtų vidinių skurdo kultūros bruožų – fatališkumą. Kita tyrimo dalyvė Jolanta kalba, jog neturi ateities planų ir yra linkusi gyventi šia diena: „*Aš į priekį nieko nemysliju, nes niekada nežinai, kada pakratysi kojas*“. Toks mąstymas, kada negalvojama apie ateitį, gali rodyti pasitenkinimą esama situacija, liudyti apie moters jaučiamą bejėgiškumą arba žemą moters motyvaciją pokyčiams.

3.8. Vidiniai ir išoriniai vienu motinų šeimų resursai pokyčiams

Vidiniai ištekliai	Išoriniai ištekliai
Ištvermė ir atkaklumas	Šeimos parama

Kūrybiškumas ir adaptacija	Bendruomenės parama
Organizavimas ir planavimas	Profesionali socialinė ir psichologinė pagalba
Mokėjimasis džiaugtis mažais dalykais	

3.8.1. Vidiniai resursai

Ištvėrmė ir atkaklumas. Moterų pasakojimuose galima matyti, jog jos geba išlikti tvirtos ir nepalūžti, net ir sunkiausiomis gyvenimo situacijomis. Motinų stiprybė dažnai kyla iš jų įsipareigojimo savo vaikams ir noro suteikti jiems geriausią galimą gyvenimą. Ši motyvacija gali padėti joms įveikti sunkumus ir rūpintis savo vaikais, nepaisant iššūkių. Tai patvirtina ir vienos tyrimo dalyvės Silvijos patirtis. Moteris kalba apie išgyvenimus auginant neįgalų vaiką ir apibūdina save kaip išskirtinį žmogų, nes nusprendė drastiškai keisti savo gyvenimą ir neleido gailėtis savęs. Per gyvenimą patiriamos sunkios situacijos ir iššūkiai gali padėti žmonėms tapti stipresniais. Motinų patirtis gali paskatinti jų ištvėrmę, atkaklumą ir gebėjimą susidoroti su gyvenimo sunkumais. Silvija teigia, kad sunkumai, patirti vaikystėje, paskatino didesnę savarankiškumą, užsispyrimą siekti tikslų. Motinos stiprybę gali palaikyti jų vidiniai įsitikinimai ir pozityvus požiūris į gyvenimą. Ainė teigia: „*aš stengiuosi lipti aukščiau kažkur, nes aš jaučiau, kad ten kažkas yra dar geriau negu dabar*“. Tokie įsitikinimai gali padėti joms lengviau įveikti iššūkius ir nepalūžti sunkioms akimirkoms ištikus.

Kūrybiškumas ir adaptacija kategorija glaudžiai siejasi su anksčiau aprašytais išgyvenimo strategijomis, kada moterys, turėdamos ribotus resursus, sugalvoja kūrybiškų būdų, kaip pagerinti savo ir vaikų situaciją.

Organizavimas ir planavimas. Vienai mamai svarbu būti gerai organizuotai ir planuoti savo laiką, finansus ir kitus išteklius. Planavimas padeda efektyviai tvarkyti kasdieninius uždavinius ir užtikrinti vaikų gerovę. Kaip vienas būdų tvarkytis su situacija, kuomet atsakomybių pasidarydavo per daug, buvo prioritetų paskirstymas: „*Aš tai mokėdavau pasakyti nereikia man čia tų daržų, tegul jie želia. Mokėdavau pasakyti, kad [...] man vaikai svarbiau. Man norisi, kad jie kažką pamatytu, kad kažką pasiektu, jeigu aš nespėjau šalia buvimo su jais šalia kažkokių užduotėlių.*“ Informantė Silvija teigia, kad teta paskatino moterį investuoti į savo įgūdžius ir išsilavinimą, dėl šios priežasties ji nusprendė baigti suaugusiųjų mokyklą ir pradėti mokytis kolegijoje. Moteris dalinosi, kad siekiant kokybiškesnio gyvenimo, stengiasi veikti organizuotai: „*leki į darbą, skubi ir tiesiog ir tu stengiesi kažką pasiekti, daryti, kad turėtumei visko, ko tu pats vaikystėje neturėjai, ir, tarkim, už butą susimokėti, [...] save išsilaikyti, vaiką išsilaikyti.*“

Pasitenkinimas mažais dalykais. Moterys, kaip vieną būdą, padėsiančių susidoroti su iškylančiais sunkumais, įvardija tai, jog svarbu išmokti džiaugtis ir nedideliais kasdienio gyvenimo džiaugsmais. Silvija teigia, kad vaiko auginimas gali būti sudėtingas, bet jai tai tapo ir stiprybės šaltiniu: „*man tas vaikas tiesiog duota, kaip dovana tokia*“. Dalyvė Rita taip pat tvirtina, kad „*vaikai didžiausias džiaugsmas*“. Kita tiriamoji Ingrida kalba apie tai, kad gyvenimas kaime, gamta prisideda prie geresnės emocinės savijautos. Moteris dalijasi, jog pasivaikščiojimas gamtoje skatina atrasti ramybę. Be to, teigia, jog ramybę atranda darbinėje veikloje, nes darbas padeda užsimiršti „*nėra, kada galvoti: reikia vieną, antrą, trečią dalyką padaryti, tai ir sukies*“.

3.8.2. Išoriniai resursai

Lewis (1966) teigia, kad skurdą patiriantys asmenys dažnai renkasi pasyvią poziciją ir dėl nepasitikėjimo kitais vengia kreiptis pagalbos. Visgi gebėjimas atvirai išreikšti savo problemas ir ieškoti pagalbos iš draugų, šeimos narių ar pagalbos tarnybų, gali būti labai svarbus vienoms motinoms. Jų sugebėjimas bendrauti su kitais žmonėmis ir priimti pagalbą, gali padėti sumažinti izoliacijos jausmą ir stiprinti jų pasitikėjimą savimi. Dalyvių istorijose matyti, kad pagalba gaunama iš įvairių šaltinių, kurie aptariami toliau darbe.

Šeimos parama. Tyrime dalyvavusios vienos mamos įvardija, kad įvairios pagalbos sulaukė iš savo artimųjų. Visų pirma, moterys kalba apie itin joms reikalingą fizinę pagalbą. Šeimos narių ar giminaičių, pasiūlymas padėti gali būti nepaprastai vertingas vienai mamai, kuri kasdien stengiasi rūpintis savo vaikais, namais bei kitais dalykais. Artimieji gali pasiūlyti padėti vaikų priežiūroje, su namų ūkio darbais. Netgi maži dalykai, nereikalaujantys daug pastangų, kaip pavyzdžiui, pagalba buityje, gali sumažinti mamos naštą ir leisti jai daugiau laiko skirti savo vaikams ir sau. Be to, fizinė pagalba vienai motinai gali tapti emocinio palaikymo forma – mamai nespėjančiai atlikti užduočių ir patiriančiai vienišumo jausmą, tai gali būti priminimas, kad ji nėra viena ir gali pasikliauti savo artimaisiais sunkiose situacijose. Tiriamosios atskleidžia, kad, visų pirma, parama, gaunama iš artimųjų, būdavo finansinė: „*tekdavo tikrai ir pasiskolinti, ir tėvų paprašyti pagalbos, ir taip viena tai nežinau, visiškai visiškai viena, tai nebūčiau ištempus, nes ir taip buvo labai sunku su pagalba, o be pagalbos tai visai būtų neįmanoma*“ (Ainė). Dalyvė Viltė teigia, kad anyta buvo tuo žmogumi, kuris paskolindavo arba nupirkdavo reikiamą maisto produktą. Moterys teigia, kad neturint partnerio, joms tekdavo susidurti ir su negebėjimu suderinti įvairių veiklų tarpusavyje, dėl ko kreipdavosi į artimuosius. Ritos atveju jai padėjo sesė: pagelbėdavo ūkyje, vaikams susirgus, nuveždavo juos į polikliniką, nes pati moteris nevairuoja. Silvija pasakoja, kad palikus savo partnerį, baiminosi, jog

vyras prieš ją gali imtis fizinių veiksmų, tad teko prašyti tetos pagalbos vaiko priežiūroje: tiriamoji kviesdavo ją kartu palydėti dukrą į mokyklą. Moterys kalba ir apie emocinę artimųjų teikiamą pagalbą sudėtingose situacijose: „*galėjau jau tikrai palūžti tuo momentu, bet turėjau šeimą, kuri palaikė, kuri skambino, kuri man tiesiog ramybės neduodavo, kad norėdavau tiesiog viena pabūti ir lįsdavo įkyriai*“ (Silvija). Smith ir Mazure (2021) teigia, kad vienos mamos dažnai stokoja pagalbos iš artimųjų, dėl ko susiduria su depresiškumu, vienatve, liūdesiu. Visgi Silvijos atveju artimųjų parama leido jai išlikti emociškai stipriai. Giedrė teigia, jog jos stiprybės šaltinis - santykis su mama ir tai, kad panaši jos ir mamos gyvenimo situacija lėmė geresnį viena kitos supratimą ir iš to kylantį norą palaikyti viena kitą. Silvijos pasidalinime matyti, kad artimieji ją skatina siekti savo tikslų ir tobulėti, paremia priimant sprendimus. Jų tvirtinimu, moters gyvenimo kokybė priklauso nuo jos pačios ir skatina ją prisiimti už tai atsakomybę. Taip pat padrasina imtis veiksmų: studijuoti magistro studijose, išsilaikytų vairuotojo teises. Visgi informantės atkreipia dėmesį ir į skaudžius atvejus, kada iš pačių artimiausių asmenų nepavyko sulaukti reikiamos pagalbos. Silvija atskleidžia, jog išsiskurus iš savo vyro nesulaukė pagalbos prižiūrint dukterį, negana to, jis kenkia ne tik jai, bet ir kitiems žmonėms – vykdo nusikaltimus. Ainės istorija irgi atskleidžia artimųjų abejingumą: „*Man labai liūdna dėl to, kad, atrodo, aš turiu eiti pas svetimus žmones ten penkių ar dvidešimt eurų prašyti, nes mano vaikams reikia. Ten trūksta bulvių, duonos - ten kažkokių paprastų paprasčiausių dalykų, kai mano sesė arogantiškai man pasako, kad tu žinai, aš tau nenoriu skolinti, aš tau nepadėsiu*”. Silvija pateikia panašią nuomonę ir teigia, kad sunku, kai artimieji ne tik nepalaiko, bet ir kritikuoja tavo veiksmus, menkina. Jai teko susidurti su dukros tėvo kritika, kurioje būdavo akcentuojamas negebėjimas pasirūpinti vaiku.

Bendruomenės parama. Nesulaukdamos pagalbos iš šeimos narių, būdamos kritinėje padėtyje, vienos mamos dažnai kreipiasi į bendruomenę, ieškodamos paramos ir palaikymo. Bendruomenės parama gali tapti itin svarbi, suteikianti vienoms mamoms būtiną pagalbą, kurios nesulaukė iš artimiausių žmonių. Tačiau, anot Gajdosikienės (2004), į skurdą įtrauktiems asmenims yra būdingas žemas dalyvavimas, integracijos trūkumas. Visgi Tyrimo dalyvės teigia, kad jų aplinkoje atsirado jautrių ir padėti pasiruošusių žmonių. Vienos mamos, susidurdamos su įvairiais iššūkiais ir pareigomis, neretai pasijunta izoliuotos ar nepakankamai palaikytos šeimos aplinkoje, todėl galimybę gauti emocinio palaikymo iš bendruomenės, jos įvardija kaip prisidėjusią prie geresnės emocinės savijautos. Silvija teigia: „*padėjo mano buvęs kaimynas [...]: aš jam paskambindavau ir pasiguosdavau, kaip man yra sunku. Iki tol kaip yra - emocijos kunkuliuoja, verda, verda, verda, atrodo, jau pravirksi, paskui nusiramini kaip pas psichologą.*“ Ainė atkreipia dėmesį, kad išsikalbėjimo draugei pakanka, kad pasijaustų geriau. Pokalbio metu ji pasidalindavo esamais sunkumais, tvirtina, kad nors ir nerasdavo problemų sprendimų būdų, jai pasidarydavo

lengviau. Tiriamoji kalba, kad iš bendruomenės narių teko prašyti ir sulaukti ne tik emocinės paramos. Iš kaimyno dažnai prireikdavo pasiskolinti pinigų, dėl ko jausdavo gėdą: „*eini nuleidęs, nuleidus akis: ten gal galėtumėte savaitę ten laiko ntąjį kartą kokiam kaimynui, bandai kažkur rasti tą pagalbą.*“ Ainė dalijosi, kad teko patirti ir bendruomenės narių priešišumą vienu motinų atžvilgiu. Informantė teigia, kad norėjo nuomotis būstą, tačiau nuomotojas, išgirdęs apie jos šeimos sudėtį – vaikų skaičių ir amžių nusprendė nepriimti gyventi pas save, baimindamasis vaikų elgesio nulemtos žalos namams. Toks aplinkinių nusistatymas neleidžia mamoms palikti kaimo vietovės, tikėtis geresnio darbo, vaikų priežiūros užtikrinimo.

Profesionali socialinė ir psichologinė parama. Socialinė parama yra esminė vienu motinų šeimose, kada artimųjų ir bendruomenės pagalba yra neveiksminga arba jos nėra. Moterys profesionalią pagalbą dažnai mato kaip „paskutinę stotelę“. Tai matyti Giedrės pasakojime: „*Tos institucijos kaip paskutinis paskutinis žingsnis, kai esi visiškoje duobėje gyvenimo, atrodo, kad gali padėti žmonės, šeima [...]. Nežinau čia gal per kitus žmones atėjo tas mąstymas, kad čia yra blogas dalykas.*“ Visgi socialinė ir psichologinė parama suprantama plačiai, tyrimo dalyvių naratyvai atskleidžia, kad joms teko ja naudotis. Tai apima praktinę pagalbą, tokia kaip vaikų priežiūra arba finansinę paramą. Vaikų priežiūra leidžia motinoms užsiimti būtinomis veiklomis, tokiomis, kaip darbas ar mokslai, žinant, kad jų vaikai yra saugūs ir jais pasirūpinta. Tyrimo dalyvė Silvija teigia, kad susiklosčius nepalankioms gyvenimo sąlygoms, nesulaukiant paramos iš aplinkos, jai teko kuri laiką gyventi krizių centre, nes neturėjo kito pasirinkimo. Informantė Jolanta šiuo metu gyvena krizių centre ir teigia, kad jos gyvenimas pagerėjo čia apsigyvenus. Kitos tyrimo dalyvės kalba apie paramą pinigais ir maisto produktais. Ainė tvirtina, kad buvo laikotarpis, kuomet negalėjo dirbti ir pasirūpinti savo ir vaikų gerove, tad gyvybiškai svarbi tapo piniginė valstybės parama. Moteris teigia, kad išmokų pinigai vienu laikotarpiu buvo vieninteliai turimi pinigai, nes auginant tris vaikus buvo sunku dirbti, bet ir darbų pasiūlymų trūkdavo. Tiriamoji Ingrida kalba apie pagalbą maisto produktais, padėjusią sumažinti finansinį spaudimą: „*gaudavom tuos maisto produktus, kur pagrinde reikia, aliejaus, cukraus, miltų, dabar tik pakeitė, kortelė bus maistui nusipirkti, tai bent jais rūpinti nereikėdavo (Ingrida).*“

Vienos mamos teigia, kad psichologinės paramos sulaukė iš artimųjų ir bendruomenės. Tačiau supratus, kad gauta pagalba netenkina visų jų poreikių, moterys pasiryždavo kreiptis į specialistus. Silvija kalba, kad nors kartu su broliais ir seserimis augo vienodomis sąlygomis, tik jai pavyko gauti psichologo pagalbą ir bandyti pakeisti savo gyvenimą, nes pati tam buvo motyvuota. Ainė teigia, kad psichologinės pagalbos jai pasiūlė draugė, matydama, kad jai sunku, pradėjus gyventi atskirai nuo vyro „*mano draugė pasiūlė man to koučingo truputėlį, nes nu matė, kad jaučia užsispaudusius, nes*

dar visokių problemų turėjau“. Ši parama, kaip galima matyti, padėjo moterims geriau suprasti savo jausmus, įveikti stresą bei rasti būdus, kaip efektyviai spręsti konfliktus ir iššūkius.

3.9. Psichosocialinės pagalbos poreikis

Anksčiau paanalizavus, su kokiais sunkumais susiduria vienos mamos, kokia pagalba joms suteikta, reikšminga išsiaiškinti, kokios paramos moterims trūksta, kad jų padėtis būtų geresnė. Visgi, visų pirma, svarbu paminėti, jog vienos mamos dažnu atveju vengia kreiptis pagalbos net ir į savo artimuosius, joms trūksta drąsos imtis veiksmų. Silvija teigia: *„galėjau savo tėvų paprašyti giminės pagalbos, kad man padėtų iš tos situacijos išeiti. Juk galėjau. O kodėl aš kentėjau? Dešimt metų gyvenau su ta šeima. Kodėl aš bijojau realiai pasiimti tai, kas priklauso man?“*. Kita tiriamoji Viltė kalba, jog kur kas anksčiau suprato, kad jai reikia pagalbos įveikiant priklausomybę nuo alkoholio ir narkotikų ir jų nulemtas problemas, tačiau dėl patiriamos baimės sprendimas kreiptis pagalbos buvo uždelstas.

Tiriamųjų jaučiamos pagalbos poreikį galima skirstyti į dvi grupes: socialinės pagalbos ir psichologinės paramos būtinybę. Moterys, visų pirma, minėjo, jog sudėtinga derinti tėvystę ir darbą, tad pagalba būtų reikalinga vaikų priežiūroje ir ugdyme. Ainė dalijasi, kad jai labai trūko žmogaus, kuris pasirūpintų vaikais ir jų namų darbais, kad nesulauktų nepalankaus grįžtamojo ryšio iš mokytojų. Teigia, jog vienu laikotarpiu, kuomet sunkiai pavyko susitvarkyti su užduotimis, jų šeimoje lankėsi socialinis darbuotojas, kurio prašė: *„sakau duokit man tą žmogų. Duokit man tą atvejo vadybą. Vat duokit, prašau, kokį savanorį, kuris nors vieną ar du, nors vieną kartą per savaitę ateitų su vaiku, atsisėstų ir sakytų va čia, va, tai ko reikia: sistemoj pasižiūrėti, kas namų darbų užduota, čia vat padaryti lietuvių, ten matematika, kad viską padarei, susidėjot, pasiruošęs“*. Moters pasakojime atsispindi „pagalbos šauksmas“, siekiant susitvarkyti su vaikų mokymosi klausimais.

Kita dalyvė Viltė šiuo metu yra reabilitacijos programoje, visgi kalba apie tolimesnius planus ir ketina laikinai gyventi krizių centre, kad nereikėtų grįžti į kaimą ir žalingą šeimos aplinką. Šiuo atveju reabilitacijos centre dirbantys darbuotojas gali padėti moteriai bendradarbiauti su krizių centrais. Dėl turimos priklausomybės ligos, moteris negyvena kartu su vaiku, tačiau ketina pradėti dirbti ir susigrąžinti vaiką į šeimą. Šiuo atžvilgiu jai taip pat gali būti naudinga socialinio darbuotojo pagalba. Dalyvė Jolanta kalba apie norą įsidarbinti. Tačiau moteris kurį laiką to nedarė, jai trūksta motyvacijos, tad atranda įvairių nedarbą pateisinančių priežasčių. Dalyvauti darbo rinkoje galėjo tapti sudėtinga dėl kilusio nepasitikėjimo savo jėgomis, tad socialinis darbuotojas gali padėti moteriai įsivardinti savo stiprybes, gabumus, iš naujo patikėti savo jėgomis. Kadangi moteris ilgą laiką nedirbo, ji gali susidurti su sunkumais kuriant gyvenimo aprašymą, dalyvaujant darbiniuose pokalbiuose, tad reikėtų ją supažindinti su darbo pokalbio ypatumais, paaiškinti

kokių klausimų galima tikėtis. Taip pat moterys dalinasi noru įgyti aukštesnį išsilavinimo lygį, kas galimai užtikrintų geresnę darbo vietą. Giedrė teigė turinti vidurinį išsilavinimą ir svajojanti studijuoti kolegijoje, Viltė taip pat turi analogišką išsilavinimą, bet nori mokytis profesinėje mokykloje. Visgi gyvendamos kaime, moterys neturi sąlygų mokytis, tad šioje situacijoje, socialinis darbuotojas galėtų informuoti, supažindinti su nuotoliniu mokymosi būdu, galbūt paieškoti galimybių nuvykti į mokymo įstaigą.

Kaip vienas esminių pagalbos būdų moterims gali būti įvardintas pasitikėjimu, empatija grįstas santykis, kuomet socialinis darbuotojas išklauso, besąlygiškai priima. Giedrė teigia, kad jos atveju labiausiai jai trūksta bendravimo ir palaikymo: *„išsikalbėjimo man kažkam, kad paskatintų neapsiriboti ties tuo mąstymu, kad taip ir turi būti, kaip yra dabar, kad galima viską pakeisti visai kita linkme, tik reikia noro ir pastangų“*. Taip pat tvirtina, jog dabartinė situacija atrodo beviltiška, trūksta patarimo, kaip būtų savo padėtį pagerinti. Moteris tikino, jog nežino, ką daryti esamoje padėtyje, kokie žingsniai būtų pirminiai, siekiant geresnio gyvenimo. Šiuo metu ji jaučia, kad padėtis neturi išeities, nes augina mažametį vaiką, finansinės galimybės prastos, neturi vairotojo teisių, kas „įkalina“. Knight (2015) teigimu socialinis darbuotojas turėtų suprasti, kokia ankstesnių klientų patirčių įtaka dabartiniam gyvenimui ir padėti priimti tinkamus sprendimus, padėsiančius išeiti iš nepalankios situacijos ir įveikti nežinomybę. Tad specialistas tampa asmeniu, su kuriuo moterys galėtų pasitarti, apsvarstyti įvairius pasirinkimų variantus, sužinoti pagalbos galimybes. Ainė pasakoja, kad jai sunkiausia tokiais momentais, kada nuoširdžiai stengiasi, bet nepasiekia norimų rezultatų. Tokiais atvejais socialinis darbuotojas turėtų siekti moters motyvavimo, saviveiksmingumo didinimo. Levenson (2017) teigimu, vienas būdų tai padaryti yra susitelkti į stipriąsias kliento puses ir jas skatinti. Ingrida pasakoja, kad tenka susidurti su situacijomis, kada gyventi nebesinori, nes tai daryti per sunku. Tai rodo, jog moterys atsiduria neviltyje, joms reikia palaikymo, pagyrimo, patvirtinimo, jog elgiasi teisingai, galbūt tam tikrais atvejais, kada jaučiama, jog moterys susiduria su depresija, savižudiškomis mintimis, nukreipimo pas sveikatos specialistus. Ainė teigia, kad *„tie psichologiniai dalykai yra svarbūs: ne tai, kad kapstaisi visą dieną, ir ir visi tiktai sako: kokia tu ten bloga mama. Bet kažkas, na, gal nebūtinai kaip mamą tave, bet kaip žmogų pagyrė, kad gerai padarei darbą.“*

Apibendrinimas ir diskusija. Tiriamųjų naratyvai rodo, kad šeimos, kurios gyvena skurde, dažnai susiduria su sunkumais ir iššūkiais, kurie gali nulemti jų sprendimus dėl vaikų išsaugojimo šeimoje. Ekonominiai veiksniai, tokie kaip finansinės galimybės, yra svarbūs, nes šios šeimos gali jausti, jog neturi pakankamai išteklių, kad užtikrintų vaikų gerovę. Be to, psichologiniai faktoriai, tokie kaip stresas ir emocinis nestabilumas, gali sukelti abejones dėl gebėjimo tinkamai rūpintis vaikais, dėl ko svarstomi įvairūs išėjimo iš susidariusios padėties variantai. Vaikams likus šeimoje,

nuo pat ankstyvos vaikystės, jie yra skatinami suaugti ir prisiimti tam tikrus įsipareigojimus, nes jų tėvai ar kiti asmenys, nėra pajėgūs atlikti savo pareigų. Nepilnamečiai dažnu atveju turėdavo pasirūpinti ne tik savo, bet ir artimųjų gerove. Tai akcentuojama ir Lewis (1966), kuris teigia, kad į skurdo kultūrą įsitraukusių asmenų vaikystė anksti baigiasi. Siekiant užtikrinti šeimos poreikius vaikai prisiimdavo įvairias atsakomybes: artimųjų priežiūra, ūkio darbų atlikimu. Viena priežasčių, kodėl artimieji nebuvo pajėgūs atlikti savo vaidmens – įvairios priklausomybės ir psichikos ligos, kurios yra glaudžiai susijusios su kitais iššūkiais: finansiniu nestabilumu, poveikiu vaikų vystymuisi ir gyvenimo kokybei, kylančiais konfliktais šeimose. Šios ir kitos problemos lemdavo, kad tėvų santykiai su vaikais nebuvo glaudūs. Dalyvių istorijos rodo, kad tėvai negalėjo užtikrinti saugumo ir paramos savo vaikams, o tai galėjo turėti ilgalaikį poveikį jų gerovei. Nepakankamas bendravimas ir palaikymas iš tėvų skatino tyrimo dalyvius ieškoti paramos kituose asmenyse, tokiuose kaip giminės ar romantiniai partneriai. Būtent ankstyvas santykių pradėjimas, siekiant išeiti iš šeimos, atskleidžia dar vieną skurdo kultūros bruožą – romantinio ryšio užmezgimą jauname amžiuje, kuris dėl nebrandos ir vertybių stokos, greitai nutrūksta.

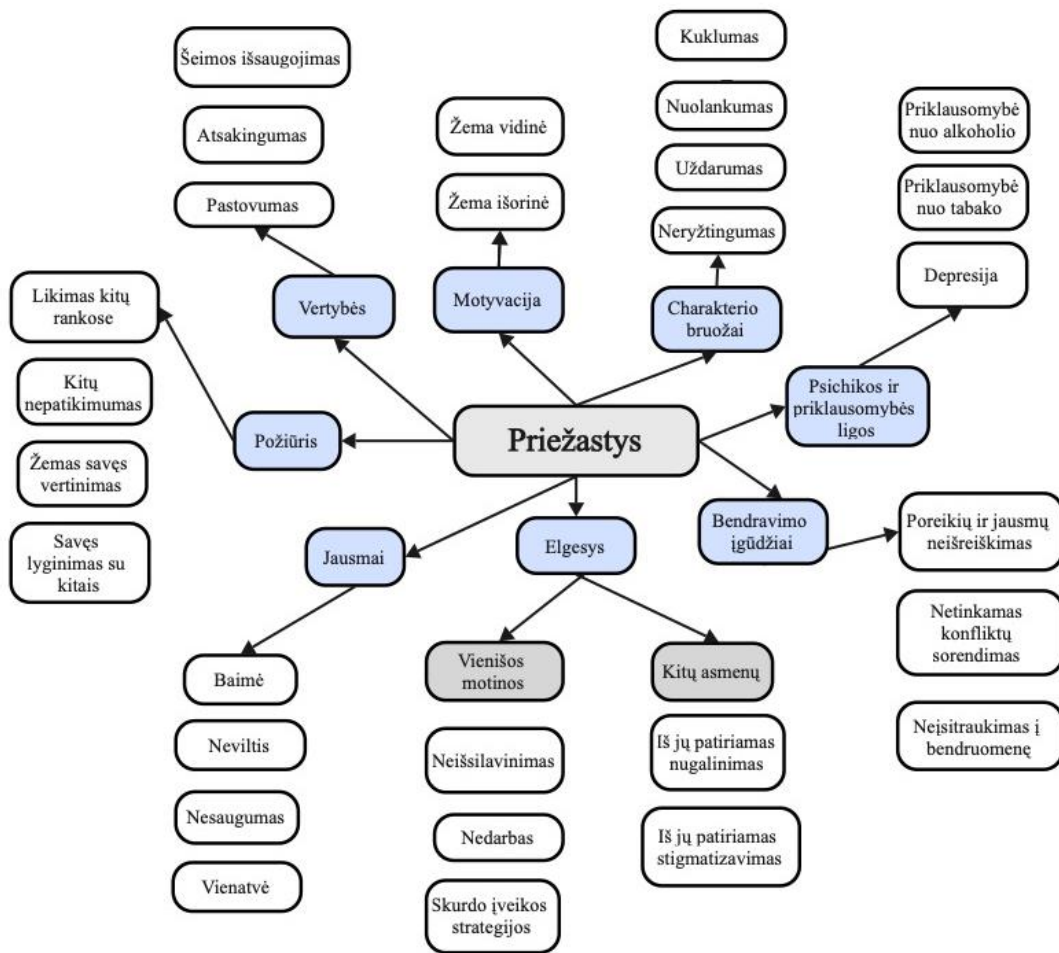
Tyrimo dalyvių pasakojimai atskleidė, kaip skurdas gali paveikti įvairius gyvenimo aspektus, įskaitant būtinus ir aukštesnius asmens poreikius. Tyrimo dalyvių pasakojimuose matyti, kad nepakankamų išteklių sukeltos pasekmės, kaip pavyzdžiui, netinkamas būstas, buvo dažnas reiškinys, kuris apsunkino jų gyvenimą. Visgi skurdas tiriamiesiems kėlė ne tik fizinių nepatogumų, kaip pavyzdžiui, bet sukeldavo ir įvairių emocinių išgyvenimų. Moterys dalinosi, kad vaikystėje dažnai lygindavo save su savo bendraamžiais, kildavo nepasitenkinimas savo padėtimi, jausdavosi menkesnės, atstumtos. Savęs lyginimas su kitais, esančiais geresnėje padėtyje ir jausmas, kad esi blogesnis už juos – yra dar vienas skurdo kultūros bruožas pagal Lewis (1966). Be to, būdamos vaikais, tyrimo dalyvės nesulaukdavo palaikymo ir iš pačių artimiausių žmonių – tėvų. Nepilnamečiai neturėdavo sąlygų, negaudavo dėmesio iš suaugusiųjų, kas lemdavo mokymosi problemas. Vilniaus arkivyskupijos Caritas (2020) puslapyje tai apibūdinama kaip viena iš apleistumo formų – emocinis apleistumas, kalbant apie nesidomėjimą vaiko mokymusi – socialinis apleistumas. Dalyviai savo šeimose susidūrė su skirtingu artimiausių žmonių požiūriu į mokslą, kas lėmė vienokius ar kitokius jų veiksmus vaikų atžvilgiu, paskatinusius juo mokytis arba ne. Informantų naratyvuose matyti, kad jų šeimose mokslas neretai nebuvo laikomas vertybe, dėl ko, jo įgijimas moterims nebūdavo prioritetas. Tokiais atvejais, jei artimieji norėdavo, kad moterys vaikystėje siektų mokslo, nesulaukdavo reikiamo palaikymo, kas galiausiai lemdavo, jog aukštesnio išsilavinimo siekimas tuo metu likdavo neįgyvendintas. Visgi moterys dalijasi atvejais, kai nepaisant to, kad išsilavinimas vyresniame amžiuje tapo komplikutesnis, jos pasiryžo jo siekti. Kai kuriais atvejais šeimoje matomas pavyzdys tapo priežastimi, kodėl moterys studijavo. Nors teorinėje dalyje neišsilavinimo

klausimas labiausiai siejamas su gyvenamosios vietos savybėmis, tiriamųjų naratyvuose išskiriami būtent šeimos ypatumai kaip esminė priežastis.

Tyrimo dalyvių pasakojimai atskleidė, jog tėvai tapdavo asmenimis, kurie ne tik, kad nepalaikydavo, bet ir skatindavo apsiriboti savo padėtimi ir nesiekti daugiau – ką dalyviai sieja su jų tėvų ankstesne patirtimi, manipuliavimu, siekiant naudos. Moterys teigia, kad toks jų elgesys, turėjo įtakos jų savivertei ir elgesiui. Netinkamas artimųjų elgesys lemdavo, kad tiriamosios norėdavo išeiti iš nepalankios šeimos aplinkos ir įsitraukdavo į romantinius ryšius. Tačiau pasirinkdavo partnerius, su kuriais būnant santykiuose, susidurdavo su konfliktais, smurtu, priklausomybės ir kitomis problemomis. Visgi, moterys vengė juos nutraukti, nes manydavo, kad pačios nebus pajėgios susitvarkyti.

Vaikystėje matyti pavyzdžiai, patirtys galėjo turėti įtakos sunkumams, su kuriais, moterys susiduria dabartyje. Vienos motinos patiria iššūkius darbo, vaikų priežiūros, asmeninio gyvenimo srityse. Jos stengiasi apjungti šias atsakomybes, tačiau tai dažnai lemia, kad kažkuri sritis nukenčia. Pabrėžiama, kad sunkiausia suderinti motinystę ir darbą, o tai kelia finansines problemas. Visgi būdamos atsakingos už vaikus ir ūkio darbus, moterys patiria ne tik fizinį, bet ir emocinį krūvį. Tai patvirtina Smith ir Mazure (2021) nuomonę, jog moterys, vienos auginančios vaikus susiduria su depresija, kuri neigiamai veikia jų darbingumą ir ekonominį stabilumą. Emocinė moters būklė neretai būna susijusi su patiriamu nuovargiu, ankstesnių santykių problemomis, baime dėl vaikų gerovės. Kaip vienas būdų spręsti problemoms – pasirenkamas alkoholio vartojimas, kurio moterys išmoksta iš artimiausios aplinkos.

Apibendrinant moterų patirtis ir siekiant pateikti konkrečias galimas moterų įsitraukimo į skurdo kultūrą priežastis, sudarytas veiksmų medis. Vėliau seka kiekvienos priežasties trumpas paaiškinimas.



7 pav. Įsitraukimo į skurdo kultūrą priežastys

Puoselėjamos vertybės. Iš pasidalintų moterų istorijų galima matyti, jog viena svarbiausių vertybių joms yra turima šeima. Dar vaikystėje jos prisiimdavo atsakomybę už artimųjų priežiūrą. Dabar joms reikšmingiausi yra būtent vaikai. Šios moterys neretai susiduria su socialine atskirtimi, tad vaikai tampa pagrindiniais žmonėmis, iš kurių gali tikėtis palaikymo, meilės. Vienas svarbiausių tikslų mamoms tampa vaikų gerovės užtikrinimas. Dėl šio tikslo jos siekia išlikti stiprios ir savarankiškos, jaučia atsakomybę rūpintis jais, susidoroti su kylančiais iššūkiais. Vienai mamai vaikai dažnai ir vieninteliai, su kuriais ji daugiausiai komunikuoja, dalijasi išgyvenimais. Visgi nors šeima mamai gali tapti stiprybės, motyvacijos šaltiniu, per didelis susikonglomeravimas į ją gali turėti ir neigiamų pasekmių. Patenkindamos bendravimo poreikį su vaikais motinos nebesiekia praplėsti savo socialinį ratą. Taip pat tikėtina, jog laikydamos šeimą viena svarbiausių vertinamų dalykų, jos gali pasiduoti artimų žmonių nuomonei, pavyzdžiui, kuri gali būti nepalanki joms. Iš moterų istorijų galima matyti, kad joms aktualus pastovumo jausmas, dėl ko nedrįsdavo nutraukti santykių su buvusiais partneriais, kęsdavo jų elgesį.

Elgesys. Ši kategorija skirta į dvi grupes: tai pačios vienišos moters atlikti veiksmai bei elgesys, su kuriuo ji susidūrė iš kitų asmenų. Praeities sprendimai, nulemti aplinkos, turėjo įtakos dabartinei moterų situacijai. Neretai tiriamosios dalijosi, jog tėvai nesirūpindavo jų mokymosi pasiekimais, joms taip pat trūkdavo suinteresuotumo, kas lėmė žemą išsilavinimo lygį. Aukštesnio išsilavinimo neįgijimą apsprendžia nematytas pavyzdys šeimoje, palaikymo nebuvimas, vaiko apkrova suaugusiųjų atsakomybėmis. Tai tapo viena galimų priežasčių, kad moterys nedirba arba dabar dirba sunkų fizinį darbą, kuris neužtikrina pastovių pajamų, kas gilina įsitraukimą į skurdą. Vienos motinos dalijosi ir tuo, kad tiek biologinėje šeimoje, tiek sukurtuose romantiniuose santykiuose dėl kitų asmenų elgesio, jos buvo praradusios galią imtis veiksmų. Taip pat susidūrė su visuomenės narių abejingumu, vienų mamų stigmatizavimu, kada norėjo ieškoti darbo vietos arba nuomotis gyvenamąjį būstą.

Jausmai. Tyrimo dalyviai, vaikystėje patyrę nesaugumo jausmą, kada į jų įvairius fizinius ir emocinius poreikius nebuvo atliepiama suaugusiųjų, jautėsi nesaugūs, vieni, nesuprasti. Neretai turėdavo patys savimi rūpintis, anksčiau suaugti. Toks tiriamojo artimųjų elgesys galėjo paskatinti nepasitikėjimą kitais asmenimis – juk turėję jais pasirūpinti ir juos globoti suaugusieji, juos apleido. Be to, vaikai ir suaugusieji dažnai apsikeisdavo vaidmenimis – būtent vaikai prisiimdavo suaugusiųjų atsakomybes, negalėjo džiaugtis vaikyste ar skirti laiko svarbiausioms to meto veikloms – mokymuisi, dalyvavimui, bendravimui su bendraamžiais. Taip pat moterys iš šeimos atsineša stiprų nepasitikėjimo savimi jausmą, kuomet artimieji dėl įvairių priežasčių „stabdydavo“ jas nuo tobulėjimo, gąsdino, teigiant, kad nėra galinčios keisti gyvenimą. Tai lemia, kad atsidūrus žalinguose santykiuose, moterys nesijaučia pajėgios iš jų išeiti, jas apima baimė nesusidoroti su gyvenimu vienoms. Visgi dėl skirtingų priežasčių santykiams nutrūkus ir motinoms likus su vaikais – jas aplanko įvairūs jausmai – neviltis, kada susiduria su sunkumais derinant atsakomybes ir bandant užtikrinti savo vaikams geresnę ateitį bei nerimas dėl jos.

Motyvacija. Skurdas dažnai vienoms motinoms sukelia nuolatinį finansinį spaudimą ir nežinomybę dėl ateities perspektyvų. Dažnas pinigų stygius gali sukelti jausmą, kad pasiekimai yra neįmanomi arba beprasmingi. Be to, skurdžiai gyvenančios moterys susiduria su socialine izoliacija ir nepakankamu palaikymu iš bendruomenės ar šeimos. Tokioje situacijoje jos jaučiasi vienos ir netenka motyvacijos. Svarbu atkreipti dėmesį ir į emocinius sunkumus, su kuriais susiduria vienos motinos kaime. Skurdas moterims kėlė įvairių emocinių sunkumų, įskaitant nerimą arba beviltiškumo jausmus. Tokios emocinės būsenos gali turėti neigiamą poveikį žmonių motyvacijai ir norui siekti tikslų. Visgi ilgą laiką besitęsiantys sunkumai ar krizės lemia, kad moterys kartais suranda vidinės stiprybės keisti nepalankią padėtį.

Požiūris į savo situaciją. Pasakojimuose neretai išryškėja, kad moterys jaučiasi beviltiškoje situacijoje, nežinančios, kaip iš jos išeiti. Tai galima paaiškinti keliais požiūriais: motinos jaučia fizinį ir emocinį nuovargį, kas lemia, jog trūksta jėgų ir noro imtis veiksmų. Motinos turi atlikti nemažai įvairių pareigų: užsiimti vaiko priežiūra, pasirūpinti finansiniais reikalais. Tai gali lydėti iki išsekimo bei patiriamo streso dėl būtinybės būti geromis mamomis bei darbuotojomis, pasirūpinti kitomis atsakomybėmis. Moterys beviltiškoje padėtyje jaučiasi ir dėl nepasitikėjimo savo jėgomis ir kitais, dėl ko užstringa nepalankioje situacijoje. Negalėdamos pakeisti savo situacijos, vienos mamos gali susitaikyti su esama padėtimi arba perkelti atsakomybę likimui.

Bendravimo įgūdžiai. Vienos motinos, kaip parodė tyrimas, susiduria su sunkumais gebant išreikšti savo poreikius, mintis ir jausmus. Moterys teigia, kad kreipėsi į žmonės tik tais atvejais, kai būdavo per sunku, yra linkusios problemas spręsti pačios, be niekieno pagalbos. Pagalbos kreipimasis kraštutiniais atvejais ir to nulemtos emocijos apsunkindavo gebėjimą efektyviai bendrauti su kitais žmonėmis, kas paskatindavo nesusipratimus ir konfliktus. Motinos teigia, kad kaimo vietovėse jaučiasi vienos, nereikalingos. To priežastimi gali būti asmenų, grupių, su kuriais galima bendrauti, trūkumas, arba moterų negebėjimas kurti ir palaikyti santykius, dalyvauti bendruomenės veiklose ir prisijungti prie socialinių grupių, kas lemia palaikymo trūkumą ir atskirtumo jausmą. Kitas dalykas, kurį svarbu paminėti yra moterų problemų sprendimo įgūdžiai. Moterų pasakojimuose matyti, kad moteris yra pajėgios identifikuoti problemas, analizuoti jų priežastis, tačiau susiduria su problema efektyviai jas spręsti - moterys dažnai ignoruoja problemas, kol jos išauga ir tik tada ieško galimų problemos sprendimų.

Charakterio bruožai. Iš moterų pasakojimų matyti, kad tam tikros jų charakterio savybės paskatina jų nepalankią situaciją. Viena savybių – kuklumas, vienos motinos dažnai nepasitiki savimi, savo jėgomis keisti padėtį, tad bando su ja susitaikyti. Su tuo glaudžiai susijęs moterų nuolankumas ir neryžtingumas, kada jos priima savo likimą ir nededa pastangų keistis. Tai atsispindi moterų pasakojimuose, kada jos nepaisant, kad santykiai su vyrais nėra darnūs, nusprendžia juose pasilikti. Tai gali būti rezultatas to, kad moterys matė panašų pavyzdį vaikystėje, susiduria su aplinkinių spaudimu. Kitas bruožas - uždarumas, kurį gali lemti socialinė izoliacija. Ribota prieiga prie socialinių santykių ir palaikymo šaltinių gali skatinti jas susitelkti tik į savo artimiausią aplinką, atsiriboti nuo išorinio pasaulio.

Priklausomybės ir psichikos ligos. Tiriant vienų motinų gyvenimus, matyti, kad jų šeimos, giminės istorijose, nemažai priklausomybės bei depresijos atvejų. Tai ypač būdinga vyriškai lyčiai –

tyrimo dalyvių tėvai ir seneliai susidūrė su šiomis problemomis. Tad nors ir būtų galima teigti, jog tiriamųjų mamos, močiutės nebuvo vienos, dažnai šios problemos nulemdavo prastesnę dalyvavimą šeimoje, auginant vaikus. Kiek parodė teorijos apžvalga, skurdas dažnai susijęs su dideliu stresu, nepasitenkinimu, vienatvės jausmu, tad moterys gali patekti į priklausomybės spąstus, siekdamos laikinai numalšinti savo emocijas arba susigrąžinti jausmą kontroliuoti savo gyvenimą, kuriuo, dažnu atveju, jos nepasižymi. Tyrimo dalyvės, mačiusios, kad šeimoje alkoholis buvo kaip sprendimo būdas pabėgti nuo problemų, gali ir pačios tuo vadovautis. Taip pat ir depresija dažnai patiriama skurstančiųjų, nes tai yra emocinis atsakas į nepalankias ar stresines situacijas.

Sudarytas priežasčių medis rodo, kad į skurdą įsitraukusių asmenų problemos yra kompleksiškos, „giliai įsišaknijusios“, susijusios ne tik su vienomis mamomis, bet ir kitais asmenimis. Būtent tai reikalauja į problemą žvelgti sistemiškai, ieškant ilgalaikių sprendimų: apibrėžiant pačio žmogaus galimybes sau padėti bei kitų asmenų, pagalbos institucijų įtaką, siekiant pokyčių. Moterų turimus išteklius problemos spręsti galima skirti į dvi grupes: vidiniai ir išoriniai resursai. Išoriniai resursai apibrėžiami, kaip įvairiapusė šeimos, bendruomenės pagalba, socialinių ir psichologinių institucijų pagalba. Vidiniai resursai siejami su joms būdingais charakterio bruožais, kaip pavyzdžiui, ištvermingumu ir atkaklumu keisti savo gyvenimą, gebėjimu organizuoti ir planuoti turimus resursus, mokėjimu džiaugtis mažais dalykais, kūrybiškumu ir adaptacija. Sugebėjimas prisitaikyti prie įvairių nepalankių situacijų, yra būtinas vienai mamai, kuri kasdien patiria iššūkius. Tai lemia, kad motinos atranda kūrybiškų būdų – išgyvenimo strategijų, kaip spręsti problemas, prisitaikyti prie gyvenimo aplinkybių. Tyrimo informantės dalijasi, jog dar ankstyvoje vaikystėje matydamos, kaip vertėsi jų tėvai, seneliai, išmoko dalykų, kuriuos pritaiko ir dabartiniame gyvenime: skolinasi iš artimųjų ir pažįstamų žmonių pinigus, kartais su pažadu gražinti daugiau nei pasiskolino, dirba už maistą, bando dirbti nuotoliniu būdu ir suderinti motinystę ir darbą, ieško darbo netoli gyvenamosios vietos, dirba kartu su vaikais. Tačiau neretai išgyvenimo strategijos užtikrina tik trumpalaikius problemos sprendimus, kartais net pabloginant vienų motinų šeimų padėtį.

Moterų ateities lūkesčiai atskleidė jų nuostatas ateities atžvilgiu, motyvaciją keistis. Lūkesčiai neretai siejami su vaikų gerovės užtikrinimu. Informantės viliasi, kad jų vaikų gyvenimas bus kitoks nei jų šiais atžvilgiais: turės geresnes gyvenimo sąlygas ir vaikams bus suteikta tai, ko joms pačioms trūko; tikisi, kad jų vaikai turės artimesnę santykį su jomis, o jos savo ruožtu stengsis palaikyti ir paremti vaikus. Vienos motinos išsako lūkestį skirti daugiau kokybiško laiko savo vaikams, užtikrinti jiems turiningesnę laiko praleidimą. To nepavyksta padaryti dėl gyvenamosios vietos ypatumų, finansinių išteklių trūkumo, jų savijautos – fizinio ir emocinio nuovargio. Su tuo susijęs kitas moterų noras – geresnė fizinė ir psichologinė sveikata. Moterys dėl sunkaus darbo susiduria su fizinės sveikatos problemomis, dėl patiriamo streso, nerimo – su psichologinėmis. Dalyvės taip pat užsimena

apie norą pradėti dirbti arba pakeisti darbo vietą, įgyti išsilavinimą, kad galėtų sau ir vaikams užtikrinti „šviesesnę“ ateitį.

Galiausiai moterys įvardijo, kokios pagalbos trūksta, norint įgyvendinti turimus lūkesčius, išspręsti sunkumams. Akcentuojama, kad neretai žengti pirmą žingsnį ir išdrįsti paprašyti pagalbos yra sunkiausia. Visgi labiausiai teigia jaučiančios emocinės pagalbos poreikį - moterims trūksta palaikymo ir bendravimo, nukreipimo tinkama linkme. Taip pat teigia, kad įvairi socialinė pagalba įsidarbinant, siekiant išsilavinimo, derinant vaikų priežiūrą ir darbą būtų esminė, siekiant palengvinti jų padėtį.

Išvados

1. Skurdas yra sudėtingas reiškinys, kuris:
 - Suprantamas ne tik kaip finansinių resursų, materialinių gėrybių trūkumas, bet ir kaip nepakankami socialiniai ir kultūriniai ištekliai, dėl kurių asmenys yra marginalizuojami ir negali gyventi pagal priimtina gyvenimo būdą šalyje.
 - Pasireiškia dėl struktūrinių ir pataloginių veiksnių. Struktūriniai veiksniai siejami su nesudarytomis galimybėmis dalyvauti darbo rinkoje, netinkamu tarnybų darbu, nelygybe. Pataloginės – su individualių sprendimų priėmimu, iš šeimos perimtu pavyzdžiu, mokymusi iš artimiausios aplinkos. Kaip dar vieną priežastį, sietiną su šeimos, aplinkos pavyzdžiu, minimas skurdas, kylantis dėl kultūrinių įsitikinimų, perduodamų vienos kartos kitai, kurie įtraukia į vadinamą „skurdo kultūrą“.
2. Skurdo kultūra suprantama kaip tam tikra skurstančių žmonių subkultūra, kada skurdą patiriantys pasižymi savitu požiūriu, elgesio modeliais, vertybėmis, kurie socializacijos būdu yra perduodami iš kartos į kartą. Skiriami vidiniai ir išoriniai skurdo kultūros bruožai: prie vidinių galima priskirti skurde gyvenančių žmonių fatališkumą, pasyvią poziciją, menką savęs vertinimą, nepasitikėjimą savimi ir kitais, beviltiškumo, vienatvės jausmą. Išoriniai: šeimos pagrindą sudaro viena mama arba tėvas, minimalios gyvenimo sąlygos, ankstyvas vaikų suaugusių atsakomybių prisiėmimas, neįsitraukimas į bendruomenės veiklas.
3. Kaimo vietovėse vienu mamų šeimose skurdo kultūra gajį dėl kaimo vietovei būdingų ypatumų: socialinės ir fizinės infrastruktūros trūkumo, žemo išsilavinimo lygio, pažeidžiamų grupių koncentracijos. Buvimas viena mama skatina skurdą šiais atžvilgiais: motinai atitenka vaiko priežiūros atsakomybė, ji negali dalyvauti darbo rinkoje, susiduria su psichologiniais sunkumais ir santykių problemomis.
4. Tyrimas atskleidė, kad skurdą keliose kartose lėmė tokie tiriamojo šeimos ir giminės istorijoje pastebimi bruožai, kaip puoselėjamos vertybės: atsakomybių už šeimos narius prisiėmimas, pastovumas santykiuose, noras išsaugoti šeimą; požiūris į savo situaciją - fatališkumas, nepasitikėjimas kitais, žemas savęs vertinimas, savęs lyginimas su kitais; elgesys – nedarbas, neišsilavinimas, išgyvenimo strategijos, iš kitų žmonių patiriamas stigmatizavimas ir nugalimas; žema vidinė ir išorinė motyvacija; charakterio bruožai: kuklumas, nuolankumas, uždarumas, neryžtingumas; jausmai: baimė, neviltis, vienatvė, nesaugumas; bendravimo

įgūdžiai – nesugebėjimas įvardinti savo poreikių, jausmų, atsiribojimas nuo bendruomenės, netinkamas problemų sprendimas; priklausomybės ir psichikos ligos – priklausomybė nuo alkoholio, tabako, depresija.

5. Empirinis tyrimas atskleidė, kad vienos motinos, augindamos vaikus, susiduria su įvairiais iššūkiais:
 - Darbo srityje – gyvenimas kaimo vietovėje, išsilavinimo stoka, vaikų auginimas lemia, kad moterims sunku surasti tinkamą darbo vietą;
 - vaikų priežiūroje – vienos motinos dėl laiko, fizinių ir emocinių resursų trūkumo patiria sunkumus auginant vaikus. Bandytas suderinti motinystę ir darbą lemia, kad nepilnamečiai susiduria su to padariniais, pasireiškiančiais per jų mokymosi, santykių su tėvais problemas;
 - sveikatos būklėje – įvairių atsakomybių prisiėmimas tampa priežastimi, kodėl moterys patiria ne tik stiprų fizinį, bet ir emocinį krūvį. Emocinė moters būklė neretai būna susijusi su patiriamu nuovargiu, ankstesnių santykių problemomis, nerimu dėl vaikų gerovės.

6. Tyrimu nustatyta, kad moterų turimus išteklius problemoms spręsti galima skirti į dvi grupes: vidiniai ir išoriniai resursai. Išoriniai resursai apibrėžiami, kaip įvairiapusė šeimos, bendruomenės, socialinių ir psichologinių institucijų pagalba. Vidiniai resursai siejami su vienoms motinoms būdingais charakterio ir būdo bruožais: ištvermingumu ir atkaklumu keisti savo gyvenimą, gebėjimu organizuoti ir planuoti turimus resursus, mokėjimu džiaugtis mažais dalykais, kūrybiškumu ir adaptacija. Įvairios nepalankios situacijos lemia, kad mamos atranda kūrybiškų būdų – išgyvenimo strategijų kaip spręsti problemas: skolinasi pinigų iš artimųjų ir pažįstamų žmonių, ketindamos gražinti daugiau, pasiima vaikus į darbą ir įtraukia į jį, dirba už maistą, ieško darbo netoli gyvenamosios vietos, bando dirbti nuotoliu.

7. Tyrimo duomenimis, moterų ateities lūkesčiai daugiausia siejami su vaikų gerovės užtikrinimu – daugiau laiko skirti jų užimtumui, glaudaus santykio kūrimui; gyvenamosios vietos ir darbo pokyčiais, išsilavinimo įgijimu, tuo tikslu, kad būtų užtikrintos palankesnės gyvenimo sąlygos sau ir vaikams, taip pat moterys įvardija geresnės fizinės ir emocinės sveikatos lūkestį, kurį lemia dėl vienos motinystės kylančios baimės.

8. Tyrimu nustatyta, kad vienos mamos nesikreipia į pagalbą galinčius suteikti specialistus, nes baiminasi tai daryti, joms trūksta informacijos, nesulaukia paramos iš šeimos narių,

aplinkinių. Visgi labiausiai akcentuoja emocinės pagalbos poreikį - moterys jaučiasi vienišos, nesuprastos ir pavargusios, joms nepakanka bendravimo ir palaikymo. Taip pat tvirtinama, kad pagalba ieškant darbo, siekiant išsilavinimo, derinant vaikų priežiūrą ir darbą, būtų esminė, norint palengvinti jų padėtį.

Rekomendacijos

Socialinio darbo studentams ir tyrėjams:

Toliau plėtoti tyrimus, siekiant tirti kelių kartų įsitraukimo į skurdo kultūrą patirtis. Senelių, tėvų, vaikų įtraukimas į tyrimą leistų giliau suprasti tiriamą reiškinį, išgirsti šeimos istorijas iš „pirmų lūpų“ ir skirtingų perspektyvų.

Socialiniams darbuotojams:

- 1) *Darbai su vaikais:* specialistas dirbdamas su vaiku ugdymo įstaigoje, susidurdamas su juo atėjus į šeimą, per praktines užduotis, įvairius neformalius užsiėmimus gali skatinti pozityvų požiūrį į save, savo galimybes bei ateities perspektyvas. Taip pat svarbu ugdyti socialines nepilnamečio kompetencijas, atsakomybės prisiėmimą ir tai daryti vaikui priimtinais ir suvokiamomis formomis. Tokios priemonės gali padėti adekvačiai vertinti šeimos aplinkoje matomą pavyzdį ir norui keisti savo padėtį. Socialinio darbuotojo atsakomybė dirbant su tokiais vaikais – būti jautriam vaiko patirčiai, turint omenyje jo socialinę, kultūrinę aplinką.
- 2) *Darbai su tėvais:* viena didžiausių problemų, su kuria susiduria skurdą patiriantys asmenys, yra žema motyvacija keistis, beviltiškumo jausmas, nepasitikėjimas kitais. Tad vienas svarbiausių socialinio darbuotojo darbo aspektų, dirbant su vienomis motinomis, yra ne tik socialinių problemų sprendimas, bet ir tam tikra psichologinė parama, kurios metu būtų pabrėžiamos klientės stipriosios savybės, per kurią ryšį skatinama pasitikėti kitais, pateikiamos situacijos sprendimo alternatyvos, mokoma tėvystės ir kitų įgūdžių. To galima siekti įvairiais būdais: individualių konsultacijų metu, per patyriminius, grupinius užsiėmimus, kurių metu moterys sutinka su panašiomis problemomis susiduriančiais asmenimis.
- 3) *Visuomenės švietimas ir jautrinimas.* Dėl visuomenėje vyraujančio stigmatizuojančio, diskriminuojančio požiūrio į vienu motinų šeimas, būtina organizuoti įvairias iniciatyvas, šviesti ir jautrinti visuomenės narius. Tam įgyvendinti galimos įvairios socialinės reklamos, vieši susitikimai, informacija žiniasklaidoje, o taip pat įvairios veiklos bendruomenėse, į kurias būtų įtraukiamos ir vienos mamos su vaikais.

Organizacijoms, dirbančiomis su šeimomis, patiriančiomis skurdą:

- 1) Sudaryti sąlygas socialiniams darbuotojams analizuoti ir reflektuoti skurde gyvenančių vienu motinų šeimų gyvenimo patirtis, tarpusavyje dalintis gerosiomis patirtimis ir

praktikomis – taip skatinamas darbuotojų mokymasis ir tobulėjimas, įsitraukimas į organizacijai aktualių temų diskusiją ir procesus;

- 2) organizuoti vienu motinų savitarpio pagalbos grupes – siekiant sumažinti izoliaciją, vienišumo jausmą, atrasti reikiamą paramą, padėti moterims pažvelgti į kitų asmenų situacijas, susipažinti su geraisiais, viltį puoselėjančiais pavyzdžiais.

Tyrėjos refleksija

„Tyrimas kaip tiltas, jungiantis praeitį ir dabartį“

Praeitis

Ilgą laiką maniau, kad gyvenant kaime su viena mama prarandu kažką svarbaus. Visų pirma, gyvenamąją vietą apimantys trūkumai: prastos susisiekimo galimybės, kada per dieną į miestą važiuoja tik vienas autobusas, kultūros centras, mokykla, sporto mokyklos, parduotuvės, poliklinika nutolusios nuo mūsų bent 10 km. Slapta pavydėdavau jaunuoliams, kurie gyvendavo miesto centre arba bent turėdavo galimybę ten nuvykti. Dažnai jausdavau sąžinės graužatį, kad jei negaliu įsitraukti į norimas veiklas, mano tėvai, man negali to leisti, esu kažkuo menkesnė už juos.

Visgi praėjus nemažai laiko, bandau į šią situaciją pažvelgti kitomis akimis. Bandau suprasti kuo ši patirtis galėjo būti prasminga? Kuo ši patirtis mane praturtino kaip žmogų, kaip specialistę? Augdama vienos mamos šeimoje, iš arti mačiau iššūkius ir sunkumus, su kuriais susidūrė mama, viena augindama mane ir mano brolius ir seseris. Nepaisant mums kilusių sunkumų, mama visada išliko tvirta ir pasiryžusi užtikrinti mums geresnę ateitį. Tuomet tai atrodė savaime suprantamas dalykas – ji juk mūsų mama, tokia jos pareiga. Visgi dabar suvoki, kiek daug reikėjo vidinių išteklių: stiprybės ir atkaklumo nuspręsti gyventi vienai. Kaip dabar retrospektyviai žvelgiu, būdama viena, mano mama, turėjo prisiimti įvairių atsakomybių – mūsų priežiūrą, ūkio darbus, jaukios namų aplinkos užtikrinimą. Savo poreikius ji nukeldavo į paskutinę vietą, svarbiausia būdavo, jog mes būtume patenkinti, kad mums nieko netrūktų, nesijaustume prastesni už kitus. Nors dar neteko dirbti socialinio darbo, turiu norą dirbti būtent su sunkumus patiriančiomis šeimomis. Galbūt dėl to, studijų metais praktiką nusprendžiau atlikti organizacijoje, dirbančioje su šeimomis. Teko ir apsilankyti šeimose, su jomis pabendrauti. Vadovė užsiminė, kad pasitaiko darbuotojų, kurie anksčiau nesusidūrė su šeimų problemomis, jau pirmų vizitų metu išsigąsta tokių žmonių gyvenimo sąlygų ar bendravimo būdo. Visgi nuėjus į šeimą nesijaučiau atsidūrusi svetimoje, bauginančioje aplinkoje. Atvirkščiai – į krūvą sumesti drabužiai, neplauti indai ir aplink triūsianti mama su būriu mažų vaikų – atrodė gana artima. Pamenu tuometinius vidinius išgyvenimus: darėsi gaila mamos, norėjos kažkaip palengvinti jos patirtį. Galimai tai buvo vaikystės patirčių projekcija į šiuos žmones – juk aš jų nepažinojau, galbūt jie įprastai elgiasi, atrodo, jaučiasi kitaip. Tačiau empatija motinai, jos patirtys turbūt buvo viena priežasčių, kodėl mane traukė ši kryptis.

Dabartis

Ilgai svarščiau ir apie magistro darbo temą. Tačiau dauguma temų variantų buvo susiję su vienomis mamomis, išsiskyrusiomis moterimis, kaip grupe ir jų patiriamais sunkumais. Po ilgų svarstymų galiausiai pasirinkau rašyti tema „Skurdo kultūra kaimo vietovėse gyvenančių vienu mamų šeimose“. Kilo abejonių dėl tokio savo pasirinkimo: abejočiau ar atsiras norinčių dalyvauti tokiame tyrime, nes kalbėti ja gali būti nemalonu. Nepaisant to, kad mano baimės pasitvirtino, nusprendžiau atkakliai ieškoti tiriamųjų. Ne kartą teko patirti nusivylimą. Nors maniausi turinti suvokimą apie šią grupę, ji atsiskleidė kaip labai heterogeniška grupė. Teko kalbėti su skirtingo amžiaus, išsilavinimo moterimis, kai viena jų gydomosi priklausomybių centre, kita gyvena krizių centre, tačiau visas jas sieja sudėtingos gyvenimo istorijos, kada sunkumai prasidėjo dar vaikystėje ir lydi iki šiol. Mačiau, kad tiek mano mamos, tiek jų gyvenimas vyksta užburto rato principu: žemos pajamos, pinigų išleidimas, skolų gražinimas, pinigų stygius, maisto, daiktų, paslaugų trūkumas, nevilties, baimės jausmas, pinigų skolinimasis. Tuomet svarstydavau, kokios to priežastys, kodėl jai nesiseka „paimti gyvenimo į rankas“ ir pakeisti esamą situaciją. Juk būdama joje ji jaučiasi nelaiminga, pavargusi, kartais pikta. Kodėl užstrigo tokioje realybėje? Turbūt noras tai išsiaiškinti ir atvedė mane prie šios temos. Interviu ėmimo laikotarpis išsitempė kur kas ilgiau nei buvo planuota. To priežastis - vis dingstančios informantės. Neretai moterys sutikdavo dalyvauti tyrime, savanoriškai parašydavo man, susitardavome laiką ir paskutinėmis valandomis pradingdavo. Pasiteiravus kas nutiko ir ar galima perkelti interviu, ignoruodavo arba nukeldavo laiką. Galiausiai jam atėjus irgi nepasirodydavo „Teams“ pokalbyje. Įdomu, jog panaši situacija buvo su 4 moterimis. Svarščiau galimas to priežastis: nutikę rimti įvykiai, nuomonės apie dalyvavimą tyrime pakeitimas? Ne kartą pabrėžiau, jog dalyvavimas tyrime savanoriškas, paaiškinau eigą, tikslą. Galbūt išgirdus tai - dingo suinteresuotumas? Nors kalbant jautėsi moterų susidomėjimas. Šios situacijos kėlė nemažai streso, pats interviu ėmimas irgi buvo įtemptas. Dažnai moterys pasakodavo apie patirtus skaudžius įvykius: prievartą, priklausomybes, nepriteklių. Šių prisiminimų išgyvenimas, susidūrimas su dabartine realybe joms kėlė nemaloniais emocijas. Balse jautėsi liūdesys, nuoskaudos, buvo ir susigraudinusių asmenų.

Pokalbio pabaigoje kai kurios moterys išreiškė pageidavimą susipažinti su darbo rezultatais. Patvirtinau, kad mielai su jomis pasidalinsiu darbu. Taip pat vienos mamos pagirdavo mane, kad rašau tokia „pamiršta“, jų teigimu, tema. Po pokalbio su moterimis jausdavausi dar labiau motyvuota gilintis į šią temą. Kas labiausiai nustebino tai turbūt tai, jog ir po mūsų interviu, vis dar palaikau kontaktą su dviem, prieš tai buvusiomis nepažįstamomis moterimis. Susirašome apie tuo metu „einamus“ dalykus. Tad džiugu, kad darbo rašymas ne tik tapo priemone išreikšti dėkingumą savo mamai, labiau suprasti jos patirtį, bet ir užmegzti ryšį su kitomis su panašiomis problemomis susiduriančiomis mamomis, kurios, pasidalindamos savo jautriomis gyvenimo istorijomis, prisidėjo prie šio darbo parengimo.

Literatūra

Addae-Korankye, A., 2019. *Theories of poverty: A critical review. Journal of Poverty, Investment and Development*, 48(1), pp.55-62. Prieiga per internetą:

<https://core.ac.uk/download/pdf/234695952.pdf>

Bitinas, B., Rupšienė, L., Žydžiūnaitė, V., 2008. *Kokybinių tyrimų metodologija: vadovėlis vadybos ir administravimo studentams. Socialinių mokslų kolegija.*

Braun, V., Clarke, V., 2006. *Using thematic analysis in psychology. Qualitative research in psychology*, 3(2), pp.77-101. Prieiga per internetą:

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1191/1478088706QP063OA>

Broussard, C.A., Joseph, A.L., Thompson, M., 2012. *Stressors and coping strategies used by single mothers living in poverty. Affilia*, 27(2), pp.190-204. Prieiga per internetą:

<https://doi.org/10.1177/0886109912443884>

Bte Abd Ghani, F., Hashim, H.B., 2013. *Challenges and locus control among single mothers in Muar, Johor. Journal of Emerging Trends in Educational Research and Policy Studies*, 4(5), pp.760-765.

Prieiga per internetą:

<https://journals.co.za/doi/abs/10.10520/EJC145163>

Cooke, J.S., Oates, J.M., Wilson, M.R., Pinier, C., 2023. *Bad mommies: socio-cognitive judgments of single mothers with alcohol use disorder. The Journal of general psychology*, 150(1), pp.71-95.

Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1080/00221309.2021.1922343>

Eurostat, 2018. *These days, are you at home alone or with your family?* Prieiga per internetą:

[https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/product/-](https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/product/-/asset_publisher/VWJkHuaYvLIN/content/DDN-20200409-1?inheritRedirect=false&redirect=https%3A%2F%2Fec.europa.eu%2Feurostat%2Fweb%2Fproducts-eurostat-)

[/asset_publisher/VWJkHuaYvLIN/content/DDN-20200409-](https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/product/-/asset_publisher/VWJkHuaYvLIN/content/DDN-20200409-1?inheritRedirect=false&redirect=https%3A%2F%2Fec.europa.eu%2Feurostat%2Fweb%2Fproducts-eurostat-)

[1?inheritRedirect=false&redirect=https%3A%2F%2Fec.europa.eu%2Feurostat%2Fweb%2Fproducts-eurostat-](https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/product/-/asset_publisher/VWJkHuaYvLIN/content/DDN-20200409-1?inheritRedirect=false&redirect=https%3A%2F%2Fec.europa.eu%2Feurostat%2Fweb%2Fproducts-eurostat-)

[news%2Fproduct%3Fp_p_id%3D101_INSTANCE_VWJkHuaYvLIN%26p_p_lifecycle%3D0%26](https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/product/-/asset_publisher/VWJkHuaYvLIN/content/DDN-20200409-1?inheritRedirect=false&redirect=https%3A%2F%2Fec.europa.eu%2Feurostat%2Fweb%2Fproducts-eurostat-)

[p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-](https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/product/-/asset_publisher/VWJkHuaYvLIN/content/DDN-20200409-1?inheritRedirect=false&redirect=https%3A%2F%2Fec.europa.eu%2Feurostat%2Fweb%2Fproducts-eurostat-)

[1%26p_p_col_count%3D1](https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/product/-/asset_publisher/VWJkHuaYvLIN/content/DDN-20200409-1?inheritRedirect=false&redirect=https%3A%2F%2Fec.europa.eu%2Feurostat%2Fweb%2Fproducts-eurostat-)

Francis East, J., Roll, S.J., 2015. *Women, poverty, and trauma: An empowerment practice approach*. *Social work*, 60(4), pp.279-286. Prieiga per internetą: <https://academic.oup.com/sw/article-abstract/60/4/279/1850593>

Gavelienė, I., 2013. *Skurde gyvenančios šeimos: jų gyvenimo šeimoje patirčių analizė*. Vytauto Didžiojo universitetas. Prieiga per internetą: https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/121529/1/inga_gaveliene_md.pdf

Gajdosikienė, I., 2004. *Oscar Lewis' culture of poverty: Critique and further development*. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, (01), pp.88-96. Prieiga per internetą: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=136723>

Gustienė, I., 2007. *Socialinė pagalba vienišai motinai, auginančiai vaikų kaime*. Vytauto Didžiojo universitetas. Prieiga per internetą: https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/123204/1/irma_gustiene_md.pdf

Hartwig, E. K., 2016. *Social networks: A village of support for single mothers*. *Journal of Family Social Work*, 19(1), 22–37. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1080/10522158.2015.1112333>

Hobfoll, S.E., Watson, P., Bell, C.C., Bryant, R.A., Brymer, M.J., Friedman, M.J., Friedman, M., Gersons, B.P., de Jong, J., Layne, C.M. and Maguen, S., 2021. *Five essential elements of immediate and mid-term mass trauma intervention: Empirical evidence*. *Psychiatry*, 84(4), pp.311-346. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00332747.2021.2005387>

Holloway, S.D., Rambaud, M., 2001. *Through my own eyes: Single mothers and the cultures of poverty*. Harvard University Press. Prieiga per internetą: https://books.google.com/books?hl=en&lr=&id=fIJYJZFA56kC&oi=fnd&pg=PP3&dq=SINGLE+MOTHERS+POVERTY&ots=zfQpSJwH6p&sig=rRMxUbnCu2_6Mfpp_dVTIXoR8Do

Ivanauskienė, V., 2012. *Tapimas socialinės rizikos šeima*. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 10(2), 83–97. Prieiga per internetą: https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/30822/1/ISSN2029-0470_2012_N_10_2.PG_83_97.pdf

Jack, G., Gill, O., 2013. *Developing cultural competence for social work with families living in poverty*. *European Journal of Social Work*, 16(2), pp.220-234. Prieiga per internetą: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13691457.2011.649347?casa_token=YAqTiI1NFp4AAAAA:vW46hKkwoIwuEXSvXH5xQzV7vOnliSYZ_rCUmcN9zmXVP1JoL2GCIIMVw1WNSWBg5HYovrCZ798o

Judith Lewis Herman, 1992. *Trauma ir išgijimas*. Vaga.

Kardelis, K., 2017. *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai: edukologija ir kiti socialiniai mokslai: vadovėlis (6-asis patais. ir papild. leid.)*. Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.

Keršienė, R., 2011. *Skurdas ir jo priežastys Lietuvoje*. *Ekonomika ir vadyba*, (16), pp.535-542. Prieiga per: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2011~1367177702108/>

Kotwal, N., Prabhakar, B., 2009. *Problems faced by single mothers*. *Journal of Social Sciences*, 21(3), pp.197-204. Prieiga per internetą: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09718923.2009.11892771>

Krumer-Nevo, M., 2016. *Poverty-aware social work: A paradigm for social work practice with people in poverty*. *British Journal of Social Work*, 46(6), pp.1793-1808. Prieiga per internetą: <https://academic.oup.com/bjsw/article-abstract/46/6/1793/2422312>

Kuonytė-Būdelienė, D., 2017 *Vienos vaikus auginančios motinos ir tarpgeneracinės paramos modeliai Lietuvoje*. *Kultūra Ir Visuomenė*, 8(1), 35–53. Prieiga per internetą: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=570627>

La Placa, V., Corlyon, J., 2016. *Unpacking the relationship between parenting and poverty: Theory, evidence and policy*. *Social Policy and Society*, 15(1), pp.11-28. Prieiga per internetą: <https://www.cambridge.org/core/journals/social-policy-and-society/article/unpacking-the-relationship-between-parenting-and-poverty-theory-evidence-and-policy/CA3068CC1A603DC7F197C5B31252DA7E>

Laurukėnienė, V., 2018. *Parama skurstantiesiems: paramos praktikos šeimoms ir vieniems gyvenantiems asmenims*. Mykolo Romerio universitetas. Prieiga per internetą: <https://vb.mruni.eu/object/elaba:28401472/28401472.pdf>

Lazdauskienė, A., 2010. Nepilnų šeimų tėvystės ir motinystės patirtys bei ateities planavimas. Vytauto Didžiojo universitetas. Prieiga per internetą: <https://www.vdu.lt/cris/entities/etd/bbe3bf91-824b-4ad0-acde-a37208c1161f>

Lazutka R. Pajamos, vartojimas ir skurdas.// Žmogaus socialinė raida. Vilnius: „Homo liber“, 2001.

Leliūgienė, M., 1997. *Žmogus ir socialinė aplinka*: vadovėlis. Technologija.

Levenson, J., 2017. *Trauma-informed social work practice*. *Social work*, 62(2), pp.105-113. Prieiga per internetą: <https://academic.oup.com/sw/article-abstract/62/2/105/2937786>

Lewis., O, 1959. *Five families: mexican case studies in the culture of poverty*. New York.

Lewis., O. 1966. *Culture of poverty*. Prieiga per internetą: https://lchc.ucsd.edu/MCA/Mail/xmcamail.2010_11.dir/pdfKPNFlustp6.pdf

Loibl, C., 2017. *Living in poverty: Understanding the financial behaviour of vulnerable groups*. *Economic psychology*, pp.421-434. Prieiga per internetą: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/9781118926352.ch26>

Maslauskaitė, A., 2014. *Vienišos motinos, vartojimas ir socialinė atskirtis*. *Kultūra ir visuomenė: socialinių tyrimų žurnalas*, 5(2), 13–36. Prieiga per internetą: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=292973>

Maurya, A.K., Parasar, A., Sharma, A., 2015. *The effect of single parent and both parents family on emotional and behavioral problems*. *Indian Journal of Health and Wellbeing*, 6(12), p.1235. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/323582818_The_Effect_of_Single_Parents_and_Both_parents_family_on_emotional_and_Behavioural_Problems

Mead, L., 2021 “*Poverty and Culture*,” *Academic questions*. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/343123596_Poverty_and_Culture

Morris, M. H., Santos, S. C., Neumeyer, X., 2018. Chapter 1: *Understanding poverty*. In *Poverty and Entrepreneurship in Developed Economies*, Cheltenham, UK.. Prieiga per: <https://doi.org/10.4337/9781788111546.00009>

Nacionalinis skurdo mažinimo organizacijų tinklas, 2021. *Skurdas ir socialinė atskirtis*. Prieiga per internetą: <https://www.eapn.eu/wp-content/uploads/2021/10/eapn-Leidiny-PW-Lithuania-Final-5258.pdf>

Nacionalinis skurdo mažinimo organizacijų tinklas, 2023. *Skurdas ir socialinė atskirtis*. Prieiga per internetą: <https://www.smtinklas.lt/wp-content/uploads/2023/10/Skurdas-ir-socialin%C4%97-atskirtis-Lietuvoje-2023.pdf>

Navaitis, G., 2004. *Sociometriniai šeimos konsultavimo metodai*. Socialinis darbas: mokslo darbai. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2004, Nr. 3 (1). Prieiga per internetą: <https://cris.mruni.eu/cris/handle/007/13167>

Odis, A.I., 2021. *Effects of divorce on women and children*. *Texila International Journal of Public Health*, 9(1), pp.1-14. Prieiga per internetą: https://www.academia.edu/download/66252813/Public_Health_Vol9_Issue1_Article_1.pdf

Oppong, S., 2022. *Locus of control and culture of poverty. An appraisal of Lawrence M. Mead's ideas in 'Culture and Poverty'*. *Academicus International Scientific Journal*, 13(25), pp.226-234. Prieiga per internetą: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1010145>

Oshri, A., Carlson, M.W., Kwon, J.A., Zeichner, A. Wickrama, K.K., 2017. *Developmental growth trajectories of self-esteem in adolescence: Associations with child neglect and drug use and abuse in young adulthood*. *Journal of youth and adolescence*, 46, pp.151-164. Prieiga per internetą: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/27112445/>

Parsons, R.J.S., 1983. *Social Work with Single Parent Families: Consumer Views*. *The British Journal of Social Work*, 13(1), pp.539-558. Prieiga per internetą: <https://academic.oup.com/bjsw/article-abstract/13/1/539/1627331>

Petronytė-Kvedaruskienė, D., Gudaitė, G., 2018. *Narcisistinių asmenybių santykio su autoritetu patyrimas: kokybinė analizė. Sveikatos mokslai*, 28(1), pp.40-46. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/324229038_NARCISISTINIU_ASMENYBIU_SANTYKIO_SU_AUTORITETU_PATYRIMAS_KOKYBINE_ANALIZE

Pileckaitė, E., 2011. *Skurdo kultūros apraiškos Lietuvoje: studentų požiūris. Jaunųjų mokslininkų darbai*, (1), pp.77-83. Prieiga per internetą: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=458164>

Rahman, N.W., Abdullah, H., Darus, N., Mansor, A.A., 2017. *Key challenges contributing to the survival of single mothers. Journal of Applied Environmental and Biological Sciences*, 7(4), pp.105-109. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/profile/Noor-Rahman-7/publication/316159589_Key_Challenges_Contributing_to_the_Survival_of_Single_Mothers/links/58f43168aca27289c21bd16a/Key-Challenges-Contributing-to-the-Survival-of-Single-Mothers.pdf

Rein, M., 2017. *Cultural and structural perspectives on poverty. Challenge*, 60(5), pp.441-448. Prieiga per internetą: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/05775132.2017.1357384?casa_token=6FuzS0T2ALkAAAAA:OvV9icFuenBaSEfi5IwgdT2KmK6lj2Bpm0zZwlRnZ6yBKVj-8JgxWLisaBD6m5hyzLsyWI5K8

Sabutienė, R., 2015. *Skurdo lygis, kitimo tendencijos ir mažinimo kryptys Lietuvoje* (Doctoral dissertation, Šiaulių universitetas). Prieiga per internetą: <https://epublications.vu.lt/object/elaba:8925999/8925999.pdf>

Shamai, M., 2018. *Is poverty a collective trauma? A joint learning process with women living in poverty in the city of Haifa in Israel. The British Journal of Social Work*, 48(6), pp.1718-1735. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/328267505_Is_Poverty_a_Collective_Trauma_A_Joint_Learning_Process_with_Women_Living_in_Poverty_in_the_City_of_Haifa_in_Israel

Skubiejūtė, G., 2021. *Paramos šeimai politika Lietuvoje ir vienu motinų šeimos*. Vilniaus universitetas. Prieiga per internetą: <https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:114494363/datastreams/MAIN/content>

Skučienė, D., Gabnytė, V., 2018. *Skurdas kaimo vietovėse Lietuvoje*. Lietuvos socialinė raida: Socialinės įtraukties politikos Lietuvoje įgyvendinimas, pp.48-64. Prieiga per internetą <https://epublications.vu.lt/object/elaba:33924657/>

Skučienė, D., Lazutka, R., Čižauskaitė, A., Markevičiūtė, J. 2018. *Socialinių išmokų vaidmuo mažinant skurdą ir pajamų nelygybę naujųjų socialinės rizikos grupių gyvenimo kelyje*. Vilniaus universiteto leidykla.

Smith, M.V., Mazure, C.M., 2021. *Mental health and wealth: depression, gender, poverty, and parenting. Annual review of clinical psychology*, 17, pp.181-205. Prieiga per internetą: <https://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev-clinpsy-071219-022710>

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2022. *Skurdo ir pajamų nelygybė*. Prieiga per internetą: https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/pdf/Trumprastis_Skurdas_nelygybe_Final.pdf
<https://virtualbiblioteka.vu.lt/permalink/f/gi1gc3/VUB01000161282>

Subramaniam, M., Prasad, R.O., Abdin, E., Vaingankar, J.A. and Chong, S.A., 2014. *Single mothers have a higher risk of mood disorders. Ann Acad Med Singapore*, 43(3), pp.145-51. Prieiga per internetą: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/24714708/>

Šumskienė, E., Daunienė, E., Žalimienė, L. 2021. *Keisti ir keistis – adaptyvioji lyderystė socialiniame darbe: mokomoji knyga*. Vilniaus universiteto leidykla.

Šileika A., Zabarauskaitė R. 2006. *Skurdas, jo matavimas ir tendencijos Lietuvoje*. Ekonomika. Vilnius: Vilniaus Gedimino technikos universitetas. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/342089694_Skurdas_jo_matavimas_ir_tendencijos_Lietuvoje

Tenytė, S., 2017. *Skurdo kultūros įveika taikant kritinės sąmonės ugdymo strategiją: socialinės rizikos šeimų atvejis*. Šiaulių universitetas. Prieiga per internetą: <https://epublications.vu.lt/object/elaba:22823845/MAIN>

Valstybės reikalų agentūra, 2019. *Skurdo statistinių rodiklių skaičiavimo metodika*. Prieiga per internetą: https://osp.stat.gov.lt/documents/10180/576798/Skurdo_rodikliu_metodika_2016.pdf

Vilniaus arkivyskupijos Caritas, 2020. *Nepriežiūra/apleistumas*. Prieiga per internetą:

<https://vilnius.caritas.lt/wp-content/uploads/2020/12/neprieziura.pdf>

Zabarauskaitė, R., Gruževskis, B., 2015. *Skurdo kultūros apraiškos socialinės paramos gavėjų grupėje*. Filosofija. Sociologija, 99–112. Prieiga per internetą:

<https://mokslozurnalai.lmaleidykla.lt/filosofijasociologija/2015/2/7132>

Zabarauskaitė, R., Gruževskis, B. 2015. *Sisteminis skurdo problemos tyrimas Lietuvoje (Sisteminis skurdo problemos tyrimas Lietuvoje)*. Lietuvos Caritas. Prieiga per internetą:

https://www.lstc.lt/wp-content/uploads/2019/04/Caritas_internetui24.pdf

Zepeda, L. Kim, J., 2006. *Farm parents' views on their children's labor on family farms: A focus group study of Wisconsin dairy farmers*. *Agriculture and Human Values*, 23, pp.109-121.. Prieiga per internetą: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10460-004-5873-8>

Priedai

1 PRIEDAS „Klausimų – uždavinių lentelė”

Interviu klausimas	Ką noriu sužinoti?	Kurį uždavinį sprendžia?
Papasakokite man, prašau, kaip šiandien atrodo jūsų gyvenimas ir kaip nutiko, kad jis dabar būtent toks?	Patiriami sunkumai, priežastys, nulėmusios dabartinę situaciją	1) Išsiaiškinti su kokiais sunkumais susiduria vienos mamos kaime ir kaip su jais tvarkomasi 4) Išsiaiškinti kaip šeimos istorijoje pasireiškė skurdo kultūros bruožai
Kaip atrodė jūsų gyvenimas vaikystėje, jaunystėje? Kokios buvo gyvenimo sąlygos? Kuo užsiimė jūsų artimieji? Su kokiais sunkumais susidūrė jūsų tėvai, seneliai? Kaip spręsdavo kylančias problemas? (genogramos)	Patirti sunkumai, šeimos narių propoguotas gyvenimo būdas, problemų sprendimų būdai, matyti praeityje	4) Išsiaiškinti kaip šeimos istorijoje pasireiškė skurdo kultūros bruožai
Ar ir kokių randate panašumų tarp savo ir savo tėvų, senelių gyvenimų: puoselėjamų vertybių, gyvenimo būdo, savo galimybių vertinimo,	Iš artimos aplinkos motinos perimtas požiūris, vertybės, savo galimybių vertinimas kt. aspektai	3) Atskleisti vienu motinų požiūrį į savo situaciją, šeimoje puoselėjamas vertybes ir kitus aspektus, skatinančius įsitraukimą į skurdo kultūrą

požiūrio į darbą, išsilavinimą ir kt.		
Papasakokite plačiau apie savo šeimą. Kaip atrodo jūsų kasdienybė? Kokį požiūrį į darbą, išsilavinimą, vertybes skiepijate savo vaikams?	Motinos vaikams perduodamas požiūris, vertybės, kt.	3) Atskleisti vienu motinų požiūrį į savo situaciją, šeimoje puoselėjamas vertybes ir kitus aspektus, skatinančius į į skurdo kultūrą
Su kokiais sunkumais susiduriate šiandien?	Problemos, kylančios būnant viena mama kaime	1) Išsiaiškinti su kokiais sunkumais susiduria vienos mamos kaime ir kaip su jais tvarkomasi
Kas ir kaip jums padeda susidoroti su sunkumais, kuriuos patiriate?	Turimi ištekliai (žinios, įgūdžiai, išmoktos strategijos, institucijų pagalba) spręsti problemas bei būdai kaip tai daro	2) Nustatyti vienu mamų turimus vidinius ir išorinius išteklius patiriamams sunkumams spręsti.
Kokios pagalbos jums trūksta?	Poreikiai	8) Išsiaiškinti vienu motinų psichosocialinius poreikius.
Kokie jūsų ateities lūkesčiai, planai? Kaip manote jums seksis juos įgyvendinti?	Turimi lūkesčiai ateičiai; savo galimybių vertinimas keisti situaciją, kurioje yra; motyvacija	5) Išanalizuoti vienu motinų šeimų nuostatas, lūkesčius planuojant ateitį
Stebuklo klausimas: Įsivaizduokite, pagaunate auksinę žuvelę ir galite sugalvoti tris norus,	Kas svarbu, kokios problemos kyla	1) Išsiaiškinti su kokiais sunkumais susiduria vienos mamos kaime ir kaip su jais tvarkomasi

kaip tada atrodytų jūsų gyvenimas?		
Iš mano pusės viskas, galbūt jūs norite kažką pridėti?		

2 PRIEDAS „Informuoto sutikimo forma”

Sveiki, esu Indrė Trijonytė Vilniaus universiteto socialinio darbo magistro 2 kurso studentė. Rašau baigiamąjį darbą, kurio tikslas yra ištirti vienų kaime gyvenančių mamų patirtis. Mane domina su kokiais sunkumais susiduriate, susidūrė jūsų artimieji. Jūs esate kviečiamas dalyvauti šiame tyrime.

Žemiau pateikiama informacija, kuri supažindina su tyrimu ir jo aplinkybėmis.

Tyrimo dalyviai: Tyrime kviečiamos dalyvauti vienos kaimo vietovėse gyvenančios mamos.

Tyrimo eiga: Jei sutiksite dalyvauti tyrime, jums bus užduoti atviri klausimai, susiję su jūsų patirtimi. Mūsų pokalbis užtruks apie 1 val. Prašau jūsų sutikimo mūsų pokalbį įrašyti, tokiu būdu palengvinsite mano darbą, užtikrinant, kad nebūtų praleistos svarbios detalės.

Konfidencialumas: Siekiant užtikrinti tyrimo dalyvių asmeninės informacijos saugumą, kiekvienam dalyviui bus sukurtas kitas vardas, iš kurio nebus įmanoma identifikuoti asmens.

Rezultatų viešinimas: Tyrimo rezultatai bus naudojami baigiamojo darbo rengimui, kuris bus viešai ginamas Vilniaus universitete.

Galimybė klausti: Jei jūs turite klausimų apie šį mokslinį tyrimą, galite kreiptis į tyrimo vadovę dr. Lijaną Gvaldaite, (el.p. lijana.gvaldaite@fsf.vu.lt), Sociologijos ir socialinio darbo institutas, Vilniaus universitetas.

Galimybė atsisakyti dalyvauti tyrime: Dalyvavimas tyrime yra savanoriškas, tyrimo dalyvis gali bet kuriame tyrimo etape atsisakyti dalyvauti tyrime. Atsisakymas dalyvauti tyrime neturės jokių pasekmių.

Galimybė susipažinti su tyrimo rezultatais: Jeigu pageidausite, bus sudaryta galimybė susipažinti su gautais tyrimo rezultatais.

Sutikimas dalyvauti tyrime: Jeigu sutinkate, atsakymą pažymėkite varnele

AŠ SUTINKU DALYVAUTI TYRIME

AŠ SUTINKU, KAD POKALBIS BŪTŲ ĮRAŠOMAS (Tokiu atveju, jei nesutinkate, pokalbio metu jūsų atsakymai bus užrašomi)

3 PRIEDAS „Ištrauka iš interviu transkripcijos”

Interviu trukmė: 1h 7 min.

Žymėjimų paaiškinimas:

Indrė – tyrėja

Silvija – tyrimo dalyvė (vardas pakeistas)

Silvija: aš gimiau kaime, kaime ir, tarkim, turėjau labai daug skaudžių išgyvenimų. Esu ir ir per tėvų lėbavimus kaip sakoma, esu ir galvos traumą turėjus, ir viską, ir, ir... Tarkime, pas senelį, kai gyvenau, aš norėjau pas kitų senelių gyventi, nes man tiesiog ten buvo negera, nes aš nesijaučiau pilnavertis žmogus (*susijaudinusi balsu*). Būdavo taip, kad tiesiog gyveni kaime, atvažiuoja dėdės, tetos - nemėgsta tavęs dėl kažkokių priežasčių, neaiškių ir tiesiog tu turėdavai dirbti, dirbti, dirbti. Net kai mokyklą, kai eidavai, tu turėdavai pamelžti ožkas, karves pamelžti, gyvuliukam maisto nunešti. O kaip mane visą tai erzindavo... Kildavo klausimas realiai: kodėl, pavyzdžiui, mano klasiokai nedaro tokių darbų, o aš darau - kodėl? Ir dažnai kildavo tas klausimas, sesuo nedaro, aš darau- kodėl? ir tu norėdavai mokintis, bet juk galų gale ir močiutė buvo astma serganti, ir ją reikėjo žiūrėti realiai. Vat mano dukters amžiaus 15 metų reikėdavo netgi į ligoninę vežti vidury nakties, vidury nakties, jai silpna darydavosi iš niekam nebūdavo, ir ir tu važiuodavai pas tetą į bendrabutį permiegoti, nes kitiems nebuvo laiko (*tyla*). Tiesiog ir, ir taip gavosi, kad labai daug dalykų. Gal gal dėl to aš ir anksti to vaiko norėjau. Norėjau žmogaus, kuris mylėtų mane, tiesiog priimtų, o kai supratau, kas iš tikrųjų yra, tarkim, šeima, šiai dienai užaugusi po N konsultacijų, po visko, tarkim, po visų studijų, aš supratau, kas yra iš tikro šeima. Kai ir tėvams seniai atleidau, seniai dovanojau šiai dienai, jiems padėdau, jie labai džiaugiasi ir manimi didžiuojasi, netgi autoritetu laiko. O kas liečia, tarkim tėvus. Va, tarkim, kaip aš vadinamąsias skyrybas išgyvenau. Nuvažiavus po po trijų dienų pas tėvų tiesiog nuvažiavau ir mane tėvai pamatė, aš pirmą kartą iš tikro pamačiau savo artimųjų ir ašaras, nes labai blogai atrodžiau labai nu, iš tiesų baisiai atrodžiau, ir pamačiau, kad tėvai buvo blaivūs, bet iš tikrųjų verkia. Skaitykime, mano tėvas - stiprus žmogus, buvęs policininkas, ir stovi verkia man taip skaudžiai, kaip su peiliu per širdį, ir dabar šiai dienai atsiminus iš tikrųjų netgi pati graudinuosi. (*Graudinasi*) Kaip galėjo, galėjau jau tikrai palūžti tuo momentu, bet turėjau šeimą, kuri palaikė, kuri skambino, kuri man tiesiog ramybės neduodavo, kad norėdavau tiesiog viena pabūti ir lįsdavo įkyriai. Man nepatinka, bet vis tiek lenda. Manau, iš tikrųjų aš pati netgi šiai dienai džiaugiuosi, tarkim, iki iki šiol, kad va dabar yra giminaičiai, kad gali paskambinti, kad gali viską. Daugybė dalykų. O kas liečia taip, tai iš tiesų mes daug metų ir nebendravome - dešimt metų. Nes buvau tas žmogus, kuris norėjo sau, kad kad pasirūpinti savo vaiku ir nedrįsdavau pasakyti, kaip man iš tikro yra blogai.

Indrė: Prisiminius tą vaikystės laikotarpį, kokios jūsų gyvenimo sąlygos būdavo, pamemat kažką kažką konkretnio?

Silvija: sąlygos būdavo taip, kad būdavo geriančių žmonių aplinkui. Mokintis nebuvo kada sugalvodavo, tikrindavo pažymių knygelę. Atvažiuodavo dėdė geriantis, turėdavai gyvulius prižiūrėti. Turėdavai žiemos metu eiti žiūrėti. Kaip kiti, pavyzdžiui, sėdi pusbroliai, o tu turi eiti, dirbti, visą laiką, dirbti, visą laiką daryti, ir vis tiek galų gale būdavau tinginė. Atrodo, ir tu pavargdavai, tu verkdavai, tu nervuodavaisi ir jaučiau tikrai didelę nemeilę iš tėvų (*trumpa pauzė*). Iš tiesų labai didelę nemeilę - be proto ir tėvai gerdavo, ir tėvai puldavo ir policiją, ir vaikų teises, ir, tarkim, būdavo tai vienas atvejis, įsimintiniausių, kai atvažiavo vaikų teisės ir tiesiog jau vežti vaikų namus. Močiutės dėka neišvežė, nes močiutė puolė į kelius, kad nevežtų vaikų, tiesiog išvežtų ir tiesiog man tas ten tiek įsimintinas buvo įvykis, kad ir šiai dienai aš prisimenu tą momentą, kad aš, aš apsikabinau. Aš verkiau, sakau nevežkit. Aš noriu su babyte būti, aš nenoriu į vaikų namus. Man močiutė, iš tiesų, mano buvo iš tikro, pats geriausias žmogus, kokias aš buvo kada nors sutikus gyvenime. Ir aš negaliu nieko blogo sakyti dėl močiutės, nes iš tikrųjų tas buvo žmogus, kuris nuoširdžiai mylėjo ir tikėjo, kad aš galiu viską (*Ilga pauzė*).

Indrė: Tai su močiute artimiausias santykis, kiek suprantu, buvo tuomet?

Silvija: Jo artimiausias santykis, ir, ir taip, kai kai mirė močiutė, kai buvo komoje, aš norėjau būti kiekvieną dieną su ja paskutines paskutines tas minutes jos, jos ir paskutinį netgi atodūsi norėjau netgi aš prie jos būti.

Indrė: Pažiūrėkit, jeigu aš gerai supratau, tai jūs gyvenote pas močiutę, ar ne? Turėjote sesę ir brolių, bet jie pasiliko gyventi pas tėvus?

Silvija: Jo taip ir būdavo, nes iš tiesų tėvai, kažkodėl sesė brolių mylėjo, o aš vaikystėje labai daug sirgdavau. Labai daug ligoninėse gulėdavau, netgi kaltindavo mane, kad tiesiog aš esu kalta, kad aš sergu, nes nes aš dabar pilnai suprantu save vaikystėje. Jeigu tavęs niekas nemyli, tu automatiškai savaimė save sirgdini, kad atkreiptų dėmesį, kad mama, brolis, sesuo, kad tave priimtų tokią, kokią tu esi. Tarkim, su broliu šiai dienai santykiai, kaip ir bandome, bandome klijuoti. Bandome vienas kitą suprasti. Su sese santykių nėra, nes mes esame per daug tiesiog skirtingos.

Indrė: O, tarkim, vaikystės, paauglystės laikotarpiu, kaip atrodydavo jūsų santykis su sese ir broliu?

Silvija: Sesuo būdavo viskas tik į save, o brolis būdavo tas, kad kurį aš gindavau labai. Netgi kai mokykloje jį mušdavo, puldavau į epicentrą brolių gelbėti. Jaunesnis mano broliukas, sakau ir dabar pasižiūri, koks vyras užaugo – aš jam iki penkis. Kol kas, kaip ir atrodo, atrodo smagu, kad bet vis tiek, kaip bebūtų, taip ir ir netgi broliui galų gale, jeigu kažkas atsitinka: o kas tau yra, sese? Kas tau yra? Mes daug metų jau ir nebendravome, ir atitolę buvo dabar vėl, kad pradėjome bendrauti kažkaip, sese, sese, kažkaip paskambinti ir pati iš tiesų laimingesnė darausi, kai yra artimas, draugų gali daug turėti, bet jeigu artimas bus, tai bus artimas (*šypsosi*).

Indrė: Palaikymas kažkoks, parama...Užsiminėt, kad jūsų tėtis policininkas buvo, o jūsų mama, močiutė kažkuo užsiėmė?

Silvija: Abudu mano tėvai su aukštuoju išsilavinimu ir tiesiog per savo lėbavimus realiai visko neteko. Močiutė mirusi buvo karvių melžėja, kaip tais laikais buvo madinga, bet šiaip buvo labai empatiškas, taurus žmogus.

Indrė: O, žiūrėkit, aha, minėjote, atsiprašau, kad čia ryšys gal šiek tiek atsilieka tai biškį gaunasi, kad aš jus pertraukiu ar kažkaip.. bet ką aš norėjau pasakyti, kad minėjote, kad tėtis su mama buvo su aukštaisiais išsilavinimais. Ar prisimenate, kad šeimoje būtų kažkokie pokalbiai buvę apie darbą, apie išsilavinimą, apie jo svarbą?.

Silvija: tik virėją, o kadangi virėjas.. tuos paprastus, tuos darbus dirbti. O kadangi nuo pat vaikystės tokia buvau labiau kitokia, kitokia, iš tikrųjų daleisti kas madinga. Nu ir viskas šiai dienai va taip ir gavosi, kad aš pati savo jėgom pasibaigiau ir kolegiją, mokslus, kad ir esu nestandartinis. Iš tikrųjų man ir kolegijoje pasakė, sako, tu esi nestandartiškas žmogaus, nes kadangi tu turi kitokį vaiką, tikrai ne dovaną, bet šiai dienai aš tą vaiką priimu tokį, koks jisai yra. Čia mano yra vaikas. O Socialinį darbą dirbti iš tiesų mane čia teta pastūmėjo. Sakė, įstok aš tau padėsiu. Mhm, padėjo.. . Kaip Dievas duos. Tačiau sakiau gyvenime su pensininkais aš nedirbsiu. Aš tik dirbsiu su vaikais. Juokingiausia dirbu su pensininkas. Gavau pasiūlymą iš tokios įstaigos, pakvietimą iš tikrųjų pačiai netgi keista yra, galvoju turbūt aš esu tas žmogus, švelniai išprotėjęs.

Indrė: Minėjote, kad jūsų santykis su močiute buvo artimas, o gal galite papasakoti apie jūsų tėvų ir senelių santykį?

Silvija: Iš tikrųjų tėtis buvo didelis mamyčiukas. Tikrai, nes jisai labai savo mamą mylėjo. Jaunesnieji, broliai, seserys nu tiek tą savo mamą mylėjo rankas, bučiuodavo kojas, nuplaudavo. Tiek mamą mylėjo. Ne tas žodis ten, kai kaip angelas visi vaikai vos iš proto ėjo, kai jinai mirė, aš netgi padėdavo alpau, kai močiutei žemę kasė. Aš jau sakiau, aš nors iš tikro, netgi netgi sakiau alpau. Man silpna darėsi, nes, nes iš tikrųjų aš norėjau bendrauti su močiute, nes atrojo atrodydavo, kad kad ji apsaugos nuo visų pavojų.

Indrė: Taip, dabar turbūt atrodo, kad kaip angelas sargas saugo.

4 PRIEDAS „Viltės interviu teminės analizės lentelė“

Kodas	Citata	Potėmė
Šeimoje laukė tik mama	buvau laukiama tik mamos	Nelaukiama šeimoje

	Jis nenorėjo, kad aš gimčiau. Norėjo, kad mama padarytų abortą	
Tėvas atsidūrė kalėjime dėl nepilnametės prievartos	tėvą pasodino dėl išprievartavimo nepilnametės, tad mama su juo išsiskyrė ir persikraustė pas savo tėvus	Tėvo prievarta
Tėvas naudojo smurtą, buvo neištikimas	Pradėjo naudoti prieš ją fizinį smurtą, vaikščioti pas kitas merginas. Tokie vat ir buvo santykiai ten.	Tėvo prievarta šeimoje
Mama nesiskirdavo, nes nenorėjo grįžti pas tėvus	Mama priešinosi, jis naudojo fizinį smurtą, bet mama vis tiek su juo ir neišsiskirdavo, nes nenorėjo grįžti pas geriančius tėvus	Mamos priklausomybė nuo vyro
Nesaugi artimiausia aplinka, kurią lėmė alkoholio problema	Aplinka mano tokia nesaugi buvo: gyvenau alkoholikų aplinkoje. Nu namie ten man sunkiai labai prisiminti, nes iš tikrųjų namie tai buvo labai žiauru. Visada konfliktai, išgėrinėjimai.	Nesaugios gyvenimo sąlygos
Namuose nebuvo elektros, maisto, malkų	Buvo sunku finansiškai: nebuvo namie elektros nuolat labai labai sunku buvo, vos vos maistui užtekdamo. pas mus ten elektros nebuvo ir su malkom problema irgi buvo. Tai pas mus ten toks	Netinkamos gyvenimo sąlygos

	<p>namas, jis nu, neapšildytas.</p> <p>Tai žiemą būdavo taip kad sienos ledu apšaldavo.-. Tai šalta būdavo</p>	
<p>Jautė meilę iš močiutės labiau nei iš mamoms, nepaisant močiutės priklausomybės</p>	<p>Na, močiutė mano nors ir buvo vartojanti, bet ji labai rūpestinga, labai buvo rūpestinga ir mane labai mylėjo. Iš jos labiau meilę jaučiau negu iš mamos.</p>	<p>Šeimos emocinė parama</p>
<p>Močiutė mokė užsidirbti pasiimdama anūkę uogauti ir pardavinėjant uogas turguje</p>	<p>Mokė mane uždirbinėt pačiai, nebijot darbo. Tai manau, jos dėka nebijau jokio darbo ir su darbšti tokia</p> <p>Kažkaip vat nu užsidirbti: uogų sezonas vat pas mus būdavo tai mes kartu. Nu, jau nuo mažens mane ten irgi mokė, kad aš padėčiau</p>	<p>Igūdžiai, perimti iš šeimos</p>
<p>Senelis susiduria su alkoholio problema, dėl to nepadeda šeimai</p>	<p>Senelis gėrė- irgi nepadėdavo. Jisai toksai - nieko gero, kad čia sakant.</p> <p>senelis jisai nedirbo. Jisai tik vat gėrė ir nu ten biškį namų ūkiu užsiiminėjo. Bet dažniausiai gėrė ir iš jo jokios naudos ten nebuvo.</p>	<p>Senelių priklausomybė</p>
<p>Mama randa priežasčių nedirbt, nes jos mama išleidžia pinigus svaigiesiems gėrimams</p>	<p>mama daug priežasčių turėjo, kodėl nedirba ten, sakydavo, kad nedirba dėl to, kad senelė pragerinėjo jos pinigus</p>	<p>Savęs pateisinimas nedirbant</p>

Buvimas vaiku padėjo užsidirbti daugiau	Taigi aš buvau maža. Aš galėjau padėti daugiau užsidirbti, nes man žmonės sumokėdavo už prekes daugiau	Atrastos strategijos, padėjusios išgyventi
Sunkus senelio charakteris dėl ko buvo sudėtinga palaikyti glaudų ryšį	senelių labai vis visai šeimai buvo sunku bendrauti, kažkokius tai santykius šiltus palaikyti, nes jisai nu, konfliktiškas, negatyvus toksai. Nu labai toksai pesimistas, galima sakyti, nu ten labai sunku su juo buvo šiltus santykius turėti	Senelio būdas, kenkęs santykiams
Padeda seneliui ūkyje, kai jis nevartoja alkoholio	Kai būdavo blaivas na, aš su juo vat irgi praleidinėjau laiką ten ūkio darbus, čia, prie malkų jam mėgdavau padėti, ir man pačiai buvo įdomu.	Pagalba artimiesiems
Svajoja, kad senelis negertų ir galėtų laiką leisti drauge	kai būdavo blaivas, mes laisvą laiką praleidinėjame kartu: jis mane mokė, prisimenu, kaip svajodavau, kad šios dienos nepasibaigtų, bet išgėrinėdavo vėl vėl, tad mūsų draugystė pasibaigdavo ir jam jaučiau neapykantą	Lūkestis, kad artimasis nebevartos alkoholio
Neapykanta seneliui dėl alkoholizmo	mūsų draugystė pasibaigdavo ir jam jaučiau neapykantą	Jausmai dėl artimųjų vartojimo

<p>Artimiausi nekontroliavo mokymosi, tik reikalavau gerų pažymių</p>	<p>sakydavo, kad reikia mokytis tam, kad geri pažymiai būtų, bet ten labai nekontroliavo, kažkaip tai labai retai būdavo apie tai kalba</p>	<p>Artimoje aplinkoje neskatinu mokymasi</p>
<p>Priklausoma nuo alkoholio ir narkotikų dėl ko dabar yra reabilitacijos programoje</p>	<p>Dabar esu reabilitacijos centre nuo priklausomybės. Esu priklausoma nuo alkoholio ir narkotikų.</p>	<p>Išgyvenama priklausomybė</p>
<p>Šeimoje matė geriantį senelį, močiutę, dėdę, todėl ir pati anksti susidomėjo alkoholiu</p>	<p>niekada negalvojau, kad būsiu priklausoma tokia pati kaip mano seneliai, kaip dauguma iš šeimos, bet kažkaip tai nuo pat mažens man penki metukai buvo, aš pradėjau kažką ragauti alkoholio, nes visur matydavau, kad alkoholis, alkoholis, močiutė geria, senelis, dėdė, kuris su mumis, ir man labai būdavo įdomu, kodėl jie taip mėgsta labai gerti.</p>	<p>Šeimoje matytas vartojimo pavyzdys</p>
<p>Vaikystėje susidomėjo alkoholiu</p>	<p>Bet jau nuo penkių metų aš jau turėjau susidomėjimą alkoholiu, ir visą laiką, kai pamatydavau - ragaudavau nuo manęs, net slėpti reikėjo,</p>	<p>Ankstyvas domėjimasis alkoholiu</p>
<p>Draugai paskatino vartoti alkoholį</p>	<p>kai man buvo trylikai, pradėjau bendrauti su tokiais, kurie irgi mėgsta alkoholį išgerti, taip pat ir įsitraukiau paskui,</p>	<p>Aplinka paskatino vartoti</p>

Dėdė pasiūlė parūkyti žolės, paskui rūkyti pradėjo ir su draugais	paskui 14 pasiūlė, pasiūlė man žolės parūkyti dėdė mano vyresnysis. Kaip ir iškart tai nesupratau, kas tai yra, bet vėlgi su su draugais dar kartą parūkiau. Nu va taip va po biški visko pabandžiau, įsitraukiau	Aplinka paskatino vartoti
Santykiai su partneriu geri, kol vartojo	mes pragyvenome 4 metus, iš pradžių iki nėštumo tai pas mus buvo gan geri santykiai. Nu kodėl geri: manau, todėl, kad mes vartojome.	Su partneriu jungė vartojimas
Metė vartoti narkotikus pastojus, o draugas tai atidėliojo	kai pastojau aš mečiau vartoti ir jį prašiau, bet kažkaip jisai net negalvojo mesti arba aš, arba žadėjo, kad paskui kažkaip, nu ne dabar	Draugo nenoras mesti vartoti
Bandė kontroliuoti draugo vartojimą	bandžiau kontroliuoti jo vartojimą, tai irgi ten prasidėjo konfliktai.	Noras kontroliuoti draugo priklausomybę
Santykiai byra ir atsistato	Santykiai tai byrėti, tai vėl atsistato, tai vėl byra	Nepastovūs santykiai su partneriu
Dėl konfliktų vėl vartojo	buvo dažniau konfliktų, tai pati pradėjau vartoti vėl.	Negalėjimas įveikti priklausomybės, atkrytis
Manė, kad vaikas neatpažins, nes susitinka tik antradieniais	kol kas mes susitinkame kiekvieną antradienį, nes dabar į paskaitas vaikštau- pozityvios tėvystės kursus. Tai žaidžiame. Gerai, vat galvoju, kad jisai manęs	Santykiai su vaiku

	neatpažins, bet atpažįsta. Viskas puikiai.	
Finansiniai sunkumai, kai abu vartojo	Būdavo problemos finansinės tada, kai mes nuolat vartojome. Jeigu mes taupėme ir ten nebūdavo, kad į kairę, į dešinę, tai sunkumų nebuvo	Finansiniai sunkumai
Padėdavo anyta paskolindama pinigų arba nupirkdama maisto	Paskolindavo arba šiaip kažką nupirkdavo, tiesiog padėdavo	Fizinė pagalba iš artimųjų
Bijojo prašyti pagalbos, nors jautė poreikį	Man reikėjo man tos pagalbos, bet aš neprašiau, kažkaip bijojau prašyti pagalbos.	Baimė prašyti pagalbos
Norėjo išsiskirti, tačiau jautėsi priklausoma nuo vyro ir manė, jog pati nesusitvarkys	aš norėjau ir palikti savo vyrą, bet labai nuo jo buvau priklausoma. Man vis atrodė, kad aš be vyro nesusitvarkysiu viena su vaiku, negalėsiu jį užauginti viena, ir man dar tai vat vyras buvo labai kažkaip įkalęs į galvą, kad aš viena su vaiku niekam nebūsiu reikalinga, kad aš nu, tiesiog, negalėsiu susitvarkyti. Tai va tas labai mane gąsdino.	Priklausomybė nuo vyro, dėl turimos baimės likti vienai
Planai gyventi krizių centre, leisti vaiką į darželį, dirbti, baigti dvylika klasių	Planai dabar pas mane yra, kol dabar gyvenamosios vietos, aš neturiu tai krizių	Ateities planai: krizių centras, vaiko darželis, 12 klasių baigimas

	centre gyvensiu, darbas. Vaiką į darželį, uždirbsiu. Paskui noriu 12 klasių pabaigti eiti į.. kažkokią tai profesiją turėti.	
Mama nenorėjo, kad bendrautų su tėvu, nustatinėjo vaiką prieš tėvą	mama nelabai norėjo, kad aš su juo susitikčiau. Vis nustatinėjo prieš mane, neleisdavo su juo bendrauti, kas, mane labai pykdė.	Mama draudė bendrauti su tėvu
Norėjo bendrauti su tėvu	Aš sakydavau, mama, man nesvarbu, koks jis yra. Jis tiesiog yra mano tėvas, su kuriuo aš noriu bendrauti.	Noras bendrauti su tėvu
Nebaigė mokslų dėl vartojimo ir tingėjimo	vartojimas, nes man tam nelabai tie mokslai rūpėjo. Paskui gal tingėjimas kažkoks. Tai kažkaip nelabai ten mokslai man ir rūpėjo. Kaip ir norėjosi tiesiog vat pabaigti, ir viskas ir nerūpi.	Vartojimas ir tingėjimas - priežastys kodėl nebaigė mokslų
Noras susitvarkyti su savimi	manau, kad aš turiu pirma su savimi susitvarkyti. Paskui jau ir atsiras tas mylimas.	Ateities planai